

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 3 (3) / 2017

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 3 (3)

Київ 2017

Рекомендовано до друку
Вченою радою Київського кооперативного інституту бізнесу і права.
Протокол № 4 від 19.04.2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

Видавець:

ТОВ «Спринт-Сервіс».

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи (Серія ДК №4365 від 17.07.2012)

Адреса: Почайнинська, 28. літ. «Б»

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2017

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2017

Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Економічні науки» зареєстровано в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ekonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, доцент, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіур Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

№ 3 (3)

2017
березень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Kadlečíková Mária, Kapsdorferová Zuzana, Juričková Zuzana THE STRUCTURAL CHANGES IN SLOVAK AGRICULTURE AFTER ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION.....	7
Kuchmacz Bożena COMMUNITY-LED LOCAL DEVELOPMENT IN POLAND (CLLD2014–2020).....	15
Oğuz Özgür, Perkumienė Dalia MEDIATION IN LABOUR LAW.....	19
Perkumienė Dalia PROVISION OF EQUAL RIGHTS AND OPPORTUNITIES RELATING WITH LABOUR RELATIONS IN PUBLIC SECTOR.....	21
Батюк Лариса Андріївна, Кравченко Ольга Михайлівна ЕКОНОМІЧНА КАРТИНА СВІТУ В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЇ ПОСТМОДЕРНУ	24
Білецька Тетяна Федорівна, Петраков Ярослав Валерійович, Сизоненко Олена Володимирівна ПЕРСПЕКТИВИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В БІЗНЕС-ЛАНЦЮЖКИ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ З ЄС.....	29
Камінська Тетяна Григорівна, Шофолов Денис Леонідович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	36
Кравченко Катерина Вікторівна, Хриков Євген Миколайович МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСВІТИ.....	42
Резнік Надія Петрівна, Печерський Вадим Васильович ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМУВАНЬ.....	47

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

- Броварець Олександр Олександрович, Човнюк Юрій Васильович**
МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ РОЗВИТКУ
ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА 52
- Лемещенко Наталія Миколаївна**
ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ..... 63

ЕКОНОМІКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

- Самофатова Вікторія Анатоліївна**
ПРОЦЕС КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЯК БАЗИС СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ
СФЕРИ РЕГІОНУ 69
- Слободяник Анна Миколаївна, Могилевська Ольга Юріївна, Могилевський Юрій Володимирович**
ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРА
В КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ ЗА УЧАСТІ ТОВ НВП «БІЛОЦЕРКІВМАЗ» 73

ЕКОНОМІКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

- Вербій Віктор Петрович**
ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА 77

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

- Бардаш Сергій Володимирович**
ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО
КОНТРОЛЮ 83
- Дробот Наталія Миколаївна**
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ 91
- Стасіневич Світлана Анатоліївна, Шиндирук Іван Петрович**
РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ 97

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

- Білозор Людмила Василівна**
ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ 101
- Краєвський Володимир Миколайович, Павліщій Даріуш**
ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ (ІНТЕГРОВАНОЇ) СИСТЕМИ ОБЛІКУ 106
- Шерстюк Олександр Леонідович**
ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ФОРМАЛІЗАЦІЯ МЕТИ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ 110

Kadlečíková, Mária
Kapsdorferová, Zuzana
Juričková, Zuzana

Department of Management
Faculty of Economics and Management,
Slovak University of Agriculture in Nitra

THE STRUCTURAL CHANGES IN SLOVAK AGRICULTURE AFTER ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Abstract. *The main objective of this scientific paper is to present development trends in the agricultural sector after the accession of Slovak Republic to the European Union. The results are based on database of the Slovak Statistical Office, as well as of the Information Letters of Slovak Ministry of Agriculture and Rural Development. The time horizon involves the years 2000–2015. The focus is given on the agriculture's contribution to the national economy, as well as to the development of production structures and to the trade with agri-food commodities. Stemming from this, the indicators that reflect the state and development in the sector are related first of all, to the share of agriculture on GDP, the share of agri-food sector on Slovak foreign trade, to the economic results in agricultural farms and enterprises, to the acreage of utilized agricultural area, gross agricultural production and to the share of food, beverage and tobacco on consumers spending. Furthermore, the analysis is carried out in relation to the number of agricultural enterprises, their division according to legal forms. Specific attention is dedicated to the employment, age and educational structure of employees. The achieved results are confirming that the EU accession had the positive impact on the development of foreign trade, on the growth of a crop production, as well as on the farm profitability. However, less favourable was the development in the animal production in which had been noted significant production declines.*

Keywords: European Union, agriculture, trends, development, impact

Introduction. EU accession has had an overall positive impact on the agriculture of new EU states (EU-13). The enlarged EU market, containing around half a billion people, offers great opportunities for their agricultural sectors; EU accession increased farmers' incomes; the accession has provided a uniform agricultural policy and institutional framework, under which national agricultural policies are implemented. However, besides these benefits, several difficulties of EU membership have emerged. Also, after more as one decade from accession of Slovak Republic to the European Union (EU), the state of the Slovak agri-food sector is less developed as it was hoped. Present Slovak agriculture is characteristic with decline of its economic importance, the agricultural production dropped as well, there is the growth of foreign trade deficit with agricultural commodities, significant decrease of employees number alongside of the whole food chain, and surprisingly high downturn of agricultural land area, due to that this is used for other than agricultural purposes. There is also non-favourable development of demography with regard of aging and this is valid not only for rural

population, but in general. Having in mind the necessity of the enhanced agricultural performance and the real utilization of agricultural potential is important to harmonise unbalanced proportions among economic indicators and to create favourable environment for balanced development.

Stemming from the listed authors dealing with EU CAP topics, the objective of this article is to interpret that how the EU accession has had affected the structural changes of the Slovak agriculture.

1. Literature Review. According of Csaki-Jambor (2010), the one of the challenge of the EU accession is a large, rather competitive market, where the farmers from new member states have limited potential to withhold competitive pressure. This situation is due to the rapid emergence of vertically coordinated food chains including hypermarkets, supermarkets and multinational agro-processing companies with regional procurement systems, thus creating new and much more competitive conditions both for producers and consumers. Šikula et al. (2003), outlined that in the pre-accession period,

among the strong sides of Slovak agriculture belonged the diversity of natural resources which supports the multifunctional agriculture, high educational standard of working forces and relatively high food quality, competitiveness of the crop production sector, good pre-conditions on the organic agriculture, diversity of regional and local production, good conditions for rural tourisms and the utilisation of their non-agricultural activities in frame of rural landscape.

In connection with accession of the Slovak Republic to European Union, **Kadlečíková et al. (2014)** state that the expectations and priorities linked to this process were dominated by the need to ensure food security, provision of a safe, healthy choice of food at transparent and affordable prices, enhanced productivity through research and innovations; higher farmers income, profit, rural employment and ensuring food chain transparency. According of **Serenčes (2010)**, still, after EU accession is agriculture continuing to be the important sector of national economy, which provides basic services in favour of public interests by safeguarding the natural resources and the culture of the countryside, which is the basic condition for all human activities. **Biró et al. (2017)** wrote that in Slovakia is large disintegration of the land and consequently the high number of owners hinders the development of the land market.

However, the agricultural policies are changing, according of **Fresco-Poppe (2016)**, it is important to establish strategies which make possible to set up new systems for farming. They also have to enable food chain actors to be equipped with detailed information/data capturing. In the years ahead we will face a deluge of data as sensors, satellites, robots and all types of machines are widely adopted. This may raise productivity, improve food security, make farming more climate-smart and solve environmental issues. In addition to this, if the unbalanced knowledge and information sharing will continue, then this could also lead to greater inequality in agriculture. Those who know about innovations could immediately adopt them, and they will logically grow faster in comparison with those who are disadvantaged in the existing knowledge/innovation sharing system. The EU environment is changing also the role of managers who have to work with new techniques, methods and managerial tools.

2. Methodology. The submitted scientific article deals with evaluation of the development of agricultural

sector, starting with pre-accession period and continuing by the development after the EU accession and ending with year 2015. The secondary information and data used in this article have been obtained from the Green Reports of the Ministry of Agriculture and Rural Development (MOARD) in frame of the years 2001–2016. Furthermore, the information and data were achieved from final reports of the research tasks of the Research Institute for Agricultural Economic and Food Production in Bratislava, as well as the relevant data have been acquired from the Statistical Office of the Slovak Republic. The data were further processed by the statistical methods through creating the time orders and calculating the growth indexes. The elaboration of the data was carried out by the support of table processor MS EXCEL 2016 for the primary elaboration, organization, data adjustment, the creation of graphic outputs and tables.

3. The Development Trends in Agricultural Sector.

Agriculture in Slovak Republic was perceived till 1990 as consolidated sector. It provided the employment for 17% of citizens. Thanks to the government subsidy policies, the foodstuff was cheap and more as 95% of it was produced in Slovakia (67% in 2015). The role of agriculture in a national economy is best characterised by the share of agriculture in GDP, which is shrinking all over the world. This tendency appeared also in the Slovak Republic, as well. The share of Slovak agriculture on GDP was in 1989 the 10, 7%. The main changes in agricultural sector have been launched in 1990. The Federal Government of former Czechoslovakia accepted the decree no. 689/1990 about economic reform of agriculture and food processing industry. The substance of this decree was the price liberalization and subsidies restriction in this sector. In 1993, in the first wave of agrarian reform, the 40% of employees were separated from sector (more as 140 thousands persons), from the total number of people, employed in this sector. The declining tendency, both in agriculture and food industry is persisting up to date; the sector is substantially affected by the events of recent decades. The farmers have benefitted from financial support through the CAP, the open market and elimination of trade barriers have exposed to agri-food sector the high competition from the EU-15 states. In 2015, the share of agriculture on the GDP dropped on the level of 2, 9%. From the data analysis (2001–2015), we can state that the more challenging for Slovak farmers were financial and global eco-

Table 1

The Share of Agriculture on GDP in Slovak Republic (%)

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Difference
3,69	3,76	4,00	4,70	4,70	3,23	3,60	2,80	3,10	2,50	3,10	3,30	2,70	3,00	2,9	-0,79

Source: Information Letters of MOARD of SR from period 2001–2016, own elaboration

economic crises (2008–2010), as the EU accession. During these years the GDP declined even on 2, 50%. (Table 1). The overall decline the share of agriculture on GDP after the EU accession was about 1,1%

3.1. The Development of Agricultural and Food Processing Sectors ‘Share on the Foreign Trade of Slovak Republic. The accession has had a significant impact on agri-food trade in the EU-13. First of all, the value of agri-food trade has measurably increased in nominal terms after 2004. The share of agri-food sector on the foreign trade of Slovak Republic after its accession to the EU, has been immediately improved due to the free movement of goods. Regarding agri-food trade performance, it can be concluded that both export and import has increased in nominal terms after accession. However, agri-food trade growth in nominal terms has not resulted in an improvement of agri-food trade balance in most cases, as indicated by Figure 1.

The reason is stemming from the fact that the domestic final production declined and the share of semi-processed or row products was increased in the agri-food export. Moreover, there was a high and increasing share of raw materials in agri-food export.

In this field it is important to utilize legislative tools on the market support. In addition to this, higher attention should be paid to the policy which will more effectively support export of Slovak agri-food commodities and to provide such a measures which will lead to the higher competitiveness of Slovak products.

The development of the profit/loss from agricultural production is another key indicator of assessing the im-

port of accession. As Table 2 suggests, there are three critical years for the development of agricultural efficiency starting with 2003, then in 2009, as well as in 2013.

In 2003, the one year prior our EU accession, the agriculture was in the deficit of 78, 9 mil. Eur. In next year 2004, the economic results had been significantly improved. This trend continued up to 2008. Various factors, beside the EU CAP, participated at these results, especially more rapid increase of realization prices of agricultural commodities, However, in 2009 the agricultural sector was again in the losses (–112, 8 mil. Eur), which were caused by global economic and financial crises, high input prices, volatile producers prices and the flood’s negative impacts in this year, (–112, 8 mil. Eur). These negative results were also caused by the existing unbalanced support system among various EU member states. After overcoming majority of the above mentioned difficulties, agricultural production achieved in 2015 positive economic results 30, 5 mill. Eur. In comparison with 2014, the economic results declined about 30, 2 mill. EUR. According of the volatile development of this indicator, we can state that sector is very fragile and sensitive on the number of changes in its internal and external environment. Despite of the all volatility effects, the official data confirm that in the period 2015–2001 the profit in agricultural entities had been increased about 82,6% (Table. 2).

In frame of V-4, the lowest support policy in agriculture had Slovak Republic. From this point of view, the significant change happened for Slovak farmers in 2004, when due to EU accession, the support of the sector was

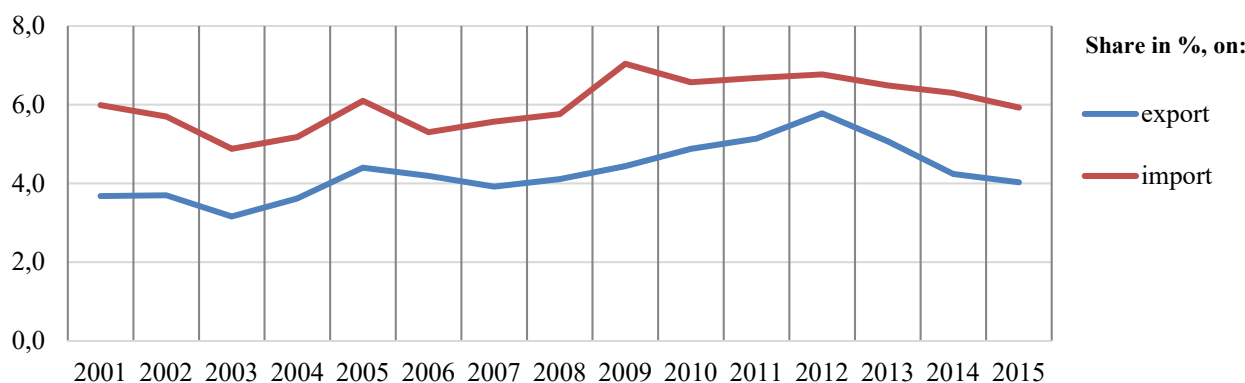

Figure 1. The Development of the Foreign Agrifood Trade on the Total Foreign Trade of Slovak Republic
 Source: Information letters of MOARD of SR for the period 2001–2016, own elaboration

Table 2

Development of the Profit/Loss Indicator in the Sector (mil. Euros)

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Difference 2015–2001	Index 2015/2001
16,7	15,8	-78,9	52,2	-9,9	43,5	10,4	54,7	-112,8	13,9	73,6	35,0	-2,5	65,7	30,5	13,8	182,6

Source: Informative Letters of MOARD of SR for the period 2001–2016, own elaboration.

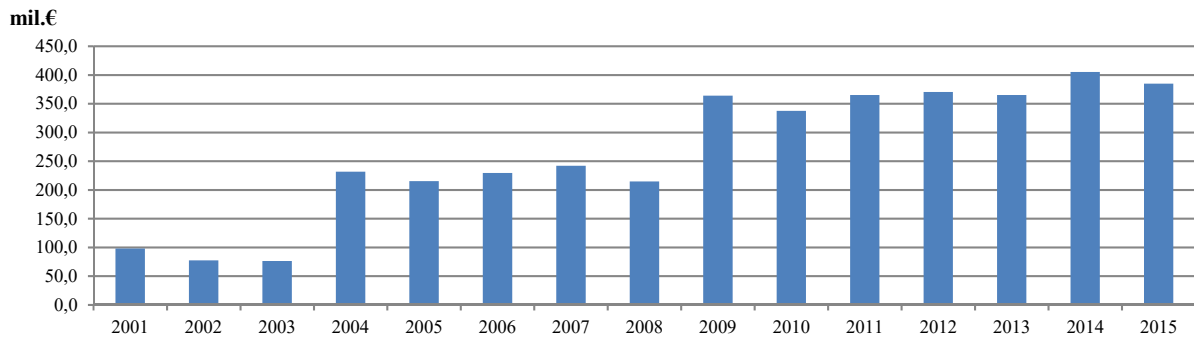

Figure 2. The Development of Direct Payments from 2001 to 2015

Source: Information Letters of MOARD of SR for the period 2001–2016, own elaboration

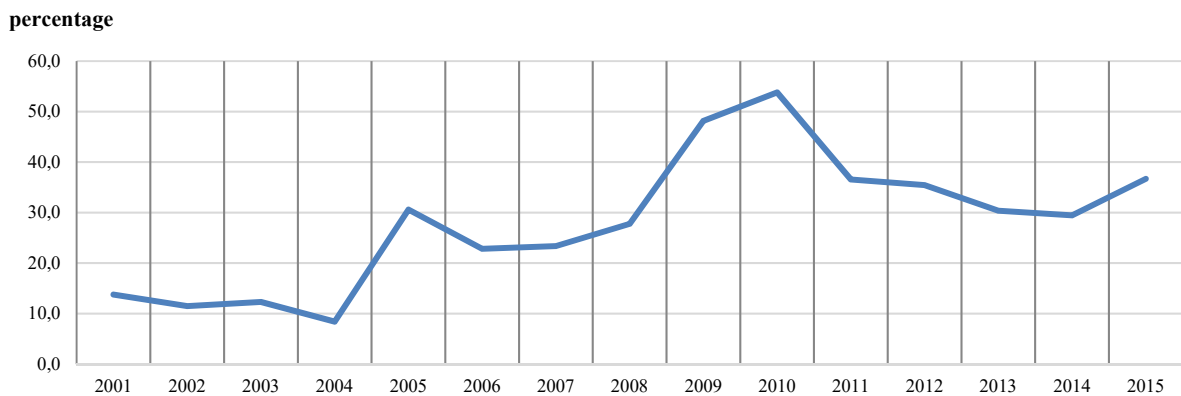

Figure 3. The Share of Supports on the Farms' Incomes in the Period 2001–2015

Source: Information Letters MOARD of SR for the period 2001–2016, own elaboration

positively changed. The support structure was affected by the increased direct payments, despite that in comparison with EU-15 farmers, these payments represented only 25% in 2004. In this regard, significant upward trend happened also in 2009. Direct payments became financial stability's pillar for agricultural enterprises. This is the fact, despite that Slovak farmers are aware of their underestimation in comparison with their colleagues from EU-15. This is obviously affecting the lower competitiveness of our farmers. In comparison with the starting year of our observation, the direct payments had been enhanced about 286, 9 mil. EUR (figure 2), (index 2015/2001 = 392, 5).

The direct payments together with other supportive tools are participating in very meaningful way on the total income of entrepreneurial units in agriculture. The share of total support on the income from the year 2001 was increased from the share 13, 8% on 36, 7% in 2015. The biggest impact of supports was noted in the years of global and financial crises (2008 to 2010), after this until 2014 the share of direct payments and other supports had the declining tendency. and in 2015 was registered growth, due to the additional payments from the Programme of Rural Development 2007–2013, as well as from the new Programme of Rural Development 2014–2020 (Figure 3).

3.2. The Development in the Use of Agricultural Land. Land is representing the most substantial natural and production tool and entrepreneurial resource in agriculture. Today, in some states it is also the mean for political fighting. Even during our pre-accession negotiations with EU, it was accepted the exception, that if the foreign businessmen would like to buy the Slovak land, then they have to meet certain preconditions. This exception was valid until 2014. Despite of this, according of the MOARD SR's unofficial data, approximately 135 000 hectares of land, are in the hands of foreigners. Very recently, in May 2017 was accepted the Constitutional Law, which is strengthening the land protection, which is by this change defined not as the good which can be marketed, but as the natural resource for which are relevant special conditions.

In 2004, the acreage of agricultural and in Slovakia was 1 934 659 hectares. However, this indicator is continuously decreasing during the analysed period. In comparison with the beginning of the evaluated period the decline was noted about 333 000 hectares (index 85, 2) of the utilized agricultural land, and about 59 000 hectares of arable land (index 95,8, or 4,2%). In Slovakia, on daily basis from 2004 is less agricultural land about 2, 33 hect-

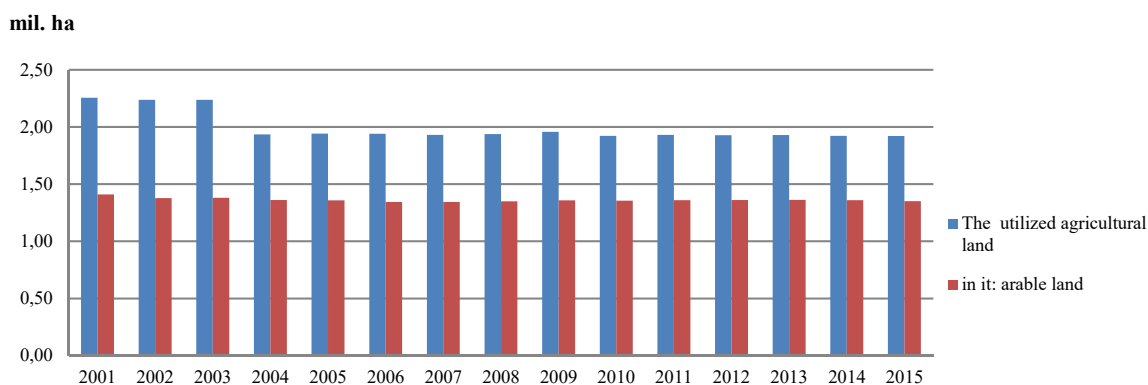

Figure 4. The Acreage of Agricultural and Arable Land from 2001 to 2015

Source: Informative Letters of MOARD of SR for the period 2001–2016, own elaboration

ares (Figure 4). These declining tendencies are caused by decreasing of the meadows and pastures' acreages. The significant challenge is that agricultural land is more and more used on the construction of industrial entities, on the highways etc.

The serious problem of Slovakia is that 75 per cent of agricultural land is owned by private persons. The major disintegration of the land and the high number of owners hinder the development of the land market. On average almost 90 per cent of agricultural subjects operate on rented land. The best-selling type of land is arable land. In 2014 the land market price, on average was 1260 Eur per hectare. However, it has to be underlined, that relationships between prices in market are differentiated according to quality of the land. Another factor limiting the land market is high transactions costs. The price of agricultural land in Slovakia is below the level of the EU-15. The great challenge is that the land market is too slow due to unarranged property issues. More as 360 thousands of hectares belong to the so called unidentified owners. The already mentioned challenge is the farming on the rented land. This reality represents, in comparison with the period prior the social and political changes, the new factor, even complication. This is due to that it is limiting the opportu-

nities of the people, who have interest to do the business on the land. This is valid first of all for young farmers.

3.3. The Development Trends with Regard of the Gross Agricultural Production The year 2001 was for the Slovak agribusiness-men exceptional owing to the great drought which was in previous year. This situation required number of measures in the year of crisis, but also to provide targeted support from the so called compensation sources in 2001. The overall farmers support was in this way significantly increased. This growth continued up to 2008–2009 period, when due to the financial and global economic crises, as well as the decline of prices for farming outputs, the Gross Agricultural Value (GAV) once more very sharply dropped. This indicator moderately increased in 2010, due to the crop production and this trend is continuing up to date, despite of the volatile prices of agricultural commodities. With regard of the production structure, is prevailing during the evaluated period the crop production (56,5%) beyond the animal production (43,5%). The decline of animal commodities in the human nutrition, as well as their increased import from the other states, after our accession to the EU has caused the sharp downturn of animal production's total output. The Index of this indicator for the period 2015/2001 expressing the

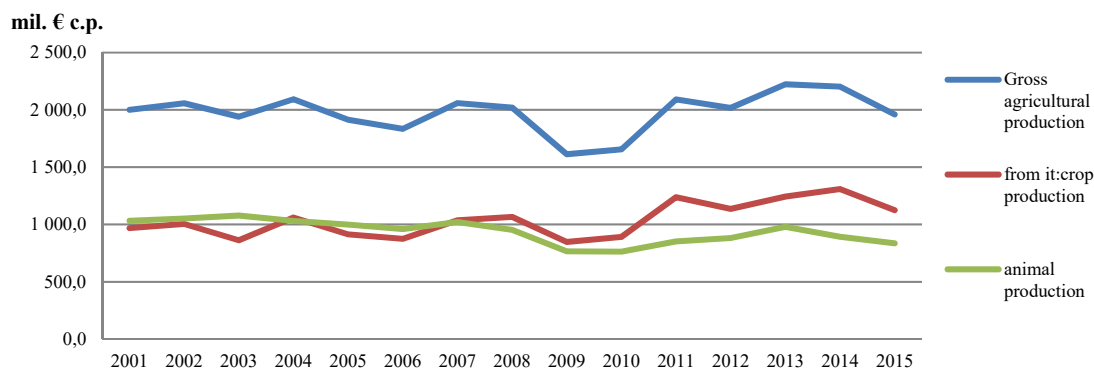

Figure 5. The Development of Agricultural Production in the Period 2001–2015

Source: Information Letters of MOARD of SR for the years 2001–2016, own elaboration

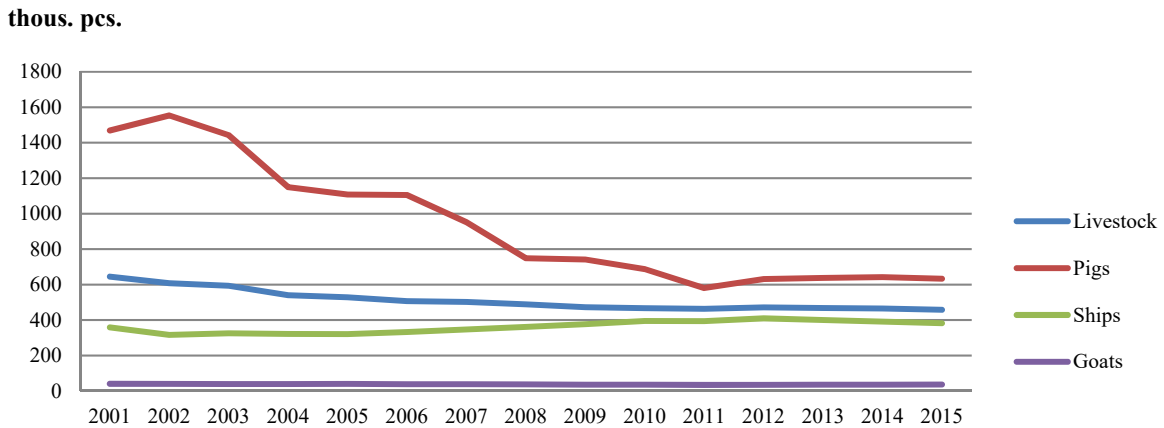

Figure 6. The Development of Farm Animals Numbers in the period from 2001–2015
Source: Information Letters of MOARD of SR for period of 2001–2016, own elaboration

decline of total agricultural production about 2%, the growth of crop production about 16, 1%, and the decline of animal production about 19,1% (Figure 5).

Stemming from the above results, the conclusion is that accession to the EU caused only moderate decline of GAP, however, there is noted significant increase of crop production, while in the animal production was registered dramatic decline. EU accession has also had a significant impact on agricultural prices and incomes. Significant increase has occurred in EU-13 agricultural producer prices in nominal terms, while real producer prices have still remained below EU-15 levels. Price adjustment was larger in countries with lower pre-accession levels.

From the Figure 6 is obvious that the number of farm animals from 2001 noted continuous declining trends. Despite of the EU and domestic supportive policies towards of agriculture, it was almost impossible to stabilize the number of the livestock. This was caused by the low competitiveness of farmers, who were not in the position to sustain the pressures from the side of foreign importers, also to the very low output prices of the meat, especially the milk. In meaningful way, were declined in the last years the number of pigs due to low prices.

Even in the last evaluated year, the numbers of the all farm animals were downsized. In the years 2001–2015 the most significant declines have been noted in the pig production, even about 56, 9%. These changes, in the structure of agricultural production had serious impacts on the organizational, economic and production-structural aspects, but also on the decreasing trends for their agricultural employment in the agricultural entities.

3.4. The Development of Agricultural Entities' Number and their Legal Forms. The agricultural business environment was in the last 25 years affected by the social and political development, legislation, and the EU Common Agricultural Policy. The development of business structure in this sector was differentiated according of diverse entrepreneurial conditions and the various demands. In 2004, after Slovak's accession to the EU, the number of business entities had been increased. Recently, the agricultural cooperatives are significantly replaced by the trade companies. The number of agricultural cooperatives dropped about 79.3 (Figure 7). Despite of this fact, the cooperative farms have the prevailing position with regard of the cultivated area. Up to date, they are providing the farming on the area of 36.8% of total agricultural land.

Figure 7. The Development of Agricultural Entities' Numbers According of the Legal Forms
Source: Informative Letters of MOARD of SR for the period from 2001–2016, own elaboration

3.5. The Organic Farming. The organic farming is the new era phenomenon in the Slovak circumstances. Its organized system was established in 1991. In the year 1998 was accepted the first Law about the Organic Farming and about the Production of Biological Foodstuff, (no. 224/1998 Z. z.), and also was established the independent controlling system and certification of ecological production. In 2015 in the Register of organic farming's production have been listed in total 552 farming units. From this, the highest share was 416 farming units on the land (75, 4%) and 4 bee producers. The total registered area of agricultural land in 2015 represented 186483 hectares (9% of total area). From the livestock the organic production is first of all concentrated on the sheep, then on the cattle, poultry, goats, horses and bees. With regard of the average size of holdings in Slovakia is 476.2 hectares for organic farms compared with 80.7 hectares of average size of all holdings.

3.6. The Employment and Qualification of Agricultural Employees. In 2001 had been working in agriculture 106, 4 thousands people. This number was relatively stable up to the time of global economic and financial crises. In 2010, despite of accepted measures on the employment support, the stabilization programme of agricultural employment has failed. The main reason stems from the low salary, which is below the average level of the national economy. The interest about the work and entrepreneurship in agriculture is so far on low level. In 2014, the long-lasting decline of agricultural employees was stopped. This was caused by the production diversification, finalization of production and the income's growth from the additional non-agricultural activities, first of all from agro tourism. By this, more new job opportunities have been created. However, in 2015 was noted further decline of employment (57, 9 thousands employees). In all, we can conclude that number of working forces in agriculture between years 2001 and 2015 was downsized on the 48,5 thousands of people (Figure 8).

Agriculture is very sensitive on negative weather volatility. This fact forces the agribusiness men to undertake more advanced forms of employment. Actually, this is about the flexible release and employment of working forces according of the production structure and the actu-

al season. In any case this reality is increasing the requirements on the organizational capabilities and managerial competencies of the agribusiness men.

With regard of the pertaining low interest about the work in agriculture, is agricultural population aging, the number of the oldest generation is increasing (60–64). In 2015 it was 6%. In the age up to 44 years, in the sector works only 34.7% people, while beyond of this age category (45 years) are employed the rest 65.3%. This situation is not sustainable and also cannot be indicated as optimistic one. On behalf of the generation exchange, it is important immediately accept new measures, both from the EU side, as well from the Slovakian Government, in order to accept effective solutions, in order to make from agriculture more attractive sector for younger age categories.

The changes in the employees structure from the qualification point of view in positive way affected the enhancement of the university educated employees, even about 4,8% more (in total about 9,2%). It was also increased the share of employees with secondary technical education about 6%, declined the share of employees with primary education from 16% in 2001 on the 8.3% in 2015. The underestimation of the functions and missions of the vocational schools was launched by the reform of public sector in 2001, and this reform caused the number's decline of vocationally prepared people from 56.7% in 2001 on 54.3% in 2015.

4. Conclusions. The analysed results suggest that EU accession has had an overall positive impact on agriculture. The review of developments in the Slovak agricultural sector, lead us to a number of conclusions. First of all, EU accession has had a significant impact on agricultural performance. The role of agriculture has further decreased in the national economies, agricultural output dropped about 2%. Regarding agri-food trade performance, it can be concluded that both export and import has increased. EU accession has increased farmers' incomes as well as provided a uniform CAP policy and institutional framework under which national agricultural policies are implemented.

However, besides these benefits, several difficulties have also emerged after accession such as the limited

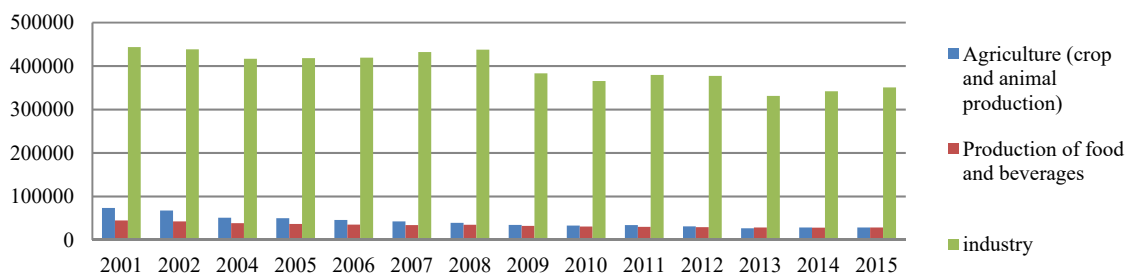

Figure 8. The Development of Agricultural Employees in the Selected Sectors

Source: Information Letters of MOARD in SR from the years 2001–2016, own elaboration

potential to withhold competitive pressures, the lack of harmonised support levels, the handicap of small farmers and the rural-urban income gap should be emphasised.

The importance of the agricultural sector was significantly declined and it is not belonging anymore among the priorities of governments, despite of some political declarations. Somewhat was decreased the share of agricultural sector on the GDP. The same is valid about the decline of the number of people employed in this sector. Dramatic is the development in the animal production which performance dropped about 19.1%. From 2006 was sector signifi-

cantly affected by the volatile food prices. This brought the great pressure on the agribusiness-men, who started with diversification of their production and also with rationalization measures. The cooperative farms are slowly replaced by the other legal forms of companies, mainly with individual farms. This is caused by the ideological distrust of society towards of the previous forms of farming. The all analysed other factors, had the significant impact on the management performances' of agricultural entities. Managers are also under the pressure to adopt themselves on the changed conditions and to the new management tools.

Literature

1. Biró, S. et. all. 2017. Agricultural Land Ownership, Land Market and Land Rent Market. In: Structural Changes in Agriculture since EU Accession in Slovakia, Czech Republic and Hungary. Budapest, Research Institute of Agricultural Economics, 2017. p. 173–184. ISBN978-963-491-594-2.
2. Csáki, Cs. and A. Jámor. (2010). “Five Years of Accession: Impacts on Agriculture in the NMS”, EuroChoices, 9, 2:10–17, 2010.
3. Fresco, L. Poppe, K.(2016): Towards of Common Agriculture and Food Policy, Wageningen & Research, 2016. <http://Iidx.doi.org/10.18174/390280>
4. Kadlečíková, M. et all. 2014. The Priorities and Changes of the Agri-Food Sector under the Conditions of the Common Agricultural Policy. In: DUNAY, A. Challenges for the Agricultural Sector in Central and Eastern Europe. Monograph. Budapest: AGROINFORM, 2014. p. 11–25. ISBN978-963-502-974-7.
5. SERENČEŠ, P. – TÓTH, M.2012. Zhodnotenie tvorby a rozdelenia pridanej hodnoty v poľnohospodárstve Slovenska. Evaluation Of Creation And Distribution Of Added Value In Slovak Agriculture. Slovak University Of Agriculture In Nitra, Slovak Republic. Dostupné online: spu.fem.uniag.sk/Marian.Toth/publikacie/2014.pdf
6. SERENČEŠ, P. 2010. Financie v poľnohospodárstve. Nitra: SPU, 2010, s.95. ISBN978-80-552-0438-3.
7. ŠIKULA, M. et al. 2003. Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do Európskej Únie. Bratislava: Ekonomický ústav SAV,2003. 381 s. ISBN80-7144-135-X.

Kuchmacz Bożena
Poland

COMMUNITY-LED LOCAL DEVELOPMENT IN POLAND (CLLD2014–2020)

ROZWÓJ LOKALNY KIEROWANY PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ W POLSCE (RLKS2014–2020)

Summary. In December 2013, Council of the European Union formally approved new regulations and legislation concerning another investment round under EU cohesion policy for years 2014–2020. Community-led local development (CLLD) is based on LEADER initiative, which over past 20 years helped rural entities to determine potential resources and use them effectively in the process of development policy implementation. CLLD is a methodology of disbursement of structural and investment funds, which concentrates on particular sub-regional areas. Directed by local action groups, which consists of persons representing the needs of the public, social and economical sector. It is implemented by integrated, multisector local development strategies. Empirical research covered eastern part of Bory Dolnośląskie [the part of the Silesian Lowlands], including rural communes and rural-urban ones such as: Bolesławiec, Chocianów, Chojnów, Gromadka, Kunice, Lubin, Miłkowice, Przemków. Communes belongs to “Wrzosowa Kraina” LGD Community.

Key words: activity, LEADER programme, local development, community, cooperation

Adnotacja. W grudniu 2013 r. Rada Unii Europejskiej formalnie zatwierdziła nowe przepisy i ustawodawstwo dotyczące kolejnej rundy inwestycyjnej w ramach unijnej polityki spójności na lata 2014–2020. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS) oparty jest na inicjatywie LEADER, która na przestrzeni ubiegłych 20 lat pomogła podmiotom wiejskim w określeniu potencjalnych zasobów i efektywnym wykorzystaniu w procesie realizacji polityki rozwoju. RLKS jest to metodologia wydatkowania funduszy strukturalnych i inwestycyjnych, która koncentruje się na określonych obszarach subregionalnych. Kierowana jest przez lokalne grupy działania (LGD), które składają się z osób reprezentujących potrzeby sektora publicznego, społecznego i gospodarczego. Realizowana jest przez zintegrowane, wielosektorowe lokalne strategie rozwoju. Badaniami empirycznymi objęto wschodnią część Borów Dolnośląskich, w tym gminy wiejskie i miejsko-wiejskie takie jak: Bolesławiec, Chocianów, Chojnów, Gromadka, Kunice, Lubin, Miłkowice, Przemków. Gminy przynależą do Stowarzyszenia LGD “Wrzosowa Kraina”.

Słowa kluczowe: aktywność, program LEADER, rozwój lokalny, społeczność, współpraca.

1. Introduction. Community-led local development (CLLD) is a new territorial instrument introduced by the European Commission to be implemented with respect to the financial perspective for years 2014–2020. The instrument is based on LEADER approach used in years 2007–2013 under Common Agricultural Policy (CAP) and Common Fisheries Policy (CFP) and maintains its fundamental principles, namely: 1. Grassroots activities (local community-wide participation in making and implementing the strategy); 2. Territoriality (local development strategy prepared for a particular, coherent area); 3. Integrity (combining various areas of economy, cooperation of various interest groups); 4. Partnership (local action group as a local partnership, in which different public, social and business entities take part in); 5. Inno-

vation (at local scale); 6. Management deregulation and financial deregulation; 7. Networking and cooperation (exchange of experiences and dissemination of good practices). The aim of research is an attempt to analyse a new programming period and to locate it in researched communes of the Lower Silesia.

2. Programme assumptions. One of the activity to be implemented under the Rural Development Programme for years 2014–2020 (RDP 2014–2020) is LEADER, which is local development supported by funds from European Agricultural Fund for Local Development (EAFLD), led by the community (CLLD).

First of all, CLLD approach will be implemented under particular objective 6B – supporting local development in the rural areas under priority no. 6 “supporting

social inclusion, poverty reduction and economic development in the rural areas” by introducing local development strategies (LDS). In order to facilitate monitoring and management process, the whole EAFLD budget allocated to CLLD (that is to LEADER activity) will be assigned to that particular objective. Under this objective, support will be given to operations aimed at:

1. Strengthening of social capital, including the use of innovative solutions and support of local community participation in the implementation of LDS.

2. Development of entrepreneurship, excluding provision of agricultural services.

3. Diversification of income sources, including creation and development of local processing incubators, that is an infrastructure which is used for agricultural product processing to make it available to local producers (products included and not included in appendix no.1 to TFEU), excluding the provision of agricultural services.

4. Competence improvement of persons from LAG in connection with entrepreneurship development and diversification of income resources or taking up employment, particularly by farmers and the long-term unemployed.

5. Local product development.

6. Potential customer market development, excluding outdoor markets.

7. Preservation of local heritage.

8. Development of available to general public and non-commercial infrastructure:

- tourist, recreational or cultural one;
- technical one, including the one in water and sewage management and construction or modernization of local roads.

9. Preventing social exclusion by mandatory indication in Local Development Strategy disadvantaged groups, which will gain support under LDS with a description of an approach being applied.

Furthermore, EAFLD will support CLLD with respect to particular connected aims 3A and 6C:

Aim 3A – improvement of competitiveness of main manufactures to achieve better integration with agricultural and food chain through the quality assurance system, adding value to agricultural products, promotion carried out on local markets and short cycles of deliveries, groups and organizations of manufacturers and inter-professional organizations. An innovation in the new programming as compared to years 2007–2013 is the manner of target achievement – facilitating diversification of business, launching and development of small enterprises and creation of new jobs. Broadly defined entrepreneurship is aimed at activating disadvantaged groups, the unemployed.

Aim 6C – making information and communications technologies (ICT) more available in rural areas and increasing the use of technologies and improving their qual-

ity. Under CLLD, operations aimed at using information technology in the development of non-agricultural jobs or making cultural, environmental and tourist rural areas available.

The basis to implement CLLD instrument in Poland are provisions of the Partnership Agreement (PA)-the main strategic document at domestic level. In order to secure proper implementation of CLLD, the manner and conditions of its implementation which encompasses all the funds, will be detailed in the Act on execution of the Rural Development Programme 2014–2020 and community-led local development (Act of the Minister of Agriculture and Rural Development).

2.1. Key elements of CLLD2014–2020. Local action groups should consist of persons representing local public, private and social and economic interests, such as entrepreneurs, local authorities, neighborhood community or rural ones, voluntary organizations, citizens groups such as e.g. national minorities, ethnic groups, elderly persons, women/men, youth, entrepreneurs.

Local Action Group will be responsible for the following:

- development of local entities, potential to prepare and implement operations;
- preparation of non-discriminatory procedure and criteria of operation selection;
- provision of consistency of operations with local development strategy;
- preparation and issuance of invitations to submit motions, including selection criteria;
- acceptance support requests and their evaluation;
- operation selection and determination of support amount;
- submission of requests to an authority responsible for the final assessment;
- monitoring implementation of local development strategy and operations being the subject of support and carrying out activities related to implementation of this strategy.

At an early stage, local development groups need to participate in dialogue with relevant governing bodies so that they would be sure that these bodies fully understand what their needs and concerns are and will take them into consideration in programme planning.

3. Conference entitled “LEADER Approach 2014–2020 – New perspective, new challenges”. Representatives of “Wzrosowa Kraina” LAG Association on 30th September 2014 participated in the conference entitled “Leader Approach 2014–2020 – New Perspective, New Challenges” organized in Koszęcin by Polish LAGs’ Network- Federation of Regional LAGs’ Networks and Silesian Association of Communes and Poviats. The meeting featured panel discussions. Representatives of the Ministry of Agriculture and Rural Development discussed the

main principles, expectations and requirements in new programming period RDP 2014–2010.

Notice on receipt of applications for LDS will be published until 9th October 2015 and application deadline will fall on 31st December 2015. Selection of LDS will be made within 4 months as of the application deadline. Strategy structure needs to be consistent with requirements of regulations determined by the ministry. Creating LDS for years 2014–2020, one needs to remember that content of strategy projects, whose implementation may potentially influence the environment, prior to their confirmation, may be subject to strategic environmental assessment. Strategy layout should be as follows: front page, contents, LAG characteristics, participatory character of LDS, diagnosis-description of area and population, SWOT analysis, aims and indicators, manner of operation selection and assessment and the manner of establishment of selection criteria, action plan, LDS budget, communication plan, integration, monitoring and evaluation, strategic environmental assessment, bibliography, appendixes to LDS (LDS update procedure, evaluation and monitoring procedures, action plan, LDS budget, communication plan). 50% of LDS budget allocated to the execution of submeasure “Support for operation implementation under community-led local development strategy” under RDP is intended for projects related to the creation or maintenance of new jobs.

Resources available for “Wrzosowa Kraina” LAG Association are defined separately: LDS implementation, cooperation project implementation, running costs and activation; cooperation project implementation; running costs and activation (single -fund amounts, multi-fund amounts).

4. LDS preparation for researched communes-questionnaire for residents “Wrzosowa Kraina” LAG Association conducts preparatory activities for the formulation of local development strategy. In doing so, the Board of “Wrzosowa Kraina” LAG Association on 14th November 2014 sent an electronic survey to representatives of public, social and economic sector, who were asked to fill it out and return until the end of this October. Respondents reside in the area of 8 communes, such as: Bolesławiec, Chocianów, Chojnów, Gromadka, Kunice, Lubin, Miłkowice, Przemków. Respondents were distributed by sex, age, education level and material status.

The survey contained, among other things, the following questions:

1. Which commune do you live?
2. How do you assess living conditions in your commune regarding the following aspects, among other things: environmental cleanliness, ambient noise level; road quality; town's esthetics, public safety status, out-of-home care in crèches and preschools, primary school, middle school, secondary school education levels, health protection

(availability of GPs and specialists), attractive ways of spending free time for youth, adults, quality and availability of sport and recreational infrastructure; infrastructure for development of local culture and preservation of local, cultural heritage (customs, traditions); support for the unemployed, people who suffer from poverty, disability; opportunities to start a business activity; public transport; telecommunications services; Internet service availability; availability of services for people (hairstylist, tailor, shoemaker, pharmacy services, etc.); changes which have taken place in your commune in the last seven years.

3. What are the advantages and disadvantages of your commune: geographical location, natural and landscape assets; natural environment condition, residents, entrepreneurship, labour market, job availability; agriculture, early school education; primary and middle schools; residents, ingeneration (social ties); traditions, customs and culture, historical monuments; activity of non-governmental organizations, sports and recreational offer, cultural offer, tourist offer.

4. Which categories should be taken into consideration as far as investment is concerned in the next years: tourist trails; parks and green areas; sports facilities, bike trails, playgrounds and other recreational facilities; meeting places in the open air, cultural objects, small tourist architecture (benches, wastebaskets, camping sites, holiday spots); historical monuments; place of mass event organization; cultural and mass events, promotional events.

5. Have you done any of the following within the last two years: check information posted on the website of the commune's office, poviat's or LAG's; write comments or posts regarding local affairs on Internet forums or portals; talk to your neighbours or other persons about your commune/poviat affairs; check plans, resolutions, written records or other instruments related to your place of residence, commune/poviat; participate in meetings with the representatives of commune/poviat office/councilors/representatives of LAG; search for information on action plans, investments e.g. in your commune, poviat; personally initiate actions for the benefit of the local community.

6. Which of the following manners of informing residents about LAG you find the most convenient (the best one) for them?: meetings of LAG representatives with commune residents; notice board at the commune office, external notice boards; local media (e.g. local newspaper, radio, TV); LAG official website; local information portal (non-governmental Internet website); information sent electronically (email); short information in the form of text messages, local newsletters, community portals, other manners (which ones)?

7. According to you, which groups are most at risk of being exposed to social exclusion in the area of the commune you live in?: youth until the age of 17, youth from

the age of 18 to 25, parents of children up to 3, lone parents, immigrants, children. 8. According to you, which constitutes a barrier that prevents residents of LAG area from fully participating in social life: lack of information or poor promotion of cultural, sports events/offers, etc.;

reluctance to undertake an activity; cultural or sports offer fails to meet the needs of residents or fails to consider different age groups; lack of participation in social life, lack of free time; lack of money, poor transportation links, other (specify which ones)

Information obtained from surveyed persons will be used to prepare a new development strategy of the area of “Wrzosowa Kraina” LAG Association

5. Conclusion. Local development of the eastern part of Bory Dolnośląskie [*the part of the Silesian Lowlands*] including the researched communes is a complex process. A multiplicity of aims taken into consideration in Local

Development Strategy of “Wrzosowa Kraina” LAG Association for years 2007–2014 (4 general aims, 14 details aims and 61 actions), which are to shape this development, may serve as an example. Funds from LEADER+ pilot programme and Rural Development Programme for years 2007–2013 were allocated to this region. The superior aims of the development was to activate and harmonize activities of local community, local authority and economic entities in solving current, local problems for themselves. The aim of project implementation under programmes was to improve residents’ quality of life, improve existing practical advantages of communes, create new values, strengthen local economy, provide spatial and ecological order.

New programming period 2014–2020, which communes have been preparing for, is the continuation of earlier activities conducted in this area.

Literature

1. Art. 32–35 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 (rozporządzenie ramowe).
2. Art. 42–44 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 (rozporządzenie EFRROW).
3. Brol R., Strategia rozwoju lokalnego, [w:] R. Brol, *Ekonomika i zarządzanie miastem*, Wydanie 2, uzupełnione i poprawione, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław 2004.
4. Putnam R. D., *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków – Warszawa 1995.
5. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006, Dz. Urz. UE L 347 z 20.12.2013 r., str. 320, ze zm.
6. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005.
7. Rozporządzenie Delegowane Komisji (UE) Nr 807/2014 z dnia 11 marca 2014 r. uzupełniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i wprowadzający przepisy końcowe.
8. Rozporządzenie Wykonawcze Komisji (UE) Nr 808/2014 z dnia 17 lipca 2014 r. ustanawiające zasady stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).
9. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych warunków przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej w ramach poddziałania “Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność”.
10. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, Dz. U. z 2013 r., poz. 1235 ze zm.
11. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Dz. U. poz. 349, tzw. ustawa ROW.
12. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności, Dz. U. poz. 378. Tzw. ustawa RLKS.
13. Ustawa z dnia 27 maja 2015 r. o finansowaniu wspólnej polityki rolnej, Dz. U. poz. 1130.
14. Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach finansowania realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020.

Özgür Oğuz

Asocc. Prof. dr.

Anadolu University, Turkey.

Perkumienė Dalia

Asocc. Prof. dr.

Aleksandras Stulginskis university, Kauno kolegija.

MEDIATION IN LABOUR LAW

In the sense of labour law, mediation is a peaceful way that allows employee unions and employer or employer unities to reach an agreement in relation to the disputes between the parties arising from their labour relations. Except for the official mediation activity in collective benefit disputes, mediation in the sense of labour law does differ from mediation in law disputes.

In law disputes, the concept of mediation, which is the most popular method applied as an alternative way of solving a dispute, is defined in Article 2 of Law of Mediation in Law Disputes Number-6325 put into practice in 2012.

Purpose of the study: Evaluating the establishment of mediation thought to be put into force to decrease the work load in Turkish Labour jurisdiction.

Research Methods: Examining the related literature and making comparisons by looking at the draft law of compulsory mediation in labour law.

A. Concept of Mediation

According to Code of Mediation in Civil Disputes, the concept of mediation is defined as follows: “Mediation is a method of solving disputes which gathers parties together to negotiate by applying systematic techniques, which helps establish communication between them to understand each other and to produce their own solutions and which is applied on voluntary basis with the participation of a third impartial, independent and expert party”.

Depending on this definition, it could be stated that the mediator’s basic duty is to bring the parties together and to establish communication between them. In other words, mediation has a function of facilitation communication between parties with the help of a third party to help them reach an agreement [9, page 56–63; 11, page 261]. Mediation is not a decision-making mechanism. Rather, it involves the participation of an objective third party which allows parties to produce their own solutions regarding the dispute [6, page 76–83]. In another saying, it is a mediation process executed to help the par-

ties understand one another. Therefore, mediation allows finding a compromise with active participation of parties and aims at maintaining permanent peace. It also tries to make one party’s demands reasonable for the other party as well as to find a solution without applying other costly and difficult ways like jurisdiction [5, page 96–103; 4, page 78].

One of the basic characteristics of mediation is that the decisions made by the mediator are not obligatory for the parties. The fact that mediation is not obligatory for parties, which fundamentally makes it different from arbitration, is that it allows parties to act more freely. In mediation, parties try to produce their own solutions by talking to each other. The mediator listens to the parties in the process and puts forward suggestions for them to solve the dispute and to find a common ground [8, page 492]. In arbitration, the third person listens to the parties, examines the cases and makes a decision obligator for the parties [8, page 492]. The features of arbitration and the mediator will be mentioned in detail later.

B. Duties, Characteristics and Responsibilities of the Mediator

1. DUTIES OF THE MEDIATOR

Mediation is an organization that aims at solving the law dispute. Therefore, the most important duty of the mediator is to help parties produce their own solutions for cases which cause the dispute between them.

The mediator is supposed to hold interviews with the parties to solve the dispute. It is obvious that the mediator cannot understand the issue that causes the dispute between the parties. Depending on the dispute, the mediator could talk to the parties one by one or together. First, the mediator talks to the parties one by one to learn about the dispute and listens to their related demands. Following this, he or she informs the other party about their demands and asks for their views. Following these interviews, the mediator gathers the parties together to have them listen to each other. The most important duty

of the mediator is to gather the parties together as it is in arbitration. The meeting sessions, in which the parties will come together, should be organized in an impartial environment appropriate to both parties.

The mediator, just like a moderator, allows parties to talk to each other, to ask questions to one another and to express their demands mutually. During these talks, if necessary, parties could be provided with suggestions and views to solve the dispute. However, if the dispute is between two businessmen who are quite knowledgeable about the dispute, then the mediator will not need to suggest a solution [8, page 567–568]. In related discipline, it is a controversial issue whether the mediator and the arbitrator can put forward any suggestions. I think because mediation is applied to issues in civil law disputes regarding which parties can act freely and because the activity of mediation defined in Code of Labour Unions and Collective Labour Contract is a system of mediation – arbitration, the mediator's suggestions for solutions on which the parties can agree on will help them deal with the points that they might fail to recognize [7, page 504–508; 1, page 260].

Parties have the freedom to take into account these solutions suggested by the mediator. Mediation aims at having parties reach a mutual agreement, and if they cannot find a compromise as a result of the talks between them and if they do not find the mediator's suggestions appropriate, then the mediator's duty in relation to the dispute will end.

The mediator's suggestions could only be regarded as recommendations to solve the dispute. The mediator cannot suggest any legal actions for the parties to take. In such a case, the third party will not be a mediator but a lawyer and a legal counselor [9, page 512]. For this reason, the mediator should avoid giving information to the parties during the talks and listen to their demands and obtain information about the dispute.

After the interviews, which means end of mediation, the mediator should write down a statement showing how the session of mediation has ended [9, page 182]. This statement is formed according to three probable results of the mediation sessions. The first probability is that no result is obtained via the sessions and that there is no need for another session. In this case, the time and the place of the following sessions are determined and noted down in the statement by the mediator. The second probability is to reach an agreement. The points agreed fully or partly by the parties are determined, and a text showing the agreement is written down and signed by parties [9, page 155]. As for the third probability, if the parties do not reach agreement, the points of disagreement are noted down in the statement. The mediator should try to take notes regarding the sessions in the statement just like case records because he or she will later send a sample of the statement to Ministry of Justice – Department of Legal Affairs. If the parties reach an agreement, these interview records will play an important role while preparing the text of agreement.

Conclusions

Alternative dispute solution is mainly based on voluntariness. Parties cannot be forced to apply ways of solving disputes. Since alternative dispute solution (ADS) depends on parties' agreement, they cannot be obliged to find another solution in case of their disagreement on the solution.

In the process of jurisdiction, if one party applies, the other party inevitable has to participate in the process to protect his or her rights. In ADS, though there are exceptions, the two parties take part in the process if they want to. Arbitration (a controversial issue in terms of whether it is an alternative dispute solution or not), committee for consumer problems and compulsory mediation for labour disputes (currently a draft law) could be given as examples of these exceptions.

References

1. Olarak Arabuluculuk, Çalışma ve Toplum 2013/4 (39), – Page – 253–280.
2. Çelik N. İş Hukuku Dersleri (Renewed 26th Edition). İstanbul: Beta Yayıncılık – 2013 – Page – 76–93.
3. Kekeç, E. K. Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler. Ankara: Adalet Yayınevi – 2011 – Page – 96–103.
4. Kuru B. Medenî Usul Hukuku Ders Kitabı. İstanbul: Legal Yayınevi – 2015 – Page – 76–83.
5. Narmanlıoğlu Ü. İş Hukuku II – Toplu İş İlişkileri (Renewed 2nd Edition). İstanbul: Beta Yayınları – 2013 – Page – 504–508.
6. Özbek M. S. Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yollarına Genel Bir Bakış, GSÜHFD, Prof. Dr. Erden Kuntalp'e Armağan – 2004 (1), Page – 261–292.
7. Özbek M. S. Alternatif Uyuşmazlık Çözümü. Ankara: Yetkin Yayınları – 2009 – Page – 56–63.
8. Taşpolat Tuğsavul M. Türk Hukukunda Arabuluculuk (6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Çerçevesinde). Ankara: Yetkin Yayınları – 2012 – Page – 182–195.
9. Tuncay C. and Savaş Kutsal, B. Toplu İş Hukuku (4th Edition). İstanbul: Beta Yayınları – 2015 – Page – 36–41.

Perkumienė Dalia

Asoc. Prof., dr.

Aleksandras Stulginskis university, Kauno kolegija

PROVISION OF EQUAL RIGHTS AND OPPORTUNITIES RELATING WITH LABOUR RELATIONS IN PUBLIC SECTOR

Annotation. Human rights are one of the most popular topics in modern global communities. Therefore, the adoption of the Law of the Republic of Lithuania on Equal Opportunities and the establishment of the institution that governs the execution of this law is a significant legal step which permits to actually ensure the compliance of one of the most fundamental rights of the individual, i.e. non-discrimination on the basis of gender (Motery..., 2000).

The article aims to investigate whether equal rights and possibilities relating to labour relations are provided to the employees of Klaipėda district municipality.

Keywords: equal opportunities, violation of equal opportunities, employee, employer, discrimination, harassment, provision measures.

Introduction. Each employee should be aware of his/her rights and opportunities relating to labour relations and how these rights and opportunities are provided. Human rights are one of the most popular topics of modern global communities. Taking care of human rights becomes a priority of internal politics of democratic states.

Discrimination is a problem of the whole Europe. According to the data of the survey of the European Commission [2], about every sixth European has been personally discriminated. 64% of the Europeans fear that discrimination on the basis of age will increase due to economic decline at labour market.

The paper aims to investigate whether equal rights and opportunities relating to labour relations are provided to the employees of Klaipėda district municipality.

Object of the research – the provision of equal rights and opportunities relating with labour relations to the employees of Klaipėda district municipality.

The concept of the provision of equal opportunities relating to labour relations

Equal opportunities in the international documents on human and citizen rights and the laws of the Republic of Lithuania is defined as the implementation of human rights regardless of age, sexual orientation, disability, race or ethnic origin, religion, convictions, or other bases laid down in other international contracts or laws of the Republic of Lithuania [1, page 45; 8, page 96–105; 5]. The concept of equal opportunities in the laws of the Republic of Lithuania ensures equal opportunities at labour market for both women and men.

Human rights are one of the most popular topics in modern global communities. Therefore, the adoption of the Law of the Republic of Lithuania on Equal Opportunities and the establishment of the institution that governs the execution of this law is a significant legal step which permits to actually ensure the compliance of one of the most fundamental rights of the individual, i.e. non-discrimination on the basis of gender [3, page 85–91].

Discrimination on the basis of gender is understood as unequal treatment of male and female representatives. People are most often discriminated when they want to find a job, seek career, education, etc. It should be noted that exceptional conditions for working women related to maternity protection is not considered as discrimination. According to the Law on Equal Opportunities for Women and Men, special protection of women during pregnancy, childbirth and nursing is not considered as discrimination on the basis of gender. This is not a privilege or guaranteed protection of a new society member [1, page 87; 4, page 67–78].

Discrimination on the basis of age is a special treatment to someone closely related with certain attitudes towards a person, i.e. age norms and age stereotypes [6, page 106–111; 9, page 36–42.]. The latter phenomenon, i.e. preconceived attitude towards a person on the basis of his/her age, is called *ageism* (with analogy with *racism* and *sexism*) in the Anglo-Saxon literature [7, page 28–31].

The 858th meeting of the Committee of Ministers of the Council of Europe has ascertained that achievements of Lithuania in ensuring equality for women and men are

very well evaluated among 45 European countries. Lithuania, the same as Sweden, is enlisted as good practice country having assessed the following criteria: acting national equality mechanisms, participation and collaboration of non-governmental organizations, enhancing gender equality policies, protection against compulsion, fight against women trafficking [7, page 28–31].

The institutions of the European Union are currently actively working in the field of fighting against discrimination and are seeking validation of equal opportunities in the EU countries. The website of the Employment and Social Affairs of the European Commission permits to get a complete picture on the scope of activities: the EU publishes newsletters, brochures, posters, statistics summaries on discrimination and the provision of equal opportunities, teaching material on non-discrimination issues, expert assessment reports on the achievements of fighting against discrimination in the member states, national reports on the formation of the base of anti-discrimination legal acts, various research reports, etc. [9, page 36–41].

Questionnaire research of the employees of Klaipėda district municipality. The research aimed to investigate how the employees of Klaipėda district municipality perceive the concept of equal opportunities relating to labour relations and to find out whether they are satisfied with the provision of equal opportunities at the workplace.

Having asked the opinion of employees whether the right to equal opportunities is violated at their workplace, 30.3% respondents said that they think that the right to equal opportunities is violated, 48.8% respondents said that the right to equal opportunities are not violated and 11.6% respondents do not know whether the right to equal opportunities is violated at their workplace or not, while 9.3% respondents had no opinion on this question.

The employees of Klaipėda district municipality have been asked where violation of equal opportunities occurs. Having processed the collected data, the following results were received: the right to equal opportunities on the basis of gender was violated for 13.9% employees of Klaipėda district municipality, the right to equal opportunities on the basis of age was violated for 25.6% employees, the right to equal opportunities on the basis of disability was violated for 6.9% employees, the right to equal opportunities on the basis of sexual orientation was violated for 2.3% employees and 4.6% employees said that equal opportunities were violated on the basis of race and ethnic origin, while answers regarding violations of equal opportunities on other basis have not been received. These results permit to suppose that the level of violation of equal rights on the basis of gender is rather high in Klaipėda district municipality.

Table 1 presents the opinion of respondents how equal opportunities should be provided at work.

Table 1

Opinion of employees about the provision of equal opportunities at work

Measures	Percent
Equal work load	20.9
Equal pay regardless of gender	44.1
Gender equality in labour relations	34.9
Equal opportunities for improvement and qualification raising	48.8
Promotion of job position regardless of gender, age and other factors	27.9
Other	1

The provision of equal opportunities relating to labour relations to the employees of Klaipėda district municipality is possible under the following circumstances: sufficient financial resources, sincere attempts of employees to perform his/her duties are good as possible, goodwill and awareness of the employees and the management of the centre in creation of safe, cosy working environment and optimal working conditions.

Conclusions. 1. Equality, being one of the fundamental principles of human rights, is governed by international contracts and legal acts of the Republic of Lithuania. Equality infringing activity, i.e. discrimination, is prohibited. Therefore, the conditions for the provision and implementation of equality are aimed.

2. The situation of equal opportunities relating to labour relations is similar in various countries, including Lithuania, i.e. unequal opportunities relating to labour relations is one of the biggest problems.

3. The results of the questionnaires permit to claim that the administration of Klaipėda district municipality pays too little attention to the provision of the information about the Law on Equal Opportunities of the Republic of Lithuania and amendments whereof to the employees of Klaipėda district municipality. Thus there are a lot of problems related to the provision of equal opportunities to the employees at work.

4. The provision of equal opportunities to the employees of Klaipėda district municipality is satisfactory: the Law on Equal Opportunities is not always followed, yet equal opportunities to a large extent depend on staff relationship, sympathies and antipathies.

5. In order to ensure equal opportunities, the following appropriate measures should be undertaken: organization of pedagogical and/or psychological seminars, consultations with lawyers, corporate trips, discussions, etc.

Literature

1. Lietuvos Respublikos nutarimas "dėl valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003–2004 metų programos patvirtinimo, 2003 m. birželio 3 d. Nr. 712 Vilnius.
2. Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Lietuvos šeima, Mokslinės – politinės konferencijos, Lietuvos šeima: tradicijos ir ateitis" įvykusios Vilniuje 1994 m. spalio 25–26 d.d., medžiaga.
3. Purvaneckas A., Purvaneckienė G. Moteris Lietuvos visuomenėje (Palyginamoji analizė). Vilnius: Danielius-2011– Page 85–91.
4. Kanopienė, V. (1998). Moterų diskriminacija darbo rinkoje. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. – Page 67–78.
5. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas, 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX – 1826, Vilnius.
6. Blom R. Expert Interviews From The Baltic States, Working papers, B: 37, Department of Sociology University of Tampere, Finland – 1997 – Page 106–111.
7. Vasiljeviienė N. *Verslo etika ir elgesio kodeksai*. Kaunas – VU, KHF leidykla – 2000. – Page 28–31.
8. Lygių galimybių Kontrolieriaus tarnybos 2010 m. Ataskaita. – [last visited 2017-03-12]: <http://www.teisingumas.lt/naujienos/siandien/zmogaus-teisiu-komitetas-svarste-lygiu-galimybiu-kontrolieriaus-tarnybos-2010-m-ataskaita>.
9. Butler R. Ageism in America. New York: International Longevity Center – 2006 – Page 36–41.

Батюк Лариса Андріївна

кандидат економічних наук, доцент

*Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка*

Батюк Лариса Андреевна

кандидат экономических наук, доцент

*Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства
имени Петра Василенка*

Batyuk Larisa

PhD in Economic sciences, Assoc. Prof.

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

Кравченко Ольга Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент

*Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка*

Кравченко Ольга Михайловна

кандидат экономических наук, доцент

*Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства
имени Петра Василенка*

Kravchenko Olha

PhD in Economic sciences, Assoc. Prof.

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

**ЕКОНОМІЧНА КАРТИНА СВІТУ В КОНТЕКСТІ
ІДЕОЛОГІЇ ПОСТМОДЕРНУ**

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАРТИНА МИРА В КОНТЕКСТЕ
ИДЕОЛОГИИ ПОСТМОДЕРНА**

**ECONOMIC WORLD VIEW IN THE CONTEXT
OF POSTMODERNITY IDEOLOGY**

Анотація. Актуальність даної теми пов'язана з тим, що ідея постмодерну сьогодні формує певний горизонт осмислення фундаментальних основ економічної теорії. Крім того, кризові явища у господарській практиці також не можуть бути адекватно досліджені і усвідомлені без урахування їх модифікації в контексті методологічних спотворень, привнесених постмодерном як ідейним змістом сучасної епохи.

Постмодерн вийшов за межі філософсько-літературних інтересів і став осмислюватися як дух сучасної епохи в різних сферах людської діяльності, включаючи економічну. Він претендує на роль загального знаменника культури другої половини ХХ ст. Тим самим постмодерн виступив у якості такого явища, яким прагнуть пояснити все, що відбувається у сучасному світі.

Постмодернізм – це деконструкція мислення шляхом створення його множинних альтернатив, варіацій, моделей, що суперечать одна одній. Замість ієрархічної організації суспільству нав'язується «мережевий» принцип існування, в якому головними скріпами стають функціональні зв'язки виробництва, капіталу, влади, управління, технологій, комунікацій, ринку. Інформація в такому суспільстві покликана завуальювати сутнісний зміст. Публічні структури, не включені в мережі, стають ізгоями, приреченими на розорення і зникнення. Мережеві зв'язки утворюють внутрішню інфраструктуру суспільства, що забезпечує диференціацію і конкуренцію, а світовий ринок поглинає державу, використовуючи елементи державного управління в якості факторів системної конкуренції.

Постмодерн є не стільки культурною течією, скільки новим типом мислення і сприйняття, певним умонастроєм, який спростовує систему як таку. Замість єдиної абсолютної Істини він викликає до життя нескінченну множинність відносних, приватних «істин», закликає їх до «мирного» співіснування і взаємного пристосування в рамках плюралістичного простору.

Постмодерн не просто розхиляє основи будь-якої системи понять, а розгортає низку альтернатив для кожного терміну, концепції, теорії, перетворюючи традиційні поняття лише на одні з можливих у нескінченній множині, мережі понять. При цьому мережа стає технологією відтворення штучного життя, знаменує епоху існування штучних (неорганічних) систем і організмів, здатних до само відтворення.

Ключові слова: постмодерн, постмодернізм, економіка постмодерну, парадигма економічного знання.

Аннотація. Актуальність даної теми зв'язана з тим, що ідея постмодерна сьогодні формує деякий горизонт осмислення фундаментальних основ економічної теорії. Крім того, кризисні явища в господарській практиці також не можуть бути адекватно досліджені і осмислені без урахування їх модифікації в контексті методологічних іскажень, привнесених постмодерном як ідейним змістом сучасної епохи.

Постмодерн вийшов за межі філософсько-літературних інтересів і став осмислюватися як дух сучасної епохи в різних сферах людської діяльності, включаючи економічну. Він претендує на роль загального знаменателя культури другої половини ХХ ст. Самим постмодерном виступив в якості такого явища, яким прагнуть пояснити все, що відбувається в сучасному світі.

Постмодернізм – це реконструкція мислення шляхом створення його багатьох альтернатив, варіацій, моделей, які суперечать одна одній. Замість ієрархічної організації суспільству нав'язується «мережова» принцип існування, в якій головними зв'язками стають функціональні зв'язки виробництва, капіталу, влади, управління, технологій, комунікацій, ринку. Інформація в такому суспільстві призначена замаскувати суттєвий зміст. Публічні структури, не входять в мережу, стають ізгоями, обреченими на руйнування і зникнення. Мережові зв'язки формують внутрішню інфраструктуру суспільства, що забезпечує диференціацію і конкуренцію, а світовий ринок поглинає державу, використовуючи елементи державного управління в якості факторів системної конкуренції.

Постмодерн є не тільки культурним течією, скільки новим типом мислення і сприйняття, певним умонастроєм, який спростовує систему як такову. Замість єдиної абсолютної Істини він породжує в житті нескінченну множину відносних, частинних «істин», закликає їх до «мирного» співіснування і взаємному пристосуванню в рамках плюралістичного простору.

Постмодерн не просто розхиляє основи будь-якої системи понять, а розгортає ряд альтернатив для кожного терміна, концепції, теорії, перетворюючи традиційні поняття лише на одні з можливих в нескінченній множині. При цьому мережа стає технологією відтворення штучного життя, знаменує епоху існування штучних (неорганічних) систем і організмів, здатних до само відтворення.

Ключевые слова: постмодерн, постмодернизм, экономика постмодерна, парадигма экономического знания.

Summary. Timeliness of this topic is related to the fact that the idea of postmodernity today forms a certain horizon of understanding fundamental basics of economic theory. Therewith crisis phenomena in economic practice also cannot be adequately studied and understood without taking into account their modification in the context of methodological distortions introduced by postmodernity as the ideological content of the modern era.

Postmodernity moved beyond philosophical and literary interests and began to be interpreted as the spirit of the modern era in various fields of human activity, including the economic one. It claims to be a common denominator of culture of the second half of XX century. Thus, postmodernity took the role of such a phenomenon as they seek to explain everything happening in the modern world.

Postmodernity is the deconstruction of thinking by creating its multiple alternatives, variations, models contradicting each other. Instead of a hierarchical organization a «network» principle of existence is imposed on society wherein the functional ties of production, capital, authority, management, technology, communications and the market become the main bonds. Information in such society is designed to disguise the essential content. Public structures not included to the network become outcasts doomed to be ruined and disappear. Network communications form the internal infrastructure of society providing differentiation and competition, and the world market absorbs the state using elements of government as factors of systemic competition.

Postmodernity is not so much a cultural trend as a new type of thinking and perception, a certain mentality refuting the system as such. Instead of a single absolute Truth it induces an infinite multiplicity of relative, private «truths», encourages them to «peaceful» coexistence and mutual adjustment within the framework of a pluralistic space.

Postmodernity not only erodes the foundations of any system of concepts but unfolds a number of alternatives for each term, concept, theory, turning traditional concepts into only one of the possible networks of infinite concepts, the network of concepts. At the same time the network becomes a technology for reproduction of artificial life, it marks the era of existence of artificial (inorganic) systems and organisms capable of reproducing itself.

Keywords: postmodernity, postmodernism, economics of postmodernity, paradigm of economic knowledge.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У зверненні до теми постмодерну деякі дослідники вбачають імпульс до критичного переосмислення аксіоматичної бази існуючої парадигми економічного знання — в тій мірі, в якій остання перестала задовольняти потребу в адекватному пізнанні економічної дійсності. Інші пов'язують з постмодерном надію на подолання дисциплінарних меж, причому найчастіше фактично як самоціль. Це характерно як для економічної теорії так і для господарської практики.

Постмодерн вийшов за межі філософсько-літературних інтересів і став осмислюватися як дух сучасної епохи в різних сферах людської діяльності, включаючи економічну. Він претендує на роль загального знаменника культури другої половини ХХ ст. Тим самим постмодерн виступив у якості такого явища, яким прагнуть пояснити все, що відбувається у сучасному світі.

Сучасна економіка функціонує в умовах специфічного історико-культурного контексту постмодерну. Більшістю авторів сам цей контекст і власне економіка в ньому розглядаються фрагментарно. Тому спробуємо умовно співвіднести з постмодерном загальну картину буття, в тому числі, і її економічну складову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницька література з постмодерну є численною і достатньо змістовною. Проте, стосовно економічної сфери ґрунтовні наукові роботи майже відсутні. Серед провідних теоретиків постмодернізму навряд чи хто ставив завдання комплексного дослідження економіки постмодерну.

По-перше, це автори «постмодерністських підходів» до постановки та вирішення певних дослідницьких завдань, зокрема, Ж. Батай, Ж. Лакан, М. Фуко, Ж. Бодрійяр, Ж. Делез, Ф. Гватгарі, Р. Рорті, Д. Ваттімо, С. Жижек та ін. По-друге, ряд сучасних філософів, соціологів, культурологів (Ж. — Ф. Ліотар, Ф. Джеймісон, Д. Харві) аналізують вплив світогляду постмодерну на ті чи інші сторони життя, в тому числі, і господарську. По-третє, у працях Е. Гідденса, В. Іноземцева, Ю. Осіпова, С. Леша, Дж. Уррі, Д. Белла, Е. Тоффлера, П. Дракера, А. Турена, Т. Сакайя, Л. Туроу, Дж. Сороса та інших авторів можна простежити окремі сторони постмодернізаційних процесів в економічній сфері.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення характерних рис сучасної економічної кар-

тини світу з урахуванням специфіки, що визначається поняттям постмодерну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спільним у міркуваннях різних дослідників постмодерну є те, що це одне з імен сучасності, зобов'язане своїм походженням критичному ставленню до цінностей і установок. Ця критичність поширюється на всі сфери життєдіяльності людини від фізичного виживання до її духовності [1; 3; 5; 6].

З урахуванням суперечливих тлумачень змісту поняття «постмодерн» спробуємо виділити в існуючому масиві характерні риси, які могли б відігравати роль індикаторів в ході дослідження сучасних тенденцій розвитку економічних процесів, а також виявити в економічному дискурсі положення, що формують його аксіоматичний рівень.

Постмодерн — це не певна конкретна епоха, а — в принципі будь-коли і будь-де можлива ситуація, перебування в якій тягне за собою випадання з реальності у тому сенсі, що в межах існуючого порядку існуючого грань між істинним і хибним перестає відчуватися як щось значуще. Постмодернізм — це деконструкція мислення шляхом створення його множинних альтернатив, варіацій, моделей, що суперечать одна одній.

Специфіка економіки в парадигмі постмодерну полягає в тому, що не тільки на теоретичному, але і на господарсько-практичному рівні постійно відбувається руйнування всіх звичних обмежень (методологічних, інституціональних, ціннісних і т.п.) [4].

Жоден феномен економічного життя не може бути підданий осмисленню поза контекстом «картини світу», але постмодернізм стверджує, що «картина світу» не може бути єдиною. Економічна дійсність в цьому світлі постає як калейдоскоп процесуальності. Тому складно навіть уявити, якою мірою умовною і обмеженою є будь-яка спроба дослідити певний об'єкт у неіснуючій системі координат постмодерну. Це означає, що наукові поняття, господарські інститути і т.д. не існують як щось безпосередньо дане (наприклад, цілком обумовлене якимись об'єктивними законами), але тільки як те, що перманентно відкрите для перегляду у якості версій для з'єднання різних «картин світу» і різних «рівней реальності».

Парадигма і господарський стиль економіки постмодерну відбивають спосіб існування, в якому за

феноменами не існує ноуменів, а скрізь панують ефекти переміщених предметів внаслідок відчуження речей від їх сутності.

Занурюючи людину у світ цифрової інформації та інтернет-технологій, постмодерн підмінює реальність віртуальним образом. Людина перестає розрізняти грань між реальністю і віртуальністю, замінює сенс свого унікального життя спрагою накопичення і гедоністичних задовольень. Масова культура середнього класу обумовлюється споживанням віртуальних продуктів. Використовуючи матеріал і техніку масової культури, постмодерн наділяє свої проекти рекламною привабливістю, яка гарантує споживчий попит. Гідність людини оцінюється її здатністю бути споживачем, а якість товару визначається його «маркою», брендом. Марка при цьому виступає чистою фікцією, що вказує на причетність товару і його власника до вищих сфер престижу і успіху. Таким чином, суспільством засвоюється ідея, згідно з якою процес купування і споживання товарів, є природним алгоритмом людського життя, а самі речі — засобом реалізації і утвердження людської особистості.

Відмінною рисою нового стилю життя є і те, що відтепер багато потреб визначаються не необхідністю, а диктатом «знака» (мода, реклама), який маніпулює свідомістю. Постмодерністський «знак» — це перш за все відсутність об'єкта, що означається цим знаком. Знаковими стають слово, мова, закони, інститути держави і навіть окремі люди [1].

Сила інформаційного суспільства полягає в поєднанні влади і знака: анонімна влада знакова, знак має владу, оскільки він симулює реальність. Відбувається тотальна «переправка» культури, економіки, політики в безособову знакову систему, зростаючу у своїй демагогії і кругову в своєму русі. У цьому сенсі Інтернет є культурною формою влади, яка перетворює все в знаковий світ реклами та ідеології: все те, що не відображено у світовій мережі, виявляється периферійним по відношенню до головних тенденцій сучасності [1].

Постмодерн не просто розхитує основи будь-якої системи понять, а розгортає низку альтернатив для кожного терміну, концепції, теорії, перетворюючи традиційні поняття лише на одні з можливих у нескінченній множині, мережі понять. При цьому мережа стає технологією відтворення штучного життя, знаменує епоху існування штучних (неорганічних) систем і організмів, здатних до самовідтворення.

Цілісному баченню економічних явищ і процесів постмодернізм протиставляє діалог, а істині — компроміси. Визнаючи роль системного фактора в життєдіяльності соціуму, постмодерністи створюють теоретичні умови для фрагментації, роз'єднання, громадянської «війни всіх проти всіх».

Все це висуває на передній план питання про те, що повинно лежати в основі пріоритету особистості, її інтересів і потреб, в розвитку суспільства і цивілізації, а також пріоритету власне духовних потреб людини.

Конструктивною основою духовності в нових умовах постає здатність суспільної людини дистанціюватися від суспільства і піддавати критичному осмисленню всі аспекти і сфери життєдіяльності. Без такої передумови сама ідея людини як суб'єкта історії виглядає певним непорозумінням. Релігійна самосвідомість має постійно спонукати людину до самооцінки за критеріями вищої моральності, і це не дозволить їй опинитися «за межами добра і зла» — потрапити в пастку свавілля і насильства [2].

Висновки. Постмодерн є не стільки культурною течією, скільки новим типом мислення і сприйняття, певним умонастроєм. Ідеї постмодерну відбивають кризові явища людської цивілізації останніх десятиліть: об'єктивні закони розвитку суспільства заміщуються суб'єктивним свавіллям революціонерів і радикальних реформаторів; суспільство стає все більш децентралізованим, мозаїчним, втрачає ознаки впорядкованості. Фрагментований соціум все менше скріплюється державою, правом, мораллю та духовною культурою.

Постмодерн спростовує систему як таку. Замість єдиної абсолютної Істини він викликає до життя нескінченну множинність відносних, приватних «істин», закликає їх до «мирного» співіснування і взаємного пристосування в рамках плюралістичного простору. Будь-якому стилю постмодерн протиставляє еkleктику, насаджує принципово несерйозне — ігрове і іронічне — ставлення до духовних цінностей. В економічній сфері постмодерн орієнтований на гедонізм, анти-ієрархічність, відмову від парадигми відображення реальності і прийняття її симуляції. Споживання перетворюється на переважний код постмодерністської свідомості, а «споживацтво» поширюється на всю сферу людських відносин.

Замість ієрархічної організації суспільству нав'язується «мережевий» принцип існування, в якому головними скріпами стають функціональні зв'язки виробництва, капіталу, влади, управління, технологій, комунікацій, ринку. Інформація в такому суспільстві покликана завуальювати сутнісний зміст. Публічні структури, не включені в мережі, стають ізгоями, приреченими на розорення і зникнення. Мережеві зв'язки утворюють внутрішню інфраструктуру суспільства, що забезпечує диференціацію і конкуренцію, а світовий ринок поглинає державу, використовуючи елементи державного управління в якості факторів системної конкуренції.

Література

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции. Пер. О. А. Печенкина. — Тула, 2013. — 204 с.
2. Булгаков С. Н. Философия хозяйства / Отв. ред. О. Платонов. — М., 2009. — 464 с.
3. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знаниями, или История будущего // Новая индустриальная волна на Западе: антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Academia, 1999. — С. 337–371.
4. Сорос Дж. Новый взгляд на открытое общество. — М., 1997. — 31 с.
5. Туроу К. Будущее капитализма. Пер. с англ. А. И. Фет. — Новосибирск, 1999. — 431 с.
6. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. Пер. с франц. — М., 1996. — 448 с.
7. Drucker P. F. Post Capitalist Societi. — N.-Y., 1995.
8. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп.ред) та ін.. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 952 с.

References

1. Bodriyyar, Zh. (2013), Simulyakryi i simulyatsii [Simulations and simulations], Tula, p. 204 [in Russian].
2. Bulgakov, S.N. (2009), Filosofiya hozyaystva [Philosophy of the economy], Moscow, p. 464 [in Russian].
3. Sakayya, T. (1999), Stoimost, sozdavaemaya znaniyami, ili Istoriya buduschego [The value created by knowledge, or the history of the future], Moscow, pp. 337–371 [in Russian].
4. Soros, Dzh. (1997), Novyyiy vzglyad na otkryitoe obschestvo [A new view of an open society], Moscow, p. 31 [in Russian].
5. Turou, K. (1999), Buduschee kapitalizma [The future of capitalism], Novosibirsk, p. 431 [in Russian].
6. Fuko, M. (1996), Volya k istine: po tu storonu znaniya, vlasti i seksualnosti [Will to truth: beyond knowledge, power and sexuality], Moscow, p. 448 [in Russian].
7. Drucker, P. F. (1995), Post Capitalist Societi, N.-Y.
8. Economic Encyclopedia: In three volumes. (2002). Vol. 3 Redkol. : S. V. Mocherny (vidp.red), etc. Kyiv: Publishing Center «Academy», p. 952 [in Ukrainian].

Білецька Тетяна Федорівна

*старший експерт з питань секторальної політики
Association4U Project, GFA Consulting Group GMBH*

Билецкая Татьяна Федоровна

*старший експерт по вопросам секторальной политики
Association4U Project, GFA Consulting Group GMBH*

Biletska Tetiana

*Senior Sectoral Policy Fellow
Association4U Project, GFA Consulting Group GMBH*

Петраков Ярослав Валерійович

*кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування і аудиту
Чернігівський національний технологічний університет*

Петраков Ярослав Валерьевич

*кандидат экономических наук, доцент
доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита
Черниговский национальный технологический университет*

Petrakov Iaroslav

*PhD, Associate Professor
Associate Professor at Accountancy, Taxation and Audit Department
Chernihiv National University of Technology*

Сизоненко Олена Володимирівна

*кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування і аудиту
Чернігівський національний технологічний університет*

Сизоненко Елена Владимировна

*кандидат экономических наук, доцент
доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита
Черниговский национальный технологический университет*

Syzonenko Olena

*PhD, Associate Professor
Associate Professor at Accountancy, Taxation and Audit Department
Chernihiv National University of Technology*

**ПЕРСПЕКТИВИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
В БІЗНЕС-ЛАНЦЮЖКИ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРИЙ В УКРАЇНІ
В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ З ЄС**

**ПЕРСПЕКТИВЫ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ
В БИЗНЕС-ЦЕПОЧКАХ КРЕАТИВНЫХ ИНДУСТРИЙ В УКРАИНЕ
В КОНТЕКСТЕ ИНТЕГРАЦИИ С ЕС**

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE PROSPECTS IN CREATIVE INDUSTRIES VALUE CHAINS IN UKRAINE WITHIN THE EU INTEGRATION

Анотація. Ключовими викликами для національної культурної спадщини в Україні є: 1) її поступовий занепад та забуття, обумовлені як незавершеністю процедури ідентифікації об'єктів нематеріальної культурної спадщини (ОНКС), так розрізненістю та необізнаністю зацікавлених сторін щодо існуючих інструментів її захисту та підтримки, 2) дефіцит фінансових ресурсів для ревіталізації об'єктів, та процедурні обмеження використання бюджетних коштів їх розпорядниками. Одним з можливих напрямів їх вирішення є удосконалення механізму фінансування державно-приватних проєктів, індукованих розвитком культурних і креативних індустрій в Україні. Особливістю пропонованого рішення є його міждисциплінарний характер (на межі культури, фінансів та бухгалтерського обліку), що зумовлює застосування комбінації фінансових та фіскальних інструментів для таргетування кількох внутрішньогалузевих проблем і викликів, так і генерування потужного позитивного ефекту поширення на інші суміжні традиційні та нові галузі економіки в рамках Індустрій 4.0 та екосистемних інновацій, в поєднанні з застосуванням кращих зарубіжних інноваційних практик в сфері охорони ОНКС в Україні на місцевому рівні в контексті децентралізації з урахуванням переходу на середньострокове бюджетне планування та інноваційними фінансовими інструментами приватного сектору (краудфандингом, стартап та сід-фінансуванням), дозволить істотно розширити спроможність місцевих громад, груп активістів та відповідальних установ в сфері захисту та ревіталізації ОНКС.

Організаційно-технічні засади захисту ОНКС в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства потребують оновлення та приведення у відповідність до найкращих світових аналогів, і мають бути спрямовані на: 1) завершення формування єдиного національного реєстру нематеріальної культурної спадщини (у відповідності до зобов'язань за Конвенціями ЮНЕСКО 2003 і 2005 років), 2) розробку методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, 3) удосконалення облікової картки ОНКС та методології обліку доходів і витрат від ОНКС, 4) розробку інформаційно-аналітичної системи (он-лайн) реєстру ОНКС; 5) активну інтеграцію ОНКС в бізнес-ланцюжки креативних стартапів та проєкти в сфері культури. Крім того, комплекс заходів має бути доповнений відповідним оновленням нормативно-правової бази з ревіталізації нематеріальної культурної спадщини, а також активною навчальною та просвітницькою діяльністю як серед представників культури та креативних індустрій, так і серед широкого кола потенційних споживачів культурних продуктів.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, креативні індустрії, економіка культури, бізнес-ланцюжки, інтеграція з ЄС

Анотация. Ключевыми вызовами для национального культурного наследия в Украине являются: 1) его постепенный упадок и уход в небытие, обусловленные как незавершенностью процедуры идентификации объектов нематериального культурного наследия (ОНКН), так и разделенностью, непросвещенностью заинтересованных сторон об существующих инструментах его защиты и поддержки; 2) дефицит финансовых ресурсов для ревитализации объектов, а также процедурные ограничения по использованию бюджетных средств их распорядителями. Одним из возможных направлений их решения является совершенствование механизма финансирования государственно-частных проєктов, индуцированных развитием культурных и креативных индустрий в Украине.

Особенностью предложенного решения является его междисциплинарный характер (на границе культуры, финансов и бухгалтерского учета), обуславливающий применение комбинации финансовых и фискальных инструментов для таргетирования нескольких внутриотраслевых проблем и вызовов, так и генерирование мощного положительного эффекта распространения на другие смежные традиционные и новые отрасли экономики в рамках Индустрий 4.0 та екосистемних інновацій, совместно с применением лучших зарубежных инновационных практик в сфере охраны ОНКН в Украине на местном уровне в контексте децентрализации с учетом перехода на среднесрочное бюджетное планирование и инновационные финансовые инструменты частного сектора (краудфандинг, стартап и сід-финансирование), позволит существенно расширить способность местных общин, групп активистов и ответственных учреждений в сфере защиты и ревитализации ОНКН.

Организационно-технические аспекты защиты ОНКН в Украине на современном этапе развития общества требуют обновления и приведения в соответствие к лучшим мировым аналогам, и должны быть направлены на: 1) завершение формирования единого национального регистра нематериального культурного наследия (в соответствии с обязатель-

ствами по Конвенциям ЮНЕСКО 2003 и 2005 годов); 2) разработку методических рекомендаций по бухгалтерскому учету ОНН; 3) совершенствование учетной карточки ОНН и методологии учета доходов и затрат от ОНН; 4) разработку информационно-аналитической системы регистра ОНН; 5) активную интеграцию ОНН в бизнес-цепочки креативных-старт-апов и проекты в сфере культуры. Кроме того, комплекс мероприятий должен дополняться соответствующим обновлением нормативно-правовой базы по ревитализации нематериального культурного наследия, а также активной образовательной и просветительской деятельностью как среди представителей культуры и креативных индустрий, так и среди широкого круга потенциальных потребителей культурных продуктов.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, креативные индустрии, экономика культуры, бизнес-цепочки, интеграция с ЕС.

Summary. National cultural heritage faces two key challenges: its gradual decline and oblivion, driven, on one hand, by incompatible procedure of intangible cultural heritage object's (ICH) identification, teared and unconcerned stakeholders regarding existing tools for its protection and support, and on other hand – by protracted deficit of financial resources for ICH revitalization, and by procedural limitations for budget expenditures by their managers. As possible solution we suggest the development of project's finance mechanism of ICH revitalization induced by development of cultural and creative industries in Ukraine fostering revitalization of ICH.

Interdisciplinary nature of research (on the borders of culture, finance and accountancy), designed both to target several intrasectoral problems and challenges, and to generate positive spillover effects on other cross-border traditional and new sectors of economy within Industry 4.0 and ecosystem innovations, in cooperation with integration of best innovative world practices in the field of ICH preservation for Ukraine at local level in the context of decentralization and shift towards medium-term budgetary planning, together with innovative private sector financial tools (crowdfunding, start-up and seed financing), will enable essential local communities, stakeholders, activists' and responsible entities' capacity enhancement for preservation and revitalization of ICH.

We propose to amend and upgrade existing organizational and technical bases of ICH preservation to the would best practices, and focused at: 1) finalizing of National Register of ICH (in order with liabilities within UNESCO Conventions 2003 and 2005); 2) development of accountancy guidelines for ICH, 3) development ICH accounting card, profits and costs accounting methodology; 4) construction of web-tool for ICH register; 5) active integration of ICH in creative start-ups' and cultural projects' value chains. Besides this, action plan should comprise legal refreshment in revitalization of intangible cultural heritage, and active training and promotion activities between both CCI stakeholders and wide range of potential cultural products consumers.

Keywords: intangible cultural heritage, creative industries, economics of culture, value chains, integration with the EU

Постановка проблеми. Нематеріальна культурна спадщина є важливим національним надбанням для будь-якої країни, що потребує збереження, захисту, відновлення та підтримки від покоління до покоління. Культурна спадщина в Україні станом на сьогодні є більше певною категорією, ніж конкретним об'єктом, щодо якого реалізується відповідна державна політика, відбувається активна суспільна дискусія чи реалізується міжнародний проект.

Культура виступає одним з фундаментальних ресурсів для ціннісного соціального та економічного розвитку, надаючи натхнення через культурну спадщину та стимулюючи креативну бізнес-діяльність. І хоча більшість культурних послуг в Україні є недооціненіми, а інфраструктура — у стані критичного виживання, культура як джерело широкого спектру інновацій та нематеріальних активів може стати поштовхом для відновлення економіки та суспільного добробуту.

Культура формує творчі навички у молоді через початкову художньо-мистецьку освіту. Креативність

у дорослому віці проявляється через інновації та підприємництво, що є фундаментом науки та малого і середнього бізнесу (МСБ).

Культура відіграє важливу роль у розвитку соціального капіталу, зокрема через інструмент інклюзії — залучення людей з обмеженими можливостями до суспільно-корисної діяльності, забезпечення їх адекватного сприйняття на ринку праці та у бізнесі. Інтеграція інклюзії в традиційні ринки істотно розширює їх потенціал, збільшує додану вартість та стимулює економічне зростання через формування нових галузей.

Цінність культури для економіки полягає у створенні унікальних продуктів, споживання яких на основі культурної інфраструктури, призводить до підвищення продуктивності праці та креативності у традиційних індустріях, породжуючи широкі ефекти поширення (spill-over effects).

Основою культурних продуктів є нематеріальні активи — авторські та суміжні з ними права. Саме тому

високорозвинений інститут захисту прав інтелектуальної власності є критичною передумовою для реплікації/відтворення інтелектуальних продуктів та їх масової комерціалізації на світових ринках. Оскільки нематеріальна природа більшості культурних продуктів сприяє суспільному переходу від споживання ресурсів до споживання знань та інформації (при цьому заощаджуючи перші), то ефективний механізм оцінки, визнання, обліку та використання нематеріальних активів в бізнес-діяльності значно посилює потенціал економіки до стійкого і довгострокового зростання.

Результат (продукти) культурної діяльності — культурна спадщина — є елементом сучасної парадигми туризму, що базується на неконкурентному/дружньому співіснуванні різних культурно-історичних центрів (так звана концепція туризму, що базується на місцевих культурних цінностях і спадщині), яка активно заохочується та стимулюється Європейською комісією через фестивалі культури та проведення щорічних конкурсів Європейських культурних столиць (European capitals of culture).

Інтеграція культури в бізнес-середовище здійснюється через 2 канали: соціальне підприємництво (не орієнтовані на прибуток проекти з високою доданою вартістю) та креативні індустрії (інноваційні проекти, спрямовані на прибуток). Якщо перший канал дозволяє оновлювати та посилювати ціннісну компоненту суспільного життя, то другий — формує потенціал регіональної та національної конкурентоспроможності.

Однією з форм бізнес-експансії країни є феномен культурної дипломатії, який дозволяє розширювати мовні та культурні кордони та трансформувати культуру споживання інших країн (активно застосовується Великобританією та Німеччиною) та здійснювати потужну експортну експансію в такі країни.

Нетиповість та унікальність культурних продуктів створюють певну «ауру» — очікування та відношення споживачів до характеру їх споживання — мода, дизайн, «люксові» індустрії. Таким чином, культурні послуги споживаються як на масових ринках, так і у формі ексклюзивних продуктів.

На нашу думку, серед ключових викликів для існування та відновлення національної культурної спадщини в Україні варто назвати:

1) поступовий занепад та забуття об'єктів нематеріальної та матеріальної культурної спадщини, обумовлені як незавершеністю процедури ідентифікації об'єктів нематеріальної культурної спадщини (ОНКС), так розрізненістю та необізнаністю зацікавлених сторін щодо існуючих інструментів її захисту та підтримки,

2) хронічна нестача фінансових ресурсів для ревіталізації об'єктів, посилена процедурними обме-

женнями щодо використання бюджетних коштів їх розпорядниками, обумовлена вкрай низьким рівнем інтеграції об'єктів культурної спадщини в бізнес-ланцюжки в якості активу, що генерує додаткову цінність та грошові потоки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив встановити наступне:

1) як вітчизняні [4], так і зарубіжні експерти [5] пропонують активніше використовувати культурну спадщину як джерело регіонального соціально-економічного, екологічного та культурного відродження, каталізатора регенерації депресивних територій та відновлення людського капіталу, потужний дипломатичний та іміджевий інструмент на міжнародній арені

2) на думку О.М. Герасименко [6]: «...введення бухгалтерського обліку нематеріальної культурної спадщини не суперечить Рекомендаціям ЮНЕСКО та має важливе значення для управління такими активами...»;

3) Ю.С. Баланюк актуалізує сучасні виклики в сфері охорони ОНКС та напрями удосконалення механізмів державного регулювання, згідно з якими державно-приватне партнерство вбачається «...одним з найбільш універсальних механізмів інвестиційної політики, який сприяє консолідації фінансового, організаційного та управлінського потенціалу приватного і державного секторів економіки...» [7];

4) результати проектів RICHES [8] та PORTICO [9] показують, що валоризація об'єктів культурної спадщини через інструмент партнерства вимагає довіри, участі, навчання і простоти і відбувається за рахунок поєднання, а не взаємовиключення початкової (культурної), наукової (експериментальної) та кінцевої (чуттєвої) цінностей, що виникають серед зацікавлених сторін проекту

5) відповідно до узагальнених кращих практик Міжнародної фінансової корпорації в основі успішного державно-приватного проекту знаходяться:

- група небайдужих людей, яка ініціює проект з охорони ОНКС;
- зацікавлена в розбудові території місцева влада або бізнес-спільнота;
- максимальна гнучкість та компромісність усіх учасників проекту;
- стадія життєвого циклу місцевої туристичної галузі [10].

6) дослідження Кл. Вентура та ін. [11] на прикладі італійського Колізею показує, що інструмент державно-приватного партнерства активізує спонсорів та меценатів активніше інвестувати в об'єкти національної культурної спадщини, які мають потенціал стати потужними джерелами генерування доходів для місцевих громад

7) як зазначає С. МакДональд для отримання максимальної віддачі від проектів в сфері охорони культурної спадщини держава повинна спочатку розвинути модель управління структурою спадщини — законодавство, компетенцію органів врядування, фінансові стимули для заохочення стійкого середовища для участі приватного сектора в довгострокових проектах [12].

Постановка завдання. Одним з можливих напрямів вирішення викликів майбутнього існування нематеріальної культурної спадщини в Україні є її інтеграція в бізнес-ланцюжки креативних індустрій шляхом удосконалення механізму фінансування державно-приватних проектів, що, з одного боку, сприятиме ревіталізації об'єктів нематеріальної культурної спадщини, а з іншого — стимулюватиме розвиток нових ринків та посилюватиме міжнародну конкурентоспроможність країни в контексті інтеграції з ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складний характер проблеми зумовлює необхідність застосування концепції комбінації фінансових та фіскальних інструментів для таргетування кількох внутрішньогалузевих проблем і викликів [2], з використанням кількісних та якісних оцінок щодо позитивного ефекту поширення [3] на інші суміжні традиційні та нові галузі економіки, доповнених застосуванням кращих зарубіжних інноваційних практик в сфері охорони ОНКС в Україні на місцевому рівні в контексті децентралізації з урахуванням переходу на середньострокове бюджетне планування та інноваційними фінансовими інструментами приватного сектору (краудфандінгом, старт-ап та сід-фінансуванням), дозволить істотно розширити спроможність місцевих громад, груп активістів та відповідальних установ в сфері захисту та ревіталізації ОНКС.

Дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених вказують на те, що проблема доступу до фінансів в сфері культури є розповсюдженою як в розвинених країнах, так і в Україні.

Водночас ефективність фінансування проектів напряму залежить від:

- якості та доступності інфраструктури для реалізації проектів з охорони об'єктів національної культурної спадщини,
- критичної маси обізнаних громадян та зацікавлених сторін щодо кращих світових практик в сфері інтеграції культури в соціально-економічне життя суспільства,
- доступності інфраструктури через механізм державно-приватного партнерства.

Попри те, що охорона культурної спадщини в Україні є одним з пріоритетних напрямів діяльності держави (заохочується відповідними міжнародними

актами, зокрема Конвенціями ЮНЕСКО 2003 та 2005 років), кризовий стан в сфері публічних фінансів, що розпочався в 2009 році, ставить під загрозу як фізичне існування ОНКС, так і їх активне використання місцевими громадами в якості активу — аттрактора для міжнародного культурного туризму, джерела натхнення митців, предмета інноваційних державно-приватних проектів, спрямованих на ревіталізацію та модернізацію культурної спадщини та інфраструктури.

Вітчизняна система захисту ОНКС відстає від світових аналогів на 10–15 років, що створює загрозу національній безпеці, оскільки виживання культурної сфери негативно впливає на якість людського капіталу, продуктивність праці та конкурентоспроможність бізнесу і держави на міжнародній арені. Нормативне забезпечення захисту ОНКС в Україні (Закон України № 1805-III від 8 червня 2000 року зі змінами і доповненнями), є застарілим та неефективним, що унеможливує своєчасне та ґрунтовне оновлення і збереження об'єктів культурної спадщини, обмежує подальший розвиток цієї сфери з урахуванням інноваційних інструментів і механізмів позабюджетного фінансування. Організаційно-технічні засади захисту ОНКС в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства потребують оновлення та приведення у відповідність до найкращих світових аналогів (зокрема, це стосується питань бухгалтерського обліку в державному секторі,). Це, зокрема, завершення формування єдиного національного реєстру нематеріальної культурної спадщини (у відповідності до зобов'язань за Конвенцією ЮНЕСКО 2005 року), розробка методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, удосконалення облікової картки ОНКС та методології обліку доходів і витрат від ОНКС, розробка інформаційно-аналітичної системи (он-лайн) реєстру ОНКС тощо. Фінансово-економічний механізм ОНКС знаходиться у зародковому стані. Незважаючи на законодавчо закріплені податкові пільги (ст. 42 Закону України «Про охорону культурної спадщини»), Кабінетом Міністрів України та і не розроблено й закріплено порядок залучення інвестиційних коштів у сферу охорони культурної спадщини. Існуюча модель бюджетної підтримки (переважно загальнодержавної) не дозволяє своєчасно і в повному обсязі реалізовувати проекти в сфері ОНКС (у тому числі — через однорічний бюджетний цикл та залишковий характер фінансування культури в Україні). Натомість в світі більший акцент робиться на застосування комплексу інструментів таргетування проблеми доступу до фінансів: Програмою ЄС «Креативна Європа» на 2014–2020 роки інструмент гарантування позик та інвестицій (Investment/Loan Guarantee Facility) доповнюється легким доступом

до інфраструктури для ефективних комунікацій, а також інтенсивною просвітницькою роботою з цільовою аудиторією — митців, художників, скульпторів, дизайнерів, з основ ведення бізнесу, комерціалізації та реплікації (масового відтворення) нематеріальних активів, організації ефективних бізнес-моделей в сфері культури та креативних індустрій (ККІ).

Особливості ККІ в Україні полягають в існуванні додаткових обмежень для їх розквіту:

- висока частка ринку контрафактної та тіншової продукції та послуг (поза легальним ліцензованим обігом в рамках митного, податкового, господарського та іншого законодавства) — до 80% ринків ККІ є неформальними та/або тіншовими;
- обмежені канали поширення інновацій та кращих практик в сегментах незалежної професійної діяльності, спрямовані формувати ефективне ринкове середовище — професійні спілки, асоціації та об'єднання виконують радше посередницько-розподільчу функцію між авторами культурних продуктів та проміжними/кінцевими споживачами, ніж займаються заохоченням і підтримкою культурного розмаїття;
- орієнтоване на пошук ренти (репутаційної, політичної, соціальної) фінансове середовище (приватний бізнес, меценати, спонсори) девальвує парадигму цінностей, естетики та етичного виховання молоді;
- надвисокий рівень фрагментарності за територіальною, національною, соціальною, гендерною та професійними ознаками, критично низький рівень

соціальної інклюзії при переході від культури до креативного бізнесу, обмежена можливість надання культурних послуг в сільській місцевості та застарілість стандартів/нормативів їх надання.

Висновки та подальші дослідження. На нашу думку, організаційно-технічні засади захисту ОНКС в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства потребують оновлення та приведення у відповідність до найкращих світових аналогів, і мають бути спрямовані на:

1) завершення формування єдиного національного реєстру нематеріальної культурної спадщини (у відповідності до зобов'язань за Конвенціями ЮНЕСКО 2003 і 2005 років),

2) розробку методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини,

3) удосконалення облікової картки ОНКС та методології обліку доходів і витрат від ОНКС,

4) розробку інформаційно-аналітичної системи (он-лайн) реєстру ОНКС;

5) активну інтеграцію ОНКС в бізнес-ланцюжки креативних старт-апів та проекти в сфері культури.

Крім того, комплекс заходів має бути доповнений відповідним оновленням нормативно-правової бази з ревіталізації нематеріальної культурної спадщини, а також активною навчальною та просвітницькою діяльністю як серед представників культури та креативних індустрій, так і серед широкого кола потенційних споживачів культурних продуктів.

Література

1. Czyzowicz, W., S. Shulha and I. Petrakov (2017) From Activity to Performance-Based Policy-Making: Bottlenecks and Shifts for Ukrainian Eurointegration Reforms // Статистичне та експертно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком економіки і соціальної сфери: колективна монографія / за ред. С. М. Шкарлета і В. Г. Маргасової. — Чернівці: ЧНТУ. — С. 221–234.
2. Петраков Я. В. Концепція комплексного застосування комбінацій фінансових та фіскальних інструментів для цілей багаторівневого секторального регулювання // Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: II Міжнародна науково-практична конференція (м. Чернівці, 30 листопада 2016 р.): тези доповідей. — Чернівці: Черніг. нац. тех-нол. ун-т, 2016. — 248 с. — С. 192–193.
3. Гнедіна К. В., Петраков Я. В., Сизоненко О. В. Методологічні підходи до оцінки впливу інструментів регулювання // Ефективна економіка. — 2016. — № 12. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5340>.
4. Здіорук С. І., Литвиненко О. М., Розумна О. П. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті. Аналітична доповідь. — К.: НІСД, 2012. — 49 с.
5. Getting cultural heritage to work for Europe. Report of the Horizon 2020 Expert Group on Cultural Heritage. — Brussels: European Commission, 2015. — 28 p.
6. Герасименко О. М. Дослідження сутності нематеріальної культурної спадщини в контексті її бухгалтерського обліку // Бізнес-інформ. — 2017. — № 2. — С. 290–295.
7. Баланюк Ю. С. Політико-правові механізми формування і збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. — Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2016. — 212 с.

8. Public-Private Partnerships for Cultural Heritage: Opportunities, Challenges, Future Steps // RICHES project Think Paper. — 2016. — No.07.
9. PORTICO (2011) Public-private partnership in the conservation and presentation of archaeological heritage, Cases and models from the Netherlands, Flanders, the Rhineland, and northern England presented at the final meeting of the Community of Practice on 'Connecting' as part of the PORTICO project. — Chester, 29 September 2011.
10. Heritage PPP's: A how-to guide, Handshake // IFC Bulletin. — 2013. — Iss.10. — PP. 20–23.
11. Ventura, Cl., Cassalia G., and L. D. Spina. New models of Public-private Partnership in Cultural Heritage Sector: Sponsorships between Models and Traps, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 223, PP. 257–264.
12. McDonald S. Leveraging heritage: public-private, and third-sector partnerships for the conservation of the historic urban environment // *ICOMOS*. — 2011. — Vol.1303. — PP. 983–904.

References

1. Czyzowicz, W., Shulha, S., and Petrakov, I. (2017) «From Activity to Performance-Based Policy-Making: Bottlenecks and Shifts for Ukrainian Eurointegration Reforms», chapter in «Statistical and expert-analytical maintenance of management of sustainable economic development and social sphere»: collective monograph / eds. S. Shkarlet and V. Marhasova, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine, pp. 221–234.
2. Petrakov, I.V. (2016) «Konceptsiia kompleksnogo zastosuvannya kombinatsiy finansovyh ta fiskal'nyh instrumentiv dlya tsi-ley bagatorivneвого sektoral'nogo regulyuvannya [Concept of complex implication of financial and fiscal instruments' combination for multi-level sectoral regulation], II International research conference proceedings *Buhgalterskiy oblik, opodatkovannya, analiz i audit: suchasnyi stan, problemy ta pespektyvy rozvytku*, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine, pp.192–193.
3. Gnedina, K.V., Petrakov, I.V., and Syzonenko, O.V. (2016), «Methodological approaches for regulatory instruments' impact assessment», *Effective economy*, Vol. 12., available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5340>
4. Zdioruk, S.I., Lytvynenko, O.M., and Rozumna, O.P. (2012), «Cultural policy of Ukraine: national model in the European context. Analytical report», National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine.
5. European Commission (2015), «Getting cultural heritage to work for Europe. Report of the Horizon 2020 Expert Group on Cultural Heritage», EC, Brussels.
6. Hersymenko, O.M. (2017), «Research of intangible cultural heritage essence in accounting context», *Business-inform*, Vol. 2, pp. 290–295.
7. Balaniuk, J.S. (2016), «Political and juridicial mechanisms of UNESCO immobile cultural heritage creation and development in Ukraine». PhD thesis, CNU named after Y. Fedkovich, Chernivtsi, Ukraine.
8. RICHES (2016), «Public-Private Partnerships for Cultural Heritage: Opportunities, Challenges, Future Steps» // RICHES project Think Paper. — 2016. — No.07.
9. PORTICO (2011), «Public-private partnership in the conservation and presentation of archaeological heritage, Cases and models from the Netherlands, Flanders, the Rhineland, and northern England presented at the final meeting of the Community of Practice on 'Connecting' as part of the PORTICO project». — Chester, 29 September 2011.
10. IFC (2013), «Heritage PPP's: A how-to guide, Handshake», *IFC Bulletin*, Iss.10, pp. 20–23.
11. Ventura, C., Cassalia, G., and Spina, L.D. (2016), «New models of Public-private Partnership in Cultural Heritage Sector: Sponsorships between Models and Traps», *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 223, pp. 257–264.
12. McDonald, S. (2011), «Leveraging heritage: public-private, and third-sector partnerships for the conservation of the historic urban environment», *ICOMOS*, Vol.1303, pp. 983–904.

Камінська Тетяна Григорівна

*доктор економічних наук, професор
в.о. ректора*

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Каминская Татьяна Григорьевна

*доктор экономических наук, профессор
и.о. ректора*

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Kaminska Tetiana

*Doctor of Sciences in Economics, professor
acting rector*

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Шофолов Денис Леонідович

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри харчових технологій
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Шофолов Денис Леонидович

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры пищевых технологий
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Shofolov Denys

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Food Technology Department*

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ КООПЕРАЦИИ В УСЛОВИЯХ
ЕВРОИНТЕГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ**

**CURRENT ISSUES OF COOPERATION UNDER
EU INTEGRATION POLICY UKRAINE**

Анотація. Стаття присвячена проблемним питанням у сфері кооперативного руху та перспектив його розвитку в Україні в контексті процесу інтеграції до Європейського Союзу. Основну увагу зосереджено на проблемах кооперації в галузі сільського господарства та об'єднання дрібних аграрних виробників продукції, так як саме в сільському господарстві кооперація має найбільші перспективи та потенційно може дозволити досягнути зростання виробництва, поліпшення структури аграрного ринку, вирішення соціальних проблем сільських територій. Означено проблеми, які виникають у процесі концентрації аграрного виробництва агрохолдингами. Проведено аналіз останніх досліджень у працях провідних українських та світових науковців, присвячених проблемам сільської виробничої кооперації. Кооперація дрібних товаровиробників у сільському господарстві розглядається як засіб вирішення проблем, що виникають у процесі концентрації виробництва агрохолдингами: спеціалізації на зернових та олійних монокультурах, розміщення крупних тваринницьких комплексів, які негативно впливають на екологічний стан місцевості, занедбаність соціальної сфери сільських територій. Доведено, що кооперація аграрних товаровиробників сприяє екологізації виробництва, справедливому розподілу прибутків у сільському господарстві, зростанню добробуту сільського населення. Визначено основні проблеми, які стримують розвиток сільськогосподарської кооперації, до яких віднесено недосконалу законодавчу базу, слабкий розвиток підприємництва на селі, низький рівень обізнаності населення із можливостями і перевагами кооперації

виробництва в сільському господарстві. Для вирішення вказаних проблем пропонується здійснювати комплекс заходів, який включає в першу чергу гармонізацію законодавства України із законодавством та стандартами Європейського Союзу в галузі виробництва харчових продуктів. Необхідними також визначені зміни в податковій політиці, підвищення рівня освіти серед сільського населення, поширення державних програм із розвитку сільських територій. Проаналізовано міжнародні схеми сертифікації та стандартизації виробництва харчових продуктів у кооперативних об'єднаннях та отримано висновок, що запровадження такої сертифікації в Україні дозволить посилити можливості кооперативного руху у нашій державі.

Ключові слова: кооперація, сільське господарство, євроінтеграція, стандартизація, сільські території.

Аннотация. Статья посвящена проблемным вопросам в сфере кооперативного движения и перспектив его развития в Украине в контексте процесса интеграции в Европейский Союз. Основное внимание сосредоточено на проблемах кооперации в области сельского хозяйства и объединения мелких аграрных производителей продукции, так как в сельском хозяйстве кооперация имеет наибольшие перспективы и потенциально может позволить достичь роста производства, улучшения структуры аграрного рынка, решения социальных проблем сельских территорий. Отмечено проблемы, возникающие в процессе концентрации аграрного производства агрохолдингами. Проведен анализ последних исследований в трудах ведущих украинских и мировых ученых, посвященных проблемам сельской производственной кооперации. Кооперация мелких товаропроизводителей в сельском хозяйстве рассматривается как средство решения проблем, возникающих в процессе концентрации производства агрохолдингами: специализации на зерновых и масличных монокультурах, размещение крупных животноводческих комплексов, которые негативно влияют на экологическое состояние местности, запущенность социальной сферы сельских территорий. Доказано, что кооперация аграрных товаропроизводителей способствует экологизации производства, справедливому распределению доходов в сельском хозяйстве, росту благосостояния сельского населения. Определены основные проблемы, сдерживающие развитие сельскохозяйственной кооперации, к которым отнесено несовершенную законодательную базу, слабое развитие предпринимательства на селе, низкий уровень ознакомления населения с возможностями и преимуществами кооперации производства в сельском хозяйстве. Для решения указанных проблем предлагается осуществлять комплекс мероприятий, включающий в первую очередь гармонизацию законодательства Украины с законодательством и стандартами Европейского Союза в области производства продуктов питания. Необходимыми также определены изменения в налоговой политике, повышение уровня образования среди сельского населения, распространение государственных программ по развитию сельских территорий. Проанализированы международные схемы сертификации и стандартизации производства пищевых продуктов в кооперативных объединениях и получено заключение, что введение такой сертификации в Украине позволит усилить возможности кооперативного движения в нашем государстве.

Ключевые слова: кооперация, сельское хозяйство, евроинтеграция, стандартизация, сельские территории.

Abstract. The article is devoted to the problematic issues in the sphere of the cooperative movement and the prospects for its development in Ukraine in the context of the process of integration into the European Union. The main attention is focused on the problems of cooperation in the field of agriculture and the unification of small agricultural producers of products, as in agriculture, cooperation has the greatest prospects and can potentially allow production growth, improving the structure of the agrarian market, and solving social problems in rural areas. The problems arising in the process of concentration of agricultural production by agroholdings are noted. The analysis of recent researches in the works of leading Ukrainian and world scientists devoted to the problems of rural production cooperation is carried out. The cooperation of small commodity producers in agriculture is considered as a means of solving the problems arising in the process of concentration of production by agroholdings: specialization in grain and oilseed monocultures, placement of large livestock complexes that negatively affect the ecological condition of the locality, neglect of the social sphere of rural areas. It is proved that the cooperation of agrarian producers promotes the ecologization of production, the fair distribution of incomes in agriculture, and the growth of the well-being of the rural population. The main problems that hamper the development of agricultural cooperation, which include the imperfect legislative base, the weak development of entrepreneurship in the countryside, and the low level of familiarization of the population with the opportunities and advantages of agricultural production cooperation, have been identified. To solve these problems, it is proposed to implement a set of measures, including, first of all, the harmonization of Ukrainian legislation with the legislation and standards of the European Union in the field of food production. The changes in the tax policy, raising the level of education among the rural population, and the extension of state programs for the development of rural areas, are also needed. The international schemes of certification and standardization of food production in cooperative associations are analyzed and the conclusion is received that introduction of such certification in Ukraine will allow to strengthen the possibilities of cooperative movement in our state.

Key words: cooperation, agriculture, eurointegration, standardization, rural areas.

Постановка проблеми. Ефективне агровиробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення населення країни високоякісними харчовими продуктами в достатній кількості та різного асортименту. Нинішня аграрна структура, за якої збільшується концентрація земель агрохолдингів, які спеціалізуються на вирощуванні високорентабельних та монокультур переважно зернової та олійної груп, а виробництвом трудомісткої плодоовочевої та м'ясо-молочної продукції займаються дрібні особисті селянські господарства та фермери, є незбалансованою. Сільськогосподарська концентрація в такому вигляді не передбачає сталого соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій, створення нових робочих місць, зниження цін на харчові продукти [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку кооперації в Україні завжди була актуальною, тому вчені різних галузей науки і техніки приділяють їй постійну належну увагу. Серед них чільне місце займають П. Березівський [4], В. Збарський [5], В. Зіновчук [6], Р. Корінець [7; 14], М. Малік [7; 8], В. Микитюк [9], О. Могильний [11], Л. Молдаван [12], А. Обозна [13], Я. Рибак [14; 15], В. Шебанін [16] та ін.

Проблема полягає у тому, що наразі належного розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України немає.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в окресленні основних проблем розвитку кооперативного руху в Україні для пошуку можливостей їх вирішення в контексті євроінтеграційної політики нашої країни. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати ряд завдань: проаналізувати сучасний стан сільськогосподарської кооперації в Україні, знайти можливості гармонізації українського та європейського законодавства в сфері кооперації, розкрити необхідність сертифікації кооперативів, що дозволить повною мірою реалізувати переваги аграрної кооперації. Об'єктом дослідження є сільськогосподарська кооперація, предмет дослідження – організаційні, економічні та фінансові аспекти кооперації, вирішення проблем в яких дасть змогу посилити кооперативний рух та підвищити добробут сільськогосподарських товаровиробників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою запорукою ефективності інтеграції України до ЄС на основі інтенсивного розвитку агропромислового комплексу є кооперація останнього. Вона об'єктивно дозволяє ефективно перейти від дрібнотоварного укладу в господарствах населення та надмірної організаційно-правової гігантності у агрохолдингах до оптимальних у відповідності з локальними умовами за розмірами підприємств сучасного типу на основі

вдосконаленої системи економічних взаємовідносин, які дозволять усім учасникам процесу виробництва кінцевої продукції максимально задовольнити власні інтереси на основі ефективного використання свого потенціалу і справедливого розподілу кінцевого синергетичного ефекту, одночасно створюючи можливість для задоволення потреб сталого (збалансованого) соціо-еколого-економічного розвитку (далі СзСЄЕР) сільських територій і суспільства в цілому [2].

Як свідчить міжнародний та вітчизняний досвід діяльності сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи відіграють важливу роль у розвитку сільської місцевості, що полягає у забезпеченні стабільного процвітання аграровиробників, зростання продуктивності праці, ефективності реструктуризації агросектору, оптимального використання виробничих потужностей, зайнятості, соціальної захищеності та інтеграції сільського населення, розвитку сфери послуг на селі, сприяють екологізації агровиробництва та СзСЄЕР сільських територій [1].

До шляхів розв'язання проблем кооперації можна віднести наступні: приведення законодавчого й нормативно-правового базису діяльності українських кооперативів у відповідність до загальноєвропейських норм; врахування в податковій та фіскальній політиці особливостей сільськогосподарського виробництва та кооперативної діяльності; передбачення інструментів для нарощення власного капіталу кооперативними утвореннями та їх учасниками; підтримка розвитку системи кооперативної освіти й науки. Кооперативна форма господарювання вимагає від всіх її учасників відповідно високого рівня усвідомлення цілей, завдань і засад. Низький рівень освіти та ознайомлення сільського населення в нашій державі із даними принципами, а також із можливостями та перевагами кооперації суттєво стримує її розвиток і не дозволяє реалізовувати ті можливості, які мають дрібні сільськогосподарські товаровиробники. Тому, в Україні особливого значення набуває така міжнародна засада кооперації, як освіта, навчання та інформація.

Вагомою запорукою ефективного розвитку кооперації в Україні є вдосконалення відповідного законодавства – для вступу до Європейського Союзу необхідно довести рівень цього законодавства до міжнародних стандартів. З підписанням Україною Угоди про асоціацію з ЄС наша країна взяла на себе зобов'язання щодо проведення реформ в багатьох галузях економіки та гармонізації національного законодавства з європейськими вимогами [3].

Економіко-фінансові та обліково-контрольні аспекти кооперації регулюються Міжнародним стандартом фінансової звітності 11 «Спільна діяльність». Форми здійснення спільної діяльності, визначені стандартом,

поділяються на спільні операції та спільне підприємство. Сутність спільних операцій з прийняттям норм МСФЗ 11 «Спільна діяльність» [10] визначається як спільна діяльність, яка передбачає наявність у сторін, що мають спільний контроль над діяльністю, прав на активи та обов'язків щодо зобов'язань, пов'язаних з діяльністю. Такі сторони називаються спільними операторами. Учасники кооперативу здійснюють спільний контроль за господарськими операціями. Спільний контроль — гарантія того, що учасник у будь-який час може затребувати необхідну йому інформацію задля прийняття управлінських рішень і йому без заперечень повинні її надати. До того ж, кожний учасник має сферу діяльності, яку контролює.

Особливої уваги заслуговує частина Угоди, щодо гармонізації харчового законодавства та розширення ринків збуту сільськогосподарської та харчової продукції вітчизняного виробництва (у тому числі кооперативного) на ринках європейських країн. Нині європейська система безпеки харчових продуктів визнана однією з найкращих в світі, а європейський споживач є найбільш захищеним. Водночас харчове законодавство ЄС є прикладом осмисленого підходу, що враховує інтереси всіх, хто пов'язаний з ринком харчових продуктів: оператори ринку, споживачі, контролюючі органи. Під час розроблення європейського харчового законодавства до уваги брали необхідність не лише максимального захисту споживачів, але й уникнення зайвого навантаження на операторів ринку харчових продуктів.

Міжнародні стандарти — це директиви з різним рівнем деталізації і групою складності, що доповнюють один одного, прикладами яких є: GMP (англ. — Good Manufacturing Practice) — належна виробнича практика; GHP (англ. — Good Hygienic Practice) — належна гігієнічна практика; HACCP (англ. — Hazard Analysis and Critical Control Point) — аналіз ризиків і критичні контрольні точки; Кодекс Аліментаріус (англ. — Codex Alimentarius) — рекомендований міжнародний Кодекс загальних принципів гігієни харчових продуктів; IFS (англ. — International Food Standard) — міжнародний харчовий стандарт; BRC (англ. — British Retail Consortium) — британський Консорціум Роздрібною Торгівлі — глобальний стандарт безпеки харчових продуктів; Стандарти серії ISO 22000; GlobalGAP (сучасний стандарт безпеки сільськогосподарської продукції), GMP+ — система забезпечення безпеки кормів, AIB — зведені стандарти проведення інспекцій; TQM (англ. — Total Quality Management) — концепція загального управління якістю.

Загалом, до переваг від застосування міжнародних стандартів і схем для виробників і споживачів харчової продукції можна віднести:

- для компаній (учасників ланцюга живлення) — підвищення безпеки ланцюга живлення, готового продукту; вихід на нові ринки (у тому числі міжнародні); конкурентоспроможності; зниження дублювання перевірок і підвищення ефективності;
- для споживачів — підвищення довіри й впевненості в безпеці продукції, товарів і послуг; зниження ймовірності виникнення хвороб пов'язаних з небезпечними продуктами; зменшення випадків відкликання та вилучення продукції;
- для країни-виробника — поліпшення стану охорони здоров'я; стабільне виконання вимог законодавства; поліпшення репутації.

З метою налагодження та розвитку торгово-економічних зв'язків, отримання необхідної інформації або підтримки щодо виходу на ринки та пошуку бізнес-контактів у державах-членах ЄС доцільно звертатись і діяти через галузеві агропромислові асоціації ЄС, такі як:

- COCERAL (Європейська Асоціація виробників зернових та олійних культур, рису, кормів, оливкової олії та масла) — конфедерація національних аграрних бізнес-асоціацій 19 країн-членів ЄС;
- FEDIOL (Європейська федерація виробників рослинної олії та білків) — бізнес-асоціація ЄС, до складу якої входить 35 компаній з 17 країн ЄС, що у сукупності представляють 85% ринку;
- EUCOLAIT (Європейська бізнес-асоціація виробників молока та молокопродуктів) — нараховує 14 членів з числа країн ЄС, охоплює більшу частину ринку молочних продуктів ЄС. EUCOLAIT також включає асоційованих членів — крупних виробників молочної продукції Японії, США та Швейцарії;
- CLITRAVI (Центр взаємодії м'ясопереробної промисловості в ЄС) — бізнес-асоціація ЄС, до складу якої входять національні асоціації 28 країн ЄС у галузі переробки м'яса;
- EEPА (Європейська асоціація виробників яєць) — нараховує більше 50 компаній з 15 країн-членів ЄС, що спеціалізуються на виробництві яєць;
- AVEC (Європейська асоціація виробників та трейдерів птиці) — заснована у 1966 році бізнес-асоціація ЄС, членами якої є 17 національних асоціацій переробників м'яса птиці.

Розуміння підходів й концепцій європейської системи технічного регулювання та гармонізація законодавства в означених сферах є важливою складовою підготовки фахівців в системі кооперативної освіти. Перспективним напрямом розвитку кооперативної освіти на сьогодні є створення механізму співпраці між науковими установами, навчальними закладами та кооперативними формуваннями (як потенційними роботодавцями). У сучасних умовах необхідно

не лише запроваджувати поглиблене теоретичне вивчення курсу кооперації у навчальних закладах, а й налагодити тісний зв'язок із наявними в Україні кооперативами, надати студентам можливість отримання навиків практичної діяльності у кооперативній сфері, що допоможе сформувати відповідну базу для виховання свідомого кооперативного суспільства в Україні [14, 15].

Висновки та подальші дослідження. Сільськогосподарська кооперація є засобом розвитку аграрного виробництва, розвитку сільських територій та забезпечення добробуту сільського населення. Однак слабка законодавча база, недосконала податкова і фінансова політика, низький рівень обізнаності населення із можливостями кооперації не дають змоги реалізувати усі ті переваги, які могли б мати дрібні сільськогосподарські товаровиробники. Для вирішення вказаних проблем необхідно врахувати у податковій

та фінансовій політиці особливостей кооперативної діяльності, ознайомлювати сільське населення із перевагами кооперації тощо.

Для досягнення цілей розвитку кооперації в Україні, на базі Київського кооперативного інституту бізнесу і права створено громадську організацію «Інноваційна кооперативна асоціація» (ІКА), діяльність якої спрямована на забезпечення однакових можливостей для учасників ІКА, а споживачів достовірною інформацією щодо діяльності кооперативних підприємств — учасників ІКА. Одним із завдань ІКА визначено запровадження й розвиток кооперативної системи сертифікації, ідея якої полягає в тому, щоб підвищити ефективність діяльності кооперативних підприємств шляхом надання допомоги у проходженні сертифікації на відповідність міжнародним стандартам та розширенні ринків збуту (у тому числі міжнародних) власної продукції, товарів чи послуг.

Література

1. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: навч. посіб. / уклад. О. Рудік; за ред. М. Гриценка та В. Бондарчука. — К., 2013. — 192 с.
2. Черевко Г. В. Кооперація як чинник європейської інтеграції України в умовах трансформації її економіки // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. [«Кооперативні читання: 2015 рік»], (м. Житомир, 3 квітня 2015 р.). — Житомир: ЖНАЕУ, 2015. — С. 9–20.
3. Ведення бізнесу з Європейським Союзом: Вимоги європейських торгових мереж до національної сільськогосподарської та харчової продукції, що імпортується в ЄС / Ю. Слива [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.chamber.kg.ua/images/exp-imp/Vimogi%20jevropejskix%20torgovix%20merez%20do%20nacionalnoji%20silskogospodarskoji%20ta%20xarchovoji%20produkciji,%20scho%20importujetsja%20v%20JeS.pdf>
4. Березівський П. С. Потенційні можливості Львівщини у формуванні кооперативів / П. С. Березівський // Економіка АПК. — 2013. — № 4. — С. 70–76.
5. Збарський В. К. Участь селянських домогосподарств у процесах кооперації та агропромислової інтеграції / В. К. Збарський, М. П. Канінський // Економіка АПК. — 2011. — № 12. — С. 87–92.
6. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. — К.: Логос, 1999. — 256 с.
7. Камінська Т. Г., Краєвський В. М., Костенко О. М. Галузеві особливості формування індикаторів обліково-інформаційної системи управління сільськогосподарським підприємством // Бізнес Інформ. — 2016. — № 11. — С. 186–190.
8. Малік М. Й. Оцінка перспектив розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / М. Й. Малік, Р. Я. Корінець // Економіка АПК. — 2012. — № 7. — С. 3–8.
9. Малік М. Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки України / М. Й. Малік // Економіка АПК. — 2014. — № 7. — С. 76–82.
10. Микитюк В. М. Організація особистих селянських господарств у кооперативі: світовий досвід і можливості для України // В. М. Микитюк // Економіка АПК. — 2014. — № 5. — С. 93–101.
11. Міжнародний стандарт фінансової звітності 11 «Спільна діяльність» [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_066.
12. Могильний О. М. Корпоративні відносини у сільському господарстві: еволюція, сутність та перспективи / О. М. Могильний // Агроінком. — 2002. — № 1–3. — С. 15–19.
13. Молдаван Л. В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності / Л. В. Молдаван, Д. Ф. Крисанов, Л. О. Удова // Економіка АПК. — 2010. — № 11. — С. 121–129.
14. Обозна А. А. Інститут кооперації на сучасному етапі розвитку агропродовольчої сфери / А. А. Обозна // Агросвіт. — 2012. — № 24. — С. 69–71.
15. Оцінка перспектив залучення молоді до сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / Р. Я. Корінець, Я. Я. Рибак // Регіональна економіка. — 2014. — № 4. — С. 155–163.

16. Рибак Я.Я. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як засіб розвитку особистих селянських господарств / Я.Я. Рибак // Економіка АПК. — 2014. — № 9. — С. 103–106.
17. Шебанін В.С. Розвиток кооперації в АПК: проблеми та напрями їх подолання / В.С. Шебанін, Т.В. Шевченко // Економіка АПК. — 2013. — № 2. — С. 9–12.

References

1. Rudik A. Agricultural service cooperatives: teach. guidances. Ed. M. Gritsenko and V. Bondarchuk. Kyiv, 2013, 192 p.
2. Cherevko G. Cooperation as a factor of European integration of Ukraine in terms of transformation of its economy. Ukrainian scientific and practical conference «Cooperative reading: 2015». Zhytomyr, April 3, 2015. Zhytomyr: ZHNAEU, 2015. P. 9–20.
3. Slyva Yu. Doing Business with the European Union, with European retailers in the national agricultural and food products imported into the EU [Electronic Resource]. — Access: <http://www.chamber.kr.ua/images/exp-imp/Vimogi%20jetropejskix%20torgovix%20merezh%20do%20nacionalnoji%20silskogospodarskoji%20ta%20xarchovoji%20produkciji,%20scho%20importujets-ja%20v%20JeS.pdf>
4. Berezovsky P. The potential of Lviv in the formation of cooperatives. Economy of AIC, 2013, № 4, P. 70–76.
5. Zbarsky V., Kaninsky M. Participation of peasant households in the processes of cooperation and agroindustrial integration. Economy of AIC, 2011, № 12, P. 87–92.
6. Zinovchuk V. Organizational principles of agricultural cooperative Kyiv, Logos, 1999, 256 p.
7. Kaminska T. G., Kraevsky V. M., Kostenko O. M. The Sectoral Features of Formation of Indicators of the Accounting-Informational System for Management of Agricultural Enterprise. Business Inform, 2016, № 11, P. 186–190.
8. Malik M., Korinets R.. Estimation of prospects of development of agricultural service cooperatives. Economy of AIC, 2012, № 7, P. 3–8.
9. Malik M. Formation and development of cooperative relations in agriculture economy Ukraine. Economy of AIC, 2014, № 7, P. 76–82.
10. Mykytyuk V. The organization of private farms in cooperatives: global experience and opportunities for Ukraine. Economy of AIC, 2014, № 5, P. 93–101.
11. IFRS11 «Joint activities» [Electronic resource] — Access: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_066
12. Mohylnyi O. Corporate relations in agriculture: evolution, nature and prospects. Ahroinkom, 2002, № 1–3, P. 15–19.
13. Moldovan L., Krisanov D., Udova L. The role of cooperatives in addressing rural poverty. Economy of AIC, 2010, № 11, P. 121–129.
14. Obozna A. Institute of cooperation at the current stage of the agro-food areas. Agrosvit, 2012, № 24, P. 69–71.
15. Estimation of prospects of attracting young people to agricultural service cooperatives. R. Korynec, Ya. Rybak. Regional Economics, 2014, № 4, P. 155–163.
16. Rybak Ya. Agricultural service cooperatives as a means of private farms. Economy of AIC, 2014, № 9, P. 103–106.
17. Shebanin V. S., Shevchenko T. V. Development of cooperation in agriculture: problems and ways of their solution. Economy of AIC, 2013, № 2, P. 9–12.

Кравченко Катерина Вікторівна

аспірант

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Кравченко Екатерина Викторовна

аспірант

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

Kravchenko Kateryna

postgraduate

Luhansk Taras Shevchenko National University

Хриков Євген Миколайович

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри державної служби,

адміністрування та управління

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м. Старобільськ, Україна

Хрыков Евгений Николаевич

доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой государственной службы,

администрирования и управления

Государственное учреждение «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко»

м. Старобельск, Украина

Hrykov Eugene

doctor of political sciences, professor, head of the civil service, administration and management

State institution «Taras Shevchenko Luhansk National University»

m. Starobilsk, Ukraine

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСВІТИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ С ЦЕЛЬЮ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

THE INTERNATIONAL EXPERIENCE OF THE APPLICATION OF A INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE PURPOSE OF INCREASE IN COMPETITIVENESS OF EDUCATION

Анотація. У даній статті розглядаються важливість впровадження та застосування ІКТ в освіті. Інформаційні технології в даний час впливають на кожен аспект людського життя. Використання ІКТ в освіті виступає каталізатором в якості освіти, тим чином підвищує її конкурентоспроможність, обробку та обміну інформації, методів до навчання, а також в доступі інформації. Стратегію навчання на новітніх технологіях, можна охарактеризувати як етичні практики, які сприяють навчанню студентів та підвищенню їх пропускної спроможності, продуктивності та ефективності.

Ключові слова: конкурентоспроможність освіти, інформаційні комунікативні технології, освіта у світі, використання інформаційних технологій, якість освіти, кваліфікація викладача, проблеми застосування ІКТ.

Аннотация. В данной статье рассматривается необходимость внедрения и применения ИКТ в образовании. На данный момент информационные технологии влияют на каждый аспект жизни человека. Использование ИКТ в образовании выступают катализатором качества образования, тем самым повышая ее конкурентоспособность, обработку и обмен информации, методов обучения, а также в доступности информации. Стратегию обучения на современных технологиях, можно охарактеризовать как этические практики, которые способствуют обучению студентов и повышению их пропускной способности, продуктивности и эффективности.

Ключевые слова: конкурентоспособность образования, информационные коммуникативные технологии, образование в мире, использование информационных технологий, качество образования, квалификация преподавателя, проблемы применения ИКТ.

Abstract. This article discusses the importance of implementation and use of ICT in education. Information Technologies are nowadays affecting every aspect of human life. The use of ICT in education plays the role of a catalyst in the quality of education that enhances its competitive ability, information processing and sharing, learning methods, and access to information. Strategy of education through new technologies can be described as ethical practices that promote student learning and increase their capacity, productivity and efficiency.

Keywords: competitiveness of education, Information and Communication Technologies, education in the world, use of Information Technologies, quality of education, qualification of the teacher, problems of application of ICTs.

Актуальність дослідження визначається, насамперед, потребою більш глибокого застосування новітніх інформаційних технологій у концепції конкурентоспроможності освіти України на міжнародному рівні.

Інформаційні технології генерують зміни не тільки у внутрішній політиці відмінних за рівнем розвитку держав та міждержавних відносинах між ними, але й у ролі формуванні інтелектуального потенціалу, системній інтеграції новітніх освітніх технологій що забезпечує міжнародні конкурентні переваги для країни в цілому та має вирішальне значення щодо глобальної конкурентоспроможності у сфері освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам дослідження рівня міжнародної конкурентоспроможності освіти присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як О. Білорус, В. Вергун, Б. Губський, Д. Лук'яненко, В. Новицький, М. Портер, Дж. Сакс, Й. Шумпетер та ін. Тематиці інформаційно-комунікаційних технологій та їх вплив в освітньої діяльності досліджувались Р. Харрісом, Дж. Лаллом, Дж. Кінном, П. Бурдье, Е. Тофлером, М. Прайсом, Р. Мертоном, О. Зернецькою, В. Коломійцем, О. Карпуніним, Л. Земляною, А. Кузнецовим, А. Райковим, Л. Сергієнко, Г. Смолян, В. Чернієнко та іншими. У їхніх роботах створено теоретичне підґрунтя, що визначає сутність, принципи, механізми управління конкурентоспроможністю в цілому, а також виявлення особливостей і закономірностей розвитку систем масової комунікації та їх впливу на всі сфери суспільства. Незважаючи на значні досягнення в теорії і практиці у використанні інформаційних технологій в освіті яка значно впливає на її конкурентоспроможність на міжнародному рівні, на мою думку, потребують подальшого поглиблення

дослідження інструментів, які б сприяли ефективному функціонуванню освітньої діяльності в Україні у глобальному конкурентному середовищі.

Таким чином, пошук визначення основних заходів ІКТ в освітній галузі управління знаннями, які підвищують конкурентоспроможність навчальних закладів в Україні, використовуючи зарубіжний досвід, є важливим етапом для підвищення конкурентних позицій української світи на світовому ринку в умовах глобалізації. Конкурентоспроможність освіти на сучасному рівні в першу чергу залежить від розвитку інформаційних, медіа та комунікативних технологій.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) — це загальний термін, який підкреслює інтеграцію комп'ютерів, програмного забезпечення, телекомунікацій, накопичувальних систем які дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ до інформації, передавати та змінювати інформацію, що сприяє зниженню трудомісткості та підвищенню надійності і оперативності. [2].

Якісні зміни фіксуються й у процесі динамічного розвитку освіти. Завдяки інформаційним технологіям та розвитку Інтернет, відбувається вплив не тільки на соціальні спільноти, але і на студентів та викладачів. Оскільки період ІКТ продовжує зростання в геометричній прогресії, освіта не може залишатися на місці. Викладачі та студенти повинні сприяти придбати знання та навички у використанні ІКТ, щоб зберегти свою конкурентоспроможність.

ІКТ в освіті — це технології навчання, виховання, наукових досліджень і управління знаннями, засновані на використанні обчислювальної та інформаційної техніки і спеціального програмного, інформаційного та методичного забезпечення [3].

Завдяки ІКТ суспільство може стрибнути вперед до більш високого соціального, економічного і політичного розвитку. Виникнення такої нової глобальної інформатизації в освіті, яка зростає в геометричній прогресії, школи не можуть залишатися на місці. Проте, досвід впровадження різних ІКТ в навчальних закладах в усьому світі протягом останніх декількох десятиліть свідчить про те, що повна реалізація освітнього потенціалу не є автоматичним. Однак модернізація процесу навчання та реалізація всіх можливостей, що надається новими технологіями, дозволяє освіті стати більш інноваційною та утворювати можливість професійного розвитку всіх учасників навчання.

У деяких країнах, як Сінгапур, Малайзія та Великобританія, до акредитації включають навчання в галузі використання ІКТ. Інтеграція ІКТ в школах Азії характеризується численними підходами, в тому числі інтеграція телебачення, комп'ютерів та Інтернет в класах, комп'ютерні лабораторії, а також розробка структури для підтримки мобільного навчання з використанням різних смартфонів і планшетних пристроїв. У країнах, що розвивають та впроваджують ІКТ скрізь по школах, університетах та інших навчальних закладах, освіта стає висококонкурентна на міжнародному ринку освіти. Так, наприклад, у Південній і Західній Азії викладачі постійно оновлюють свої навички щоб бути в курсі розробок і передового досвіду [15].

Професійна компетентність викладача навчального закладу у застосуванні інформаційних технологій є основною проблемою, яка гальмує процес впровадження ІКТ у систему освіти України. У цьому процесі можна виділити два визначальні чинники: сформованість інформаційної компетенції викладача; розвиток здатності впроваджувати у навчальний процес інформаційно-комунікаційні технології, тобто бути не тільки користувачем готових програмних продуктів, а й більшою мірою виступати творцем, розробником власних навчально-методичних програмних засобів [7].

Якість викладача та його вплив на освітні результати важко оцінити чи виміряти, головним чином, тому що більшість досліджень роблять вузький зріз щодо процесу освіти, і недооцінюють важливість викладача. Численні дослідження продемонстрували істотний вплив на результати освіти наявності високої якості викладача: наприклад, в одному із досліджень Великобританії основні моменти, протягом одного року з напрямку математики, студенти отримали 40 відсотків більше знань ніж ті, що навчалися у викладача без застосування і знань ІКТ [14].

Звичайно, у даному випадку ІКТ включає в себе один інструмент з багатьох, які можуть просунути процес освіти до більш високого рівня навчання. Крім

того, це проблема масштабу. В Індії, наприклад, 200000 нових викладачів кожен рік проходять підвищення кваліфікації, 7,2 млн існуючих викладачів потребують підтримку та розвиток [16].

Аналіз впровадження ІКТ в освіті на міжнародному рівні, розглядає три важливих проблеми, які повинні бути вирішені, якщо країна хоче максимально ефективно використовувати потенціал ІКТ [16]:

- реформування телекомунікацій, яка повинна включати в себе привід для того, щоб викладачі та студенти (учні), які звертаються до ІКТ мали стабільний і високошвидкісний Інтернет;
- забезпечення якості цифрового навчального матеріалу;
- охоплювати співробітництво, яке ґрунтується на мережевих технологіях та соціальних мережах, для того щоб розробити механізм, який дає змогу обмінюватися досвідом та інформацією між викладачами.

Отже, інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) є значним потенціалом для трансформації у підготовки фахівців що в свою чергу стають все більш важливими і істотно впливають на якість освіти, а це тягне за собою всі процеси, які пов'язані з визначенням програмного забезпечення, управління і формування знань.

Країни Азії та Тихого океану, завдяки ранньому застосуванню ІКТ, перескочили через традиційні шляхи розвитку у виробництві продуктів та послуг, тому що навчальні заклади вважаються основним двигуном економічного зростання. Впровадження ІКТ у систему освіти в усьому світі вкрай важливо для досягнення конкурентних переваг країни, тому що технології вважаються одним із найбільш швидкозростаючих у багатьох галузях виробництва [15].

Навчальні заклади України повинні свідомо управляти освітніми процесами та визнати інтелектуальну цінність студента на міжнародному ринку праці. ІКТ може підвищити управління вищих навчальних закладів за рахунок програмного забезпечення.

Міністерство освіти повинно постійно проводити моніторинг потреб у фахівцях на підприємствах, економіці та політиці країни. Змінюючи програми навчання від шкільного до вищого навчального закладу у відповідності потреб ринку, значно сприяє на економічне зростання України.

Таким чином, один із факторів оцінки конкурентоспроможності сучасного навчального закладу, визначається обсягом компетенцій педагогічного складу, який у ньому працює, від його професійної діяльності, також від рівня кваліфікації, досвіду інформаційних технологій та майстерності особистості.

Завдяки можливостям сучасних ІКТ, які сьогодні є доступними і економічно доцільними, можна значно

підвищити питому вагу безпосереднього спілкування (в межах загального навчального часу, відведеного на вивчення відповідної дисципліни) між викладачами та студентами всіх форм навчання і, тим самим, створити умови для вирішення найважливішого завдання — підвищення якості навчання. Україна готує і має значну кількість висококваліфікованих фахівців з ІКТ, математики, кібернетики; у країні постійно зростає та поновлюється парк комп'ютерної техніки, сучасних систем та засобів телекомунікації, зв'язку; високою є ступінь інформатизації у різних сферах суспільства [8].

Ці та інші передумови дають підстави вважати, що вітчизняний ринок ІКТ перебуває у стані активного становлення та за певних умов може стати фундаментом розвитку інформаційного суспільства в освіті України.

Рух глобальної реформи світи підкреслює деякі фундаментальні нові напрямку до навчання і управління освітою. Це сильні напрямки для поліпшення якості, справедливості. Найважливішим є те, що рух

глобальної реформи освіти зосереджує увагу на утворенні того, що вчителі повинні мотивувати студентів навчатися і працювати.

Таким чином, основні засади впровадження ІКТ є концептуальною основою для розробки завдань щодо розвитку освіти в Україні. Розвиток суспільства в Україні та впровадження новітніх ІКТ в освіті визначається одним з пріоритетних напрямів державної політики [8].

Інформаційні та комунікаційні технології надають безліч інструментів, які можуть відкрити безліч інструментів в процесі навчання. У центрі уваги сьогоднішньої політики, повинні тепер перейти до глибокого розуміння того, як нові технології можуть бути найкращим чином використані у школах, і які перешкоди на шляху до успіху. Нам потрібно поліпшити конкурентоспроможність освіти, щоб досягти амбіцій для соціально-економічного прогресу. Освіта повинна задовольнити можливості наших людей і їх ролі на робочому місці, бо це лежить в основі національного потенціалу та досягати стійкого зростання зайнятості, доходів, рівня життя.

Література

1. Визначення ефективних методів підвищення конкурентоспроможності вищого навчального закладу / К. О. Воробйова // Академічний огляд. — 2016. — № 1. — С. 95–100.
2. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс] // <https://uk.wikipedia.org>
3. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти. — Вінниця: ООО «Планер», 2005. — 366 с.
4. Зернецька О. В. Засоби масової комунікації в сучасній світовій політичній ситуації / О. В. Зернецька // Соціальна психологія. — 2009. — № 2. — С. 24–28.
5. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: Навчальний посібник / Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. / — Вінниця, ТОВ «Планер». — 2011. — 220 с.
6. Концепції міжнародної конкурентоспроможності університетів. // Антанюк Л. Л. д.е.н., Сацик В. І к.е.н., доцент. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана.
7. Науменко О. М. Деякі аспекти підготовки майбутніх учителів до використання засобів ІКТ в навчальній діяльності [Електронний ресурс] / О. М. Науменко // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2007. — № 3(4).
8. Пода Т. А. Інформаційно-комунікаційні технології в контексті сучасних міжнародних відносин: соціально-філософський аналіз / Т. А. Пода // Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія. — 2013. — № 2. — С. 59–63
9. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [Електронний ресурс] // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
10. Bangladesh (2013). Master plan for information and communication technology in education (2012–2021). Dhaka: Ministry of Education.
11. EACEA; Eurydice Key Data on Learning and Innovation through ICT at School in Europe 2011 Edition [Електронний ресурс] // <http://eacea.ec.europa.eu/>
12. Integrated information and communication technology strategies for competitive higher education in Asia and the Pacific. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, 2015.
13. J. Sarvi and H. Pillay.
14. Parr, C. 2013. “Mooc Completion Rates ‘below 7%.’” The Times Higher Education, May 9.

15. Published in 2014 by: UNESCO Institute for Statistics P. O. Box 6128, Succursale Centre-Ville Montreal, Quebec H3C3J7 Canada [Електронний ресурс]// <http://uis.unesco.org>

16. The Global Information Technology Report 2015// World Economic Forum Geneva Copyright © 2015 by the World Economic Forum and INSEA.

References

1. Vorobjova K. O. (2016) "Vyznachennia efektyvnykh metodiv pidvyschennia konkurentospromozhnosti vyschoho navchal'no-ho zakladu" // Akademichnyj ohliad, vol. 1, pp. 95–10.

2. Vil'na entsyklopediia. VikipediiA. [WikirediA. The Free Encyclopedia] // <https://uk.wikipedia.org>

3. Hurevych R. S. and Kademiia M. Yu. (2005) Informatsijno-telekomunikatsijni tekhnolohii v navchal'nomu protsesi ta naukovykh doslidzhenniakh [Information and telecommunicative technologies in the learning process and scientific research], Navchal'nyj posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh VNZ i slukhachiv instytutiv pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity. – Vinnytsia.

4. Zernets'ka O. V. (2009) "Zasoby masovoi komunikatsii v suchasnij svitovij politychnij sytuatsii" // Sotsial'na psykholohiia, vol. 2, pp. 24–28.

5. Kademiia M. Yu. and Shakhina I. Yu. (2011) Informatsijno-komunikatsijni tekhnolohii v navchal'nomu protsesi [Information and telecommunicative technologies in the learning process], Navchal'nyj posibnyk / Vinnytsia.

6. Naukova periodyka Ukrainy (2006) Antaniuk L. L. and Satsyk V. I. "Kontseptsii mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti universytetiv", available at: <http://journals.uran.ua/jiep/article/viewFile/27427/24621>

7. Naumenko O. M. (2007) "Deiaki aspekty pidhotovky majbutnikh uchyteliv do vykorystannia zasobiv IKT v navchal'nij dial'nosti", Informatsijni tekhnolohii i zasoby navchannia, vol. 3(4), pp. 54–60.

8. Poda T. A. (2013) "Informatsijno-komunikatsijni tekhnolohii v konteksti suchasnykh mizhnarodnykh vidnosyn: sotsial'no-filosofs'kyj analiz" Visnyk Natsional'noho aviatsijnoho universytetu. Ser.: Filosofii. Kul'turolohiia, vol. 2. pp. 59–63.

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006) "Pro Osnovni zasady rozvytku informatsijnoho suspil'stva v Ukraini na 2007–2015", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

10. Bangladesh (2013). "Master plan for information and communication technology in education (2012–2021)", Dhaka: Ministry of Education.

11. EACEA (2011); Eurydice Key Data on Learning and Innovation through ICT at School in Europe 2011 Edition, available at: <http://eacea.ec.europa.eu/>

12. Sarvi J. and Pillay H. (2015). "Integrated information and communication technology strategies for competitive higher education in Asia and the Pacific". Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank.

13. Parr, C. (2013). "Mooc Completion Rates 'below 7%'". The Times Higher Education, May 9.

14. Published in 2014 by: UNESCO Institute for Statistics P. O. Box 6128, Succursale Centre-Ville Montreal, Quebec H3C3J7 Canada, available at: <http://uis.unesco.org>

15. The Global Information Technology Report (2015), "World Economic Forum Geneva by the World Economic Forum and INSEAD", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-information-technology-report-2016>

Резнік Надія Петрівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Резник Надежда Петровна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой биржевой деятельности и торговли
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Reznik Nadezhda

*Doctor of Sciences in Economics, professor,
Chair exchange activity and trade
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Печерський Вадим Васильович

*здобувач кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Печерский Вадим Васильевич

*соискатель кафедры биржевой деятельности и торговли
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Pecherskyi Vadim

*Researcher Department and trade exchange activities
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ІНТЕГРОВАНІХ ФОРМУВАНЬ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ
ИНТЕГРИРОВАННЫХ ФОРМИРОВАНИЙ
STATE REGULATION AS A TOOL TO ENSURE ECONOMIC
SUSTAINABILITY OF INTEGRATED UNITS**

Анотація. У статті висвітлення пропозицій щодо формування інструментів державного регулювання у напрямі створення умов для синхронізації стратегій розвитку товаровиробників із стратегічними програмами держави. Запропоновано модель стратегічного забезпечення економічної стійкості, інтегруючої взаємодії держави та інтегрованого підприємства, що забезпечує ефективне функціонування і економічну стійкість інтегрованим формуванням.

Ключові слова: економічна стійкість, інтегровані формування корпоративне управління, інструменти державного регулювання, модель взаємодії, аграрний сектор економіки, державна підтримка.

Аннотация. В статье освещение предложений по формированию инструментов государственного регулирования в направлении создания условий для синхронизации стратегий развития товаропроизводителей со стратегическими программами государства. Предложена модель стратегического обеспечения экономической устойчивости, интегрирующей взаимодействия государства и интегрированного предприятия, что обеспечивает эффективное функционирование и экономическую устойчивость интегрированным формированием.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, интегрированные формирования корпоративное управление, инструменты государственного регулирования, модель взаимодействия, аграрный сектор экономики, государственная поддержка.

Summary. *In the article the lighting proposals for the establishment of instruments of state regulation in the direction of creating conditions for synchronization of development strategies of producers with the strategic programs of the state. The proposed strategic model to ensure economic sustainability, integrating the interaction of the state and in an integrated enterprise, which ensures the effective functioning and economic sustainability of the integrated formation.*

Keywords: *economic sustainability, the integrated formation, corporate governance, instruments of state regulation, interaction model, agricultural sector, state support.*

Постановка проблеми. Розвиток інтеграційних процесів, створення агропромислових об'єднань, вдосконалення організаційно-економічних відносин між суб'єктами інтеграції є необхідними процесами сучасного суспільного виробництва, важливими інституційними елементами корпоративної системи. Створення інтегрованих агропромислових формувань дозволяє поєднати в собі процеси виробництва, переробки і реалізації продукції, розширити фінансову базу учасників, збільшити прибутковість виробництва сільськогосподарських товаровиробників.

Розвиток інтегрованих об'єднань, що ефективно діють, в аграрному секторі дозволяють збільшити обсяг валового виробництва сільськогосподарської продукції, підвищити її конкурентоспроможність, скоротити частку продуктів, що імпортуються, задовольнити потреби населення в продуктах харчування, забезпечити простоючі виробничі потужності переробних підприємств сировиною. [1]

Від ефективності процесу формування і становлення механізмів управління на підприємствах аграрного сектору економіки залежить їх виживання в сучасних умовах, подальший розвиток в умовах євроінтеграційних процесів. [2]

Багатоаспектність корпоративного управління аграрними підприємствами, інструментально-методична неопрацьованість його алгоритму, а також стратегічна значущість практичного вирішення завдань фінансового оздоровлення аграрних підприємств зумовили актуальність теми нашого дослідження.

Не дивлячись на існуючі наукові дослідження по загальній теорії інтеграції, питання, які стосуються державного регулювання як інструменту забезпечення економічної стійкості інтегрованих формувань, залишаються недостатньо дослідженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти горизонтально-вертикальній інтеграції присвячені праці Р.Г. Коуза, М. Туган-Барановського, Г.М. Марковіца, Ф. Августа фон Хайека, У.Ф. Шарпа, В.В. Андронов, А.М. Асаул, А.В. Бандурін, П. Буряк [3], Ю.Б. Вінслав, Х. Віссема, Л.Є. Довгань, Є.В. Мица, М.Б. Найчук-Хрущ, О.А. Романенко, О.М. Тищенко, І.А. Храброва, Г.В. Уманців, Ю.В. Якутін [4] тощо; питанням складових корпоративних відносин праці М. Альберт,

В. Врум, Г.В. Назарової, О. Вінник, А.С. Поважного, В. Гейця, В. Гончарова [5], В.А. Євтушевського, Дж.М. Кейнс, А. Маслоу [6], Є. Мейо, О.Г. Мендрула, М. Чечетова, А. Чухна, Т.В. Момот [7]; розвитку корпоративного управління як цілісної системи, присвячені праці А.Є. Ачкасова, А.В. Крушевського, І.М. Писаревського, Р.Б. Тяна [8] та ін.

Всі вище перелічені праці значної кількості вчених направлені здебільшого, на вивчення питання з позиції окремих напрямів розвитку інституту корпоративного управління, проте як цілісного системного підходу вивчення зазначеної проблеми жоден із них не торкається, що спонукає до більш детального дослідження зазначеного напрямку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою наукового дослідження є висвітлення пропозицій щодо формування інструментів державного регулювання у напрямі створення умов для синхронізації стратегій розвитку товаровиробників із стратегічними програмами держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перспективи розвитку корпоративного управління інтегрованими аграрними формуваннями на основі механізмів вертикальної інтеграції детерміновані як рівнем концентрації корпоративного капіталу, формуючою системою міжгосподарських зв'язків [9], і що не менш важливо рівнем державного регулювання інтеграційних трансформацій в аграрному секторі економіки, забезпечуючи економічну стійкість господарюючих суб'єктів.

Державне регулювання інтеграційних процесів є необхідною умовою пропорційності розвитку галузей, секторів, забезпечення еквівалентності міжгалузевого обміну, розвитку пріоритетних сфер аграрного виробництва. Забезпечення економічної стійкості інтегрованих підприємств та ефективності реалізації корпоративного управління як основи їх ефективного функціонування і динамічного розвитку в умовах інтеграції в єдиний світовий економічний простір неможливо без гнучкої системи інституційного забезпечення та державного регулювання аграрного сектору економіки, направленої на підвищення конкурентоспроможності інтегрованих агропідприємств.

Важливу роль в цьому процесі виконує аграрний протекціонізм, який як особливим інструмент державного регулювання є комплексом науково-об-

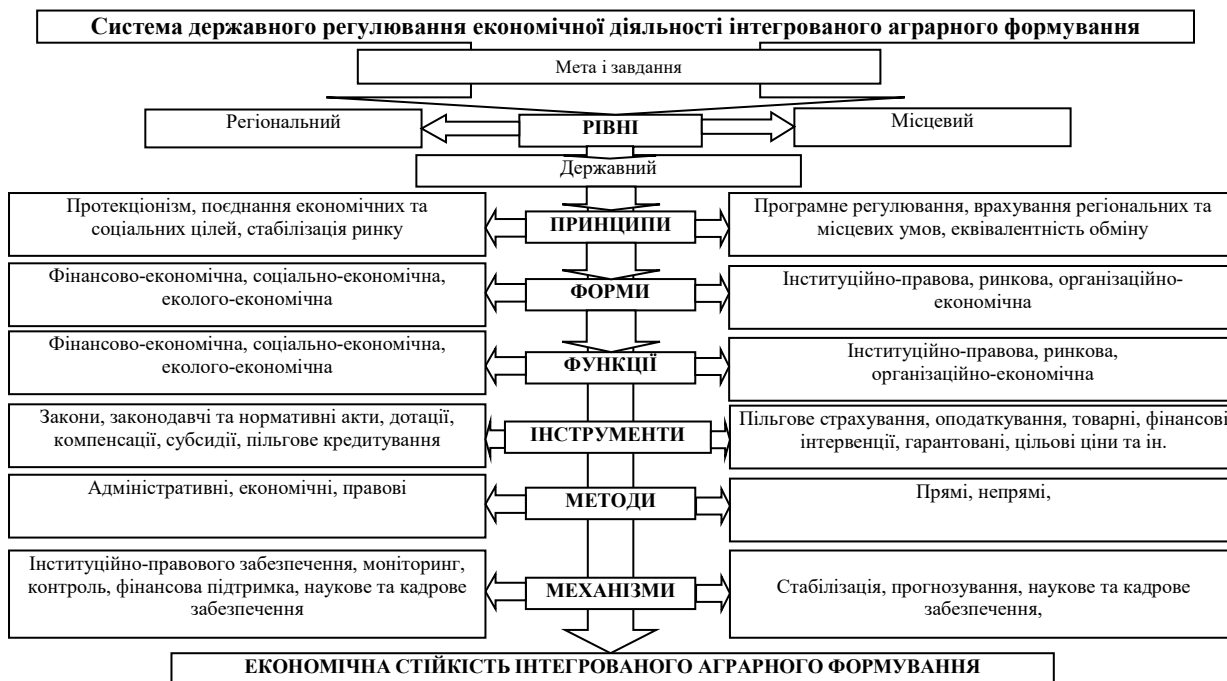

Рис. 1. Система державного регулювання економічної діяльності інтегрованого аграрного формування в умовах становлення механізму корпоративного управління

Джерело: Розроблено автором

грунтованих, організаційно-економічних, інституційно-правових, фінансово-економічних, соціальних, еколого-економічних механізмів держави, направлених на активне сприяння розвитку інституту корпоративного управління інтегрованими агропідприємствами [10].

Вважаємо, що в умовах ринкової економіки основна функція аграрного протекціонізму повинна зводитися до координування спрямованості корпоративного управління на розширене відтворення економічної стійкості інтегрованого підприємства з параметрами забезпечення продовольчої безпеки країни та соціальної спрямованості, через формування ефективного інституційного середовища.

Механізм державного регулювання економічної стійкості і ефективного розвитку механізму корпоративного управління інтегрованим аграрним формуванням багатобразний і включає цілий спектр інструментів, які можуть приймати широкий різновид форм (прямого державного управління і непрямого регулювання) і методів (правові, адміністративні, економічні, соціальні). Регуляторами прямої форми управління, що жорстко регламентують діяльність інтегрованих аграрних формувань, виступає інституційно-правове їх забезпечення, через укази, закони, постанови тощо, непрямому — рівень цін і тарифів, податкові ставки і ін. (рис. 1).

Відзначимо, що більшість інструментів державного регулювання, направлених на забезпечення розширеного відтворення економічної стійкості інтегрова-

них аграрних формувань, доповнюють один одного, проте є і такі, які конкурують між собою.

Система державного регулювання інтеграційних процесів включає комплекс принципів, методів, механізмів прямого і непрямого впливу на суб'єкти інтеграції. Державне регулювання міжгалузевої інтеграції слід здійснювати на всіх рівнях: державному, регіональному і місцевому. Завданнями державної програми розвитку агропромислової інтеграції, має передбачатися: розвиток правових, економічних і організаційних умов для ефективної діяльності агропромислових інтегрованих формувань; формування інфраструктури їх виробничо-технічного забезпечення і технологічного обслуговування; вдосконалення механізму фінансово-кредитної підтримки; розвиток системи інформаційно-консультатійного і кадрового забезпечення. На регіональному рівні: прийняти законодавчі, нормативні і правові акти по створенню і діяльності агропромислових інтегрованих формувань з урахуванням місцевих умов; розробити регіональні програми розвитку агропромислової інтеграції і сільськогосподарської кооперації; здійснювати заходи підтримки за рахунок регіонального бюджету; відпрацювати економічні механізми діяльності агропромислових інтегрованих формувань.

Узагальнюючи пропозиції по вдосконаленню державного регулювання і підтримка економічної стійкості інтегрованого аграрного формування на засадах корпоративного управління, як основи ефективного функціонування галузей сільського господарства,

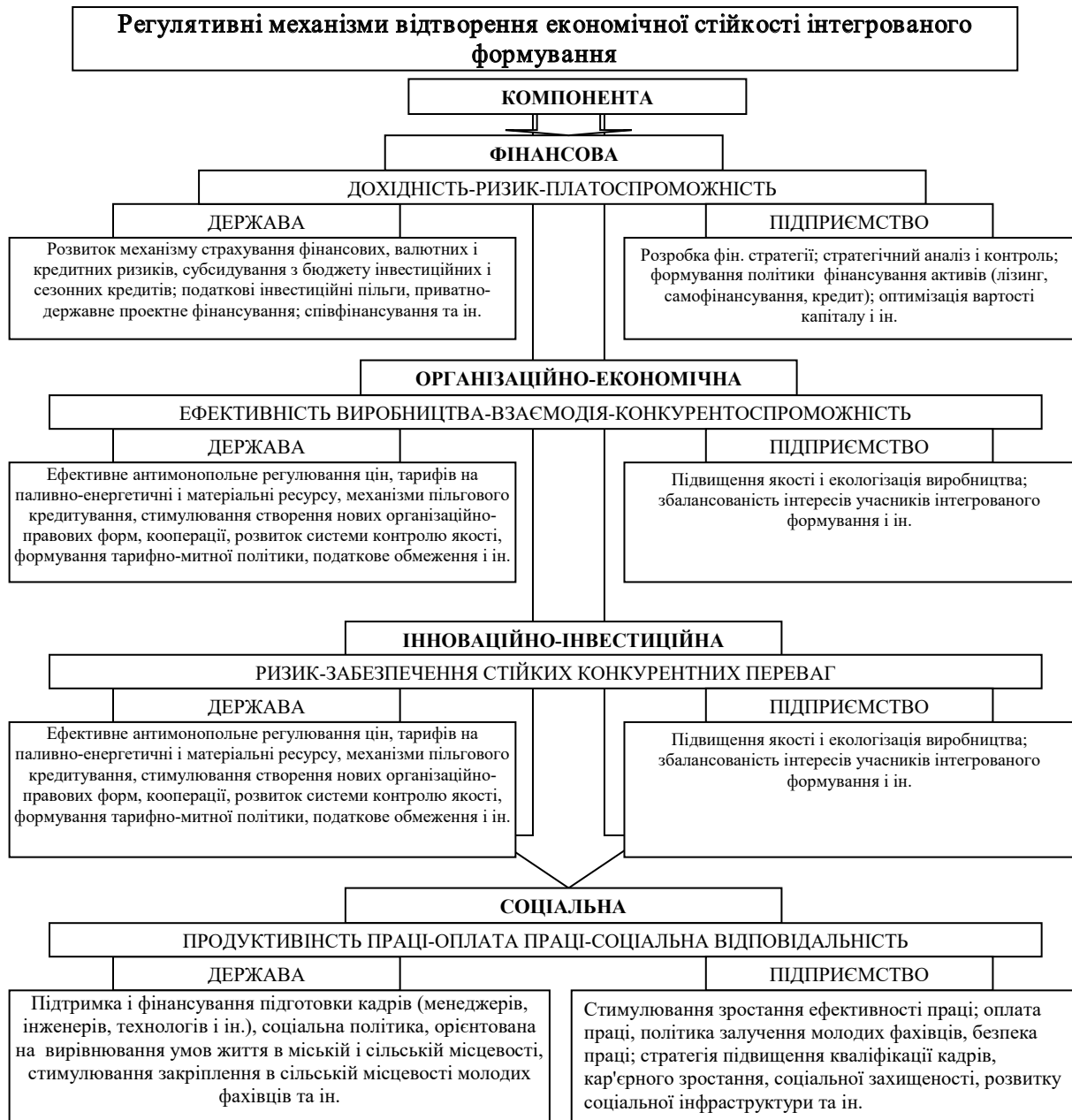

Рис. 2. Структурно-функціональна модель забезпечення економічної стійкості інтегрованого аграрного формування в умовах становлення механізму корпоративного управління

Джерело: Власні розробки

відзначимо необхідність, по-перше, якісного забезпечення рівня державної підтримки галузі, по-друге, оптимізації її розподілу по пріоритетних напрямках.

Грунтуючись на результатах проведеного дослідження, виявлених передумов, встановлених взаємозв'язках, виділених функціональних підсистем корпоративного управління дозволяє сформулювати модель стратегічного забезпечення економічної стійкості, інтегруюча взаємодії держави та інтегрованого підприємства (рис. 2).

В умовах, що склалися, пряма державна підтримка стійкого розвитку аграрного сектора повинна

включати і субсидування процентних ставок по кредитах комерційних банків, і фінансування цільових продовольчих програм, і компенсація частині витрат на страхування рослинництва і тваринництва тощо. Окрім цього передумовами для забезпечення розширеного відтворення економічних відносин служитиме сформована на рівні держави сприятлива, «економічно еквівалентна» ринковому середовищу обстановка. Регулююча дія в цьому випадку повинна здійснюватися шляхом проведення гнучкої кредитної, податкової і амортизаційної політики; забезпечення науково-обґрунтованого ціноутворення; стимулювання

підприємницької діяльності; виділення пріоритетних напрямів галузевого інвестування і ін.

Висновки та подальші дослідження. Отже, ефективне функціонування і економічна стійкість інтегрованого аграрного формування передбачає формування інструментів державного регулювання у напрямі створення умов для синхронізації стратегій розвитку товаровиробників із стратегічними програмами дер-

жави. Без гнучкої системи інституційного забезпечення та державного регулювання аграрного сектору економіки, підвищення конкурентоспроможності, забезпечення економічної стійкості інтегрованих підприємств та ефективності реалізації корпоративного управління як основи їх ефективного функціонування і динамічного розвитку в умовах інтеграції в єдиний світовий економічний простір неможливий.

Література

1. Колісник М.К. Актуальні напрями розвитку промислово-фінансових груп в умовах інтеграції України до світової організації торгівлі / М.К. Колісник // Вісник економічної науки України. — 2006. — № 1 (9). — С. 75–78.
2. Бухвалов А.В. Корпоративное управление как объект научных исследований / А.В. Бухвалов // Российский журнал менеджмента. — 2005. — № 3. — С. 81–96.
3. Буряк П. Перспективи створення інтегрованих підприємницьких структур / П. Буряк // Вісник економічної науки України. — 2006. — № 2 (10). — С. 182–184.
4. Євтушевський В.А. Основи корпоративного управління: навч. посіб. / В.А. Євтушевський. — К.: Знання-Прес, 2002. — 317 с.
5. Савченко А.М. Корпоративний сектор: структура, місце та роль в сучасній економіці / А.М. Савченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/23767.doc.htm.
6. Корпоративное управление: Классика Harvard Business Review. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 222 с.
7. Момот Т.В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: від теорії до практичного впровадження: монографія / Т.В. Момот. — Харків: ХНАМГ, 2006. — 380 с.
8. Корпорация в системе общественного производства: монографія / Л.И. Дмитриченко, Т.С. Чунихина, Л.А. Дмитриченко, А.Н. Химченко. — Донецк: ООО «Східний видавничий дім», 2010. — 184 с.
9. Monks A. Corporate Governance, Third Edition / Monks A., Minow N. — London: Blackwell Publishing, 2007. — 285 p.
10. Палига Є.М. Корпоративне управління виробництвом в умовах постприватизаційних відносин: дис. д-ра екон. наук: 08.06.02 / НАН України; Інститут регіональних досліджень. — Л., 2002. — 182 с.

References

1. Kolisnyk M. K. (2006), "Recent trends of industrial and financial groups in terms of integration of Ukraine to the World Trade Organization", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol.1 (9), pp. 75–78.
2. Bukhvalov A. V. (2005), "Corporate governance as an object of scientific research", *Rossijskij zhurnal menedzhmenta*, vol. 3, pp. 81–96.
3. Buriak P. (2006), "Prospects of integrated business structures", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol.2, pp. 182–184.
4. Yevtushevskij V. A. (2002), *Osnovy korporatyvnoho upravlinnia [Basics of corporate management]*, Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine, p. 317.
5. Savchenko A. M., "Corporate sector: structure, place and role in the modern economy", available at: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/23767.doc.htm.
6. Alpina Biznes Buks (2007), *Korporativnoe upravlenie: Klassika Harvard Business Review [Corporate Governance: The Classics of Harvard Bussiness Revier]*, Moscow, p. 222.
7. Momot T. V. (2006), *Vartisno-orientovane korporativne upravlinnia: vid teorii do praktychnoho vprovadzhennia [Value-oriented corporate governance: from theory to practical implementation]*, KhNAMH, Kharkiv, Ukraine, p. 380.
8. Dmytrychenko L. Y., Chynykhyna T. S., Dmytrychenko L. A., and Khymchenko A. N. (2010), *Korporacija v sisteme obshhestvennogo proizvodstva [Corporation in the system of social production]*, ООО "Skhidnyj vydavnychyj dim", Donetsk, Ukraine, p. 184.
9. Monks A. (2007), *Corporate governance*, 3rd ed, Blackwell Publishing, London, UK, p. 285.
10. Palyha Ye. M. (2002), "Corporate governance of production in the post-privatization relationship", Abstract of Sc.D. dissertation, 08.06.02 / NAN Ukrainy, Institute of Regional Studies, Lviv, Ukraine, p. 182.

Броварець Олександр Олександрович

*кандидат технічних наук, доцент, член-кореспондент АІН
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Броварец Александр Александрович

*кандидат технических наук, доцент, член-корреспондент АИИ
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Brovarets Oleksandr

*Ph.D., associate professor, Corresponding Member of the Institute for Strategic Studies
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Човнюк Юрій Васильович

*кандидат технічних наук, доцент, професор МКА
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Човнюк Юрий Васильевич

*кандидат технических наук, доцент, профессор МКА
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Chovnyuk Yuriy

*Ph.D., associate professor, professor of ICA
National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*

МОДЕЛІ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ РОЗВИТКУ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

МОДЕЛИ И МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССАМИ РАЗВИТИЯ ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

MODELS AND METHODS OF MANAGEMENT OF BUSINESS-PROCESSES OF DEVELOPMENT OF TECHNICAL-ECONOMIC SYSTEMS OF AGRICULTURAL MANUFACTURE

Анотація. Здійснена постановка задачі керування розвитку техніко-економічної системи сільськогосподарського виробництва (ТЕССВ) як єдиним кросс-функціональним бізнес-процесом. Запропоновано методологічний підхід до її вирішення, заснований на використанні методів маркетингових досліджень й побудові комплексу взаємопов'язаних моделей формування ринково-орієнтованих технологічних варіантів розвитку ТЕССВ й фінансових схем реалізації. Розглянуті різноманітні способи взаємодії оптимізаційних та імітаційних моделей у складі комплексу.

Ключові слова: моделювання, методи, керування, бізнес-процеси, розвиток, техніко-економічні системи, сільськогосподарське виробництво.

Аннотация. Осуществленная постановка задачи управления развития технико-экономической системы сельскохозяйственного производства (ТЭССП) как единственным кросс-функциональным процессом бизнеса. Предложен методологический подход к ее решению, основанный на использовании методов маркетинговых исследований и построении комплекса взаимосвязанных моделей формирования рыночно-ориентированных технологических вариантов развития ТЕССВ и финансовых схем реализации. Рассмотренные многообразные способы взаимодействия оптимизационных и имитационных моделей в составе комплекса.

Ключевые слова: моделирования, методы, управления, процессы бизнеса, развитие, технико-экономические системы, сельскохозяйственное производство.

Annotation. Realizable raising of task of management of development of the technical and economic system of agricultural production (TESSV) as the unique cross-functional process of business. Methodological approach to its decision, based on the use of methods of marketing researches and construction of complex of market-oriented models of forming of the market-oriented technological variants of development of TESSV and financial charts of realization, is offered. Considered varied methods of co-operation of simulations models optimizations and in composition a complex.

Keywords: designs, methods, managements, business processes, development, technical and economic systems agricultural production.

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови України диктують необхідність проведення структурної перебудови виробництва (як промислового, так і сільськогосподарського) й реалізації інвестиційних програм розвитку підприємств різної галузевої орієнтації (належності). Суттєво зростають вимоги до якості керування, що викликає необхідність розробки, узагальнення й використання у практичній діяльності сучасних методів стратегічного управління й фінансово-економічного аналізу ефективності запланованих інвестиційних заходів щодо розвитку, реконструкцій й модернізації техніко-економічних систем сільськогосподарського виробництва (ТЕССВ).

Визначення та реалізація стратегій розвитку ТЕССВ відносяться до числа надто складних, трудомістких й важко формалізованих робіт, котрі на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах до теперішнього часу не виконуються на належному рівні. Сьогодні вказані підприємства слід розглядати як «відкриті» техніко-економічні системи сільськогосподарського виробництва, успіх розвитку яких у першу чергу визначається тим, наскільки вони вдало прилаштовуються до свого зовнішнього економічного, науково-технічного, соціально-політичного та іншого оточення, з урахуванням поточного стану й наявних внутрішніх можливостей. Методологія, процедури та практика планування й управління на різних рівнях економіки України, яка багато в чому зберегла риси адміністративно-командної системи, не повністю відповідає принципам й практичним умовам новітніх господарських механізмів і, як наслідок, не відповідають сучасним вимогам.

Широко розповсюдженою методологічною помилкою, яка виникає при управлінні розвитком ТЕССВ, є те, що розглядаються окремі аспекти розвитку й уособлено (виокремлено) розв'язуються частинні задачі (розвиток виробничо-технічної бази, формування інвестиційної програми, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва та ін.), що суттєво знижує ефективність, призводить до неузгодженості, а часто й до нереалізованості управлінських рішень, які приймаються.

Аналіз публікацій по темі дослідження. У роботах [1–9] з метою підвищення ефективності й скоординованості управлінських рішень, розвиток техніко-економічних систем промислового виробництва розглядається як єдиний крос-функціональний бізнес-центр, котрий охоплює аналіз ринкового оточення системи, формування, узгодження й оптимізацію варіантів технологічного розвитку й фінансово-економічних схем їх реалізації. Проте для ТЕССВ подібний підхід не здійснений. Тому вказане дослідження присвячене розв'язку саме цієї проблеми і, до того ж, воно враховує специфіку функціонування сучасних ТЕССВ.

Метою даного дослідження є обґрунтування методу й моделі оптимізації управління бізнес-процесом ТЕССВ, які б дозволили отримувати максимальний прибуток як від використання наявних ресурсів, так і від задоволеного існуючого (потенціального) попиту на продукцію (послуг), яка продукується. Слід зазначити, що добре й ретельно сплановане й систематизоване дослідження ринку є передумовою для прийняття ефективних ринково-орієнтованих управлінських рішень щодо розвитку сучасних ТЕССВ.

Виклад основного змісту дослідження. На рис. 1 зображений схематичний варіант спланованого та систематичного дослідження ринку.

На першому етапі маркетингових досліджень слід визначити структуру цільового ринку й оцінювати ступінь його монополізованості. Для кількісної оцінки ступеня монополізованості ринку (у т.ч. сільськогосподарської продукції / послуг) часто використовується індекс Херфіндала-Хіршмана ННІ [2]:

$$ННІ = \sum_{i=1}^n S_i^2, S_i \in [0,1], \quad (1)$$

де n — кількість продавців на ринку (сільськогосподарської продукції / послуг), S_i — частина (доля) ринку, яку займає i -й продавець. Чим більша нерівність часток (долей) ринку, тим ближче значення ННІ до одиниці ($ННІ \rightarrow 1$).

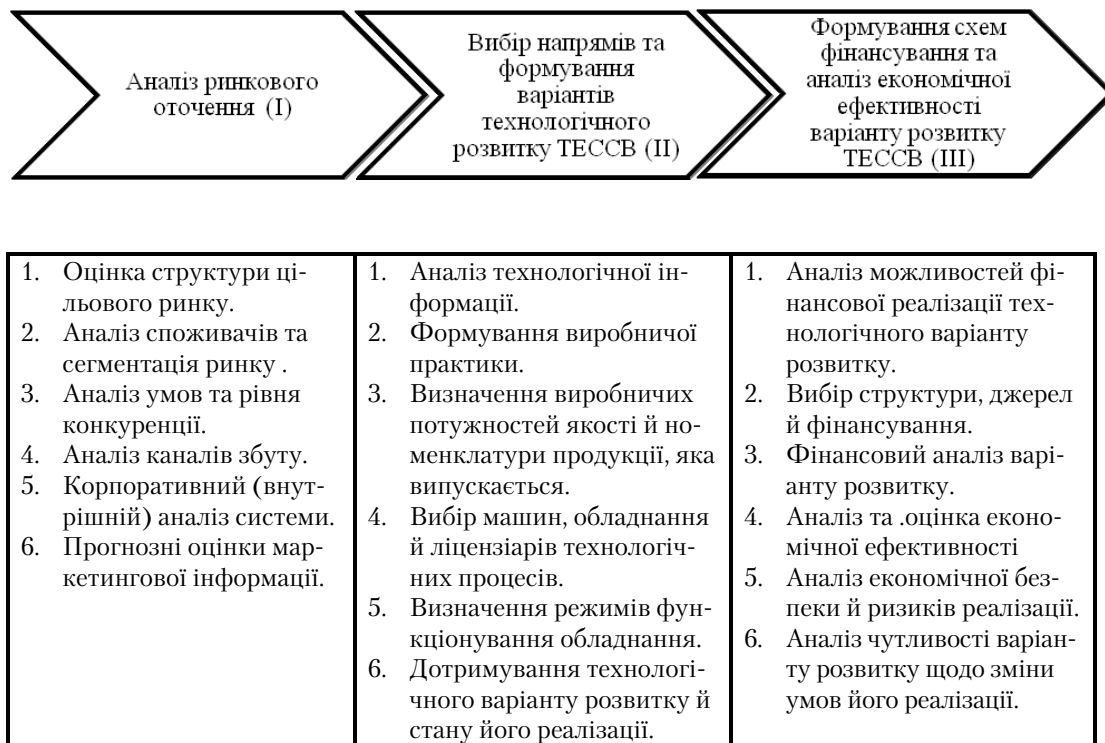

Рис. 1. Сплановане та систематизоване дослідження ринку (сільськогосподарської продукції / послуг).

* Джерело: авторська розробка

На наступному етапі здійснюється необхідна сегментація ринку (за продукцію, за споживачами, за географічною ознакою тощо).

Основними кількісними характеристиками виділеного сегменту є об'єм ринкового попиту та ємкість самого ринку. Об'єм ринкового попиту $R(t)$ (у натуральному або вартісному вираженні) визначає потенційний об'єм купівлі (сільськогосподарської) продукції, локалізованої у часовому й просторовому відношенні. Ємкість ринку $Q(t)$ характеризує максимально можливий попит. Таким чином, у кожний момент часу об'єм ринкового попиту складає деяку частину (долю) ємкості ринку. Різниця між ними $\Delta_{QR}(t)$ характеризує потенціальну перспективність досліджуваного ринку збуту (див. рис. 2).

Об'єм попиту та ємкість ринку (товарів/послуг) є динамічними функціями, залежними від багатьох факторів: структури ринку, конкуренції з боку інших підприємств, цінової еластичності попиту, темпів зміни споживання, каналів розподілу та ін.

У світовій практиці існує широкий спектр методів прогнозування ринку, більшість з котрих використовує досить складний математичний апарат й вимагає наявності великого об'єму різноманітної інформації, збір й обробка котрої не завжди є можливими [3, 4]. На практиці зазвичай застосовується спрощені методи:

1) метод простої екстраполяції (визначення стандартів та їх параметрів);

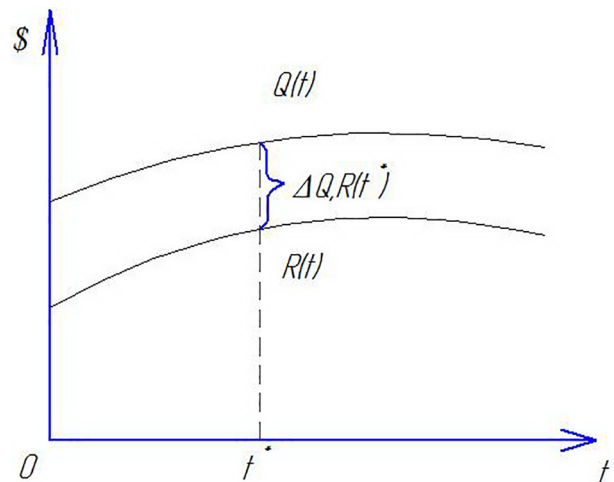

Рис. 2. Потенціальна перспективність досліджуваного ринку збуту (сільськогосподарської продукції).

* Джерело: авторська розробка

2) метод рівня споживання (визначається рівень прямого споживання конкретного продукту сільськогосподарського виробництва);

3) метод кінцевого (споживання) використання (визначаються всі можливі варіанти використання продукції, розраховується коефіцієнт її використання споживаючих галузях, прогнозується рівень виробництва у цих галузях, складається прогноз споживання) та ін.

Найбільше розповсюджені отримали методи, засновані на принципах регресійно-кореляційного

аналізу. Кореляційний аналіз застосовується для знаходження рівня взаємозалежності між різними величинами й характеристиками ринку. Методика регресійного аналізу використовується для знаходження середньої величини деякої змінної, що характеризує досліджуваний ринок, у залежності від значення другої змінної шляхом зіставлення й розв'язку рівня регресії. Якщо величина шуканої змінної знаходиться у залежності від значень кількох параметрів, тоді складається рівняння багатofакторної регресії.

Важливим етапом ринкового дослідження (рис. 1) є аналіз умов конкуренції на виділеному сегменті ринку та їх вплив на величину потенційної ринкової ніши, на котру орієнтується розглядувана ТЕССВ у своєму розвитку. На цьому етапі велику роль грають експертні методи якісного аналізу ситуації, однак використовуються й деякі формалізовані засоби підтримки прийняття рішень. Так, наприклад, можлива частка (доля) конкретної продукції (послуг) сільськогосподарського виробництва системи ТЕССВ на ринку (питома вага у процентах від сумарного попиту чи ємкості ринку) у момент t визначається із урахуванням конкурентоздатності продукції, зіставлення підприємства з конкуруючими, співвідношення попиту й пропозиції та інших факторів. Наближено ця частка може бути визначена за формулою:

$$\delta^t = \frac{100\%}{\left(\frac{\sum_{j=1}^J a_j^t}{\alpha^t} + 1 \right) \cdot \frac{m^t}{k^t}}; m^t = \frac{n^t}{c^t}, \quad (2)$$

де δ^t – частка конкретної продукції сільськогосподарського виробництва підприємства на ринку,

J – число підприємств-конкурентів, $\alpha_j \in [0,1]$ – показник конкурентоздатності підприємства j ;

$\alpha \in [0,1]$ – показник конкурентоздатності досліджуваного підприємства;

n^t, c^t – пропозиція та попит на продукції (послуг) сільськогосподарського виробництва яка реалізується, відповідно;

$k^t \in [0,1]$ – відносна конкурентоздатність продукції (послуг), яка виробляється, все у момент часу t .

При визначенні потенційного об'єму продажу продукції, яка виробляється досліджуваною ТЕССВ, на виділеному сегменті ринку в умовах конкуренції досить широко використовуються методи теорії ігор (ігрові моделі Курно, Штаккельберга, Форхаймера та ін. [2]). Розглянемо основну ідею цих методів на прикладі найпростішої моделі Курно в умовах дуополії (на досліджуваному сегменті ринку конкурують дві фірми). Кожна фірма визначає свій рівень продажів (виробництва) q_1 й q_2 , відповідно. Ринкова ціна – лінійна функція галузевого об'єму виробництва:

$$P(Q) = a - b \cdot Q, \quad (3)$$

де $Q = q_1 + q_2$.

Прибуток Π_1 фірми 1 – це різниця між загальним доходом $P(Q) \cdot q_1$ й загальними витратами, котрі дорівнюють добутку постійних середніх витрат « C » на об'єм виробництва продукції q_1 :

$$\Pi_1 = (a - b \cdot Q) \cdot q_1 - c \cdot q_1 \quad (4)$$

Оскільки ціна також залежить від об'єму випуску продукції фірмою 2, як і від власного виробництва, фірма 1 не може визначити рівень продажів (виробництва), який максимізує прибуток, без припущення про те, як буде реагувати фірма 2. Модель Курно заснована на припущенні, що кожна фірма виходить з постійного об'єму випуску іншою фірмою. При цьому припущенні фірма 1 максимізує свій прибуток, диференціюючи Π_1 до q_1 й прирівнюючи отриманий вираз до нуля (умова існування максимальної функції прибутку першого порядку):

$$\frac{d\Pi_1}{dq_1} = P(Q) + \left(\frac{dP}{dQ} \right) \cdot q_1 - c = a - 2 \cdot b \cdot q_1 - b \cdot q_2 - c = 0. \quad (5)$$

Перетворюючи це рівняння, можна отримати функцію, яка вказує максимізуючий прибуток рівень продажів (виробництва) фірми 1 з об'єктом продажів (виробництва) фірми 2:

$$q_1 = \frac{(a - c)}{2 \cdot b} - \frac{1}{2} \cdot q_2. \quad (6)$$

Це рівняння є функцією реакції або кривої реакції, оскільки воно реєструє максимізуючи прибуток фірми 1 відповіді на рішення фірми 2 (див.рис. 3). Фірма 2 вирішує точно таку ж проблему і має свою функцію реакції:

$$q_2 = \frac{(a - c)}{2 \cdot b} - \frac{1}{2} \cdot q_1. \quad (7)$$

Розв'язок, що відповідає рівновазі (рис. 3), тобто розв'язок проблеми максимізації прибутку кожної фірми, котрий не залишає жодній з них стимулу змінювати об'єм продажів (виробництва) сільськогосподарського виробництва, лежить на перетині двох кривих реакцій. Він знаходиться шляхом підстановки виразу для q_2 у функцію реакції фірми 1 й вирішується для q_1 таким чином:

$$q_1 = \frac{(a - c)}{3 \cdot b}. \quad (8)$$

Аналогічні міркування мають місце при визначенні об'єму продажів (виробництва) сільськогосподарського виробництва і у більш узагальнених моделях, які відображають більш складну структуру ринку (олігополія, домінуюча фірма та ін.).

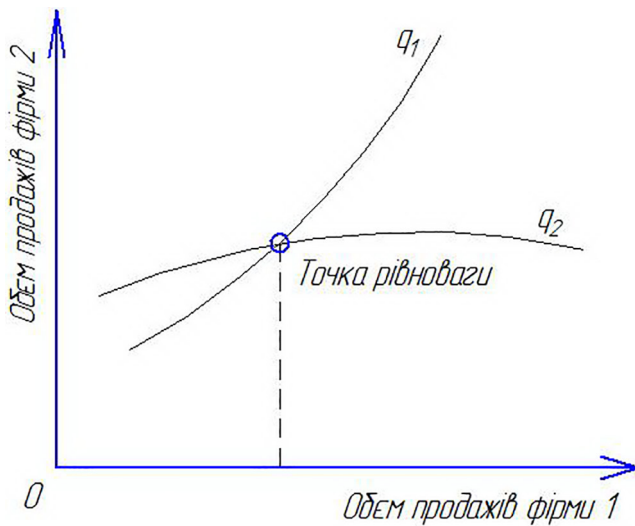

Рис. 3. Рівноважний розв'язок (8) — графічне зображення.

* Джерело: авторська розробка

Результати прогнозування рівня попиту на вироблену продукцію (послуги), характеристик відповідних сегментів ринку, умов конкуренції та інших факторів ринкового дослідження багато у чому визначають раціональну виробничу програму ТЕССВ, необхідні матеріальні, технологічні й трудові ресурси, тобто дозволяють сформулювати ринково-орієнтований варіант технологічного розвитку ТЕССВ. Враховуючи те, що регулятором маркетингових досліджень є цілеспрямована інформація та аналізуються на попередньому етапі підготовки варіанту розвитку ТЕССВ (див. рис. 1), у даній роботі основна увага приділена методології, моделям та методам формування технологічно й фінансово-узгоджених проектів розвитку ТЕССВ. При цьому враховуються потреби ринку та взаємний вплив технологічних й фінансово-економічних показників проекту.

У загальному випадку розглядувана задача управління може бути формалізована наступним чином: побудувати оператор μ , котрий забезпечує на множині можливих рішень, які характеризують варіанти розвитку ТЕССВ, вибір такого розвитку, котрий належить множині припустимих рішень й доставляє екстремум деякій заданій цільовій функції.

Нехай Z — розв'язок, який визначає варіант розвитку ТЕССВ, що характеризується сукупністю технологічних X (склад й тип обладнання, топологія його з'єднання, режим функціонування, номенклатура й структура випуску та ін.) й фінансово — економічних Y (об'єкт інвестицій, прямі матеріальні витрати, потік чистих платежів, внутрішня норма доходності, період повної окупності й т.п.) показників; Ω — множина технологічних характеристик варіанту розвитку ТЕССВ; Θ — множина фінансово-економічних характеристик варіанту розвитку ТЕССВ;

F — цільова функція (певне правило оцінки рішень); $extr_F$ — критерій оптимальності (певне правило порівняння рішень). Тоді загальна задача може бути формалізована наступним чином:

$$\mu: \left\{ Z = [X(\Omega), Y(\Omega)] \right\} \xrightarrow{\mu} \left\{ Z^* / Z^* \in R \equiv R_{\Omega} \times R_{\Theta}; F(Z^*, \Omega, \Theta) = extrF \right\}, \quad (9)$$

де R — область можливих (припустимих) рішень,

R_{Ω} та R_{Θ} — множини обмежень та умов технологічного та фінансово — економічного характеру, відповідно. Якщо R — формалізована множина,

F — формалізоване правило, а $extrF \in \{\max, \min\}$, тоді оператор μ може бути побудований як розв'язок задачі математичного програмування.

Однак на практиці, область припустимих рішень R може визначатись як аналітично, так й алгоритмічно заданими залежностями, особливо у частині фінансово-економічних обмежень. У зв'язку з останнім, побудова оператора μ зазвичай є доволі складною задачею і вимагає створення складних конструкцій на основі використання методів математичного моделювання. Одним з основних напрямків розвитку й побудова комплексів взаємозв'язаних моделей у котрих кожна модель відповідає своїм специфічним задачам, а остаточне рішення досягається у процесі перетворення й передачі інформації між моделями на основі організації ітеративних процедур їх взаємодії [5].

Заснування такого підходу при розв'язанні задач управління розвитком ТЕССВ типу (9) передбачає розбиття загальної задачі на дві взаємопов'язані постанови, які характеризують процес розвитку з технологічної («технологічна модель») й фінансово-економічної («фінансово-економічна модель») точок зору. Аналітично до (9) загальна постановка задачі формування оптимального технологічного варіанту розвитку може бути формалізована наступним чином:

$$\mu_{\Omega}: \left\{ X = [X(\omega_1, \dots, \omega_n)] / \omega_i \in \Omega; i = (\overline{1, n}) \right\} \xrightarrow{\mu_{\Omega}} \left\{ X^* / X^* \in R_{\Omega}; F(X^*, \Omega) = extrF_{\Omega} \right\}. \quad (10)$$

На практиці у зв'язку з суттєвою детермінованістю технологічних варіантів розвитку ТЕССВ та їх характеристик, оператор μ_{Ω} , що забезпечує отримання припустимого рішення, яке має найкраще значення цільової функції, представляє собою розв'язок задачі математичного програмування великої розмірності. У залежності від специфіки конкретної задачі, у якості цільової функції та обмежень можуть виступати: номенклатура, структура і якість виробленої продукції; об'єм сировини, що переробляється; виробництво

товарної продукції у цілому чи за окремими її видами (у натуральному чи вартісному виразі); агреговані якісні показники виробничого процесу (глибина переробки сировини, ступінь завантаження ключових потужностей та ін.); прямі матеріальні витрати у цілому чи за видами; ступінь забруднення оточуючого середовища та інші характеристики варіанту розвитку ТЕССВ. Методом розв'язку задач типу (10) є досить добре розроблені методи й алгоритми математичного програмування, реалізовані у спеціалізованих (із врахуванням специфіки виробничо-технологічної діяльності) пакетах прикладних програм на сучасних обчислюваних платформах.

Із врахуванням розв'язку X^* задачі (10) загальна постановка задачі формування оптимального фінансово-економічного варіанту розвитку ТЕССВ (тобто вибору оптимальної з точки зору фінансово-економічних показників схеми фінансування технологічного варіанту розвитку) може бути формалізована у виді «фінансово-економічної» моделі:

$$\mu_{\Theta} : \left\{ Y = \left[Y(Y^*, \Theta_1, \dots, \Theta_n), \Theta_j \in \Theta; j = (\overline{1, n}), \right] \right\} \xrightarrow{\mu_{\Theta}} \\ \xrightarrow{\mu_{\Theta}} \left\{ Y^* / Y^* \in R_{\Theta}(X^*); F_{\Theta}(Y^*, X^*, \Theta) = \text{extr} F_{\Theta} \right\} \quad (11)$$

На практиці, у розв'язку із наступним ступенем алгоритмічного характеру визначення області припустимих значень R_{Θ} , побудова оператора μ_{Θ} може включати як розв'язок відповідної задачі оптимізації, так і проведення серії імітаційних експериментів, які забезпечують формування сукупності необхідних фінансово-економічних показників варіанту технологічного розвитку X^* , що реалізується у відповідності з деякою схемою фінансування. У залежності від специфіки конкретної задачі типу (11) у якості цільової функції та обмежень можуть виступати: потік чистих платежів, внутрішня норма дохідності, період повної окупності витрат, рівень рентабельності (активів, продажів і т.п.), ліквідність (поточна, абсолютна і т.п.) та інші характеристики. На відміну від задачі типу (10), розв'язок задачі типу (11), поряд із використанням інструментів математичного програмування, у загальному випадку передбачає розробку та використання спеціалізованих імітаційних моделей грошових потоків (виникаючих у процесі реалізації варіанту технологічного розвитку ТЕССВ) із врахуванням дисконтування [6].

Концептуальні принципи, методологічний підхід і загальна схема побудови комплексу взаємопов'язаних моделей управління розвитком складних ТЕССВ, розроблені на основі викладеної ідеології, відображені на рис. 4. На першому етапі (див. рис. 4) пропонується розв'язати задачу вибору оптимального технологіч-

ного варіанту розвитку ТЕССВ у межах існуючих обмежень технологічної групи (блок 1). У процесі моделювання виявляється факт існування розв'язку задачі (блок 2).

Якщо розв'язок поставленої задачі не існує (тобто $\notin \mu_{\Omega}$), тоді перевіряється факт існування можливостей (правил) користування q та h множини врахованих технологічних характеристик варіанту розвитку Ω та області обмежень R_{Ω} , відповідно (блок 3). Якщо можливості коригування Ω та R_{Ω} вичерпані, тоді розв'язку поставленої задачі не існує (блок 4) і необхідно на більш високому рівні управління переглянути вимоги до цілей розвитку й умовам його реалізації. Якщо коригування можливе, тоді відкориговані за правилами q та h множини Ω' та R'_{Ω} (блок 5) надходять у якості нових вихідних даних у блок 1 й здійснюється новий «внутрішній» цикл розв'язування задачі. На практиці зазвичай коригування полягає у звуженні множини характеристик, котрі враховуються, й послабленні лімітуючи вимог у припустимих межах. Якщо розв'язок задачі оптимізації технологічного варіанту розвитку ТЕССВ існує (тобто $\in \mu_{\Omega}$), тоді отриманий розв'язок X^* надходить у якості вихідних даних у блок 6, де вирішується задача вибору оптимальної схеми фінансування сформованого варіанту технологічного розвитку ТЕССВ у межах існуючих обмежень фінансово-економічної групи. У процесі моделювання виявляється факт існування розв'язку задачі (блок 7). Якщо рішення поставленої задачі не існує (тобто $\notin \mu_{\Theta}$), тоді перевіряється факт існування можливостей (правил) коригування p та f множини врахованих фінансово-економічних та характеристик варіанту розвитку Θ й області обмежень R_{Θ} даної ТЕССВ, відповідно (блок 8). Якщо коригування можливо, тоді відкориговані за правилами p та f множини Θ' й R'_{Θ} (блок 9) надходять у якості вихідних даних у блок 6-й здійснюється новий «внутрішній» цикл розв'язування задачі щодо визначення оптимальної схеми фінансування ТЕССВ. Якщо ж можливості коригування Θ й R_{Θ} вичерпані, тоді перевіряється можливість коригування Ω та R_{Ω} й у випадку позитивної відповіді, здійснюється новий «зовнішній» цикл розв'язування задачі. Якщо розв'язок задачі оптимізації схеми фінансування існує (тобто $\in \mu_{\Theta}$), тоді на основі розв'язку Y^* й раніше отриманого X^* формується розв'язок загальної задачі Z^* (блок 10).

У зв'язку існуванням крос-функціональності бізнес-процесу розвитку у межах моделей (10) та (11), які використовуються у розрахунках, останні можуть суттєво відрізнятися за складом, структурою, цільовою орієнтацією й процедурами взаємодії. Ці особливості повинні враховуватись при розробці й виборі способів формалізації процесу розвитку ТЕССВ. Найбільш

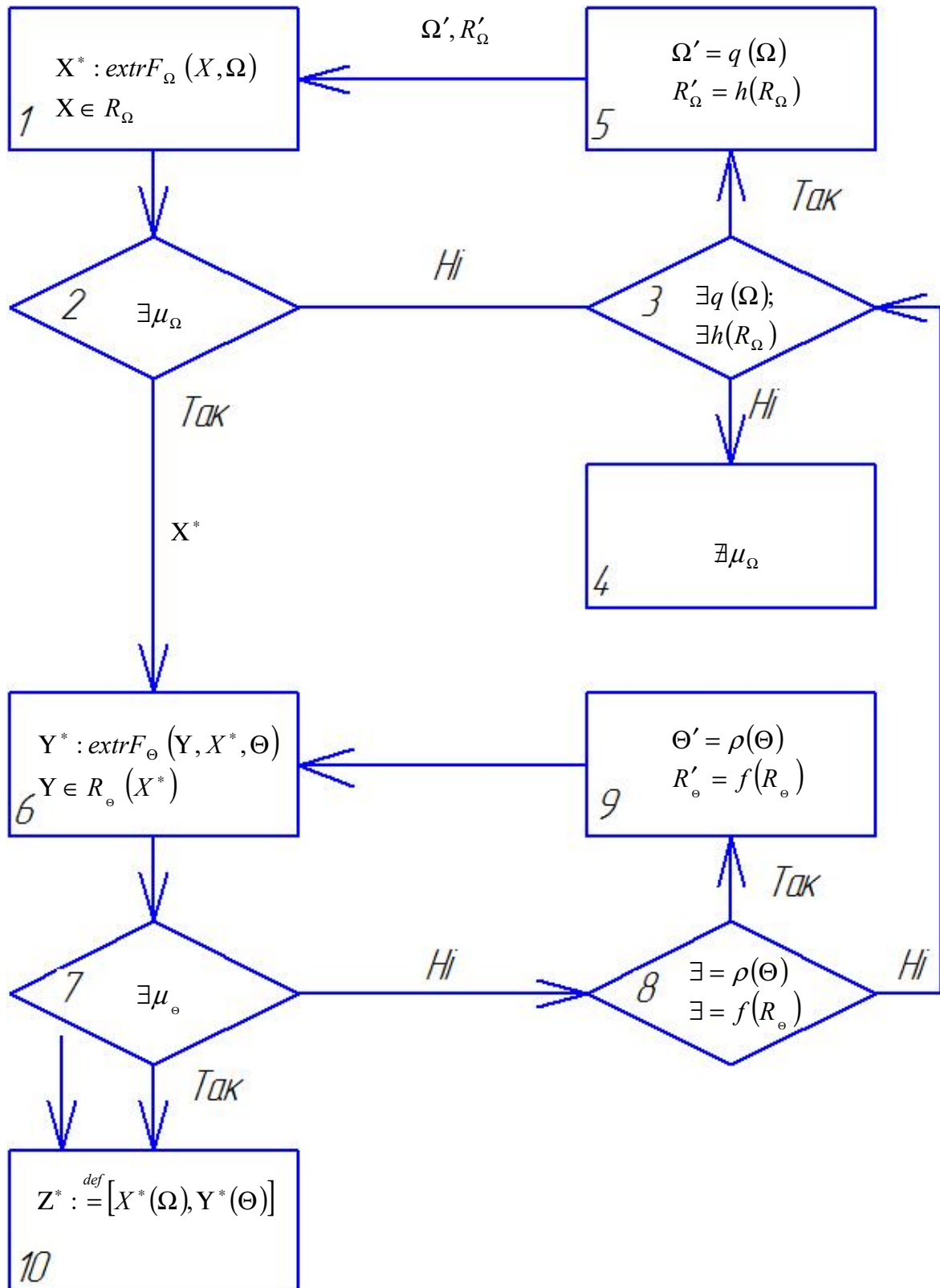

Рис. 4. Загальна схема побудови комплексу взаємопов'язаних моделей управління розвитком складних ТЕССВ.

* Джерело: авторська розробка

доцільним є підхід, заснований на розробці «бібліотеки» базових елементів моделей типу (10) й (11).

До складу базових елементів моделей включається набір формальних обмежень та критеріїв оптимальності, котрі мають бібліотечну організацію, з яких можна сформувати конкретні моделі різноманітного об'єму та структури. Бібліотечний принцип організації дозволяє планомірно розширювати склад моделей, оперативно змінювати їх структуру, формалізувати й розв'язувати задачі управління розвитком різного змісту й цільової спрямованості [7].

Слід зазначити, що визначення необхідного й достатнього складу «бібліотеки» елементів моделей є самостійною задачею, розв'язок котрої здійснюється на основі відбору й узгодження обмеженого вимог (критеріїв, обмежень), котрі безпосередньо витікають з головної цілі розвитку ТЕССВ і є критичними по відношенню до її досягнення (так звані «критичні фактори успіху» Critical Success Factors [1]). Так, до складу базових елементів технологічної моделі розвитку ТЕССВ зазвичай включаються критичні фактори, які пов'язані з потужністю й технологією виробництва, вимогам ринку, якістю продукції, умовами економічного характеру і т.п. Виробнича потужність P може оцінюватись як для всієї ТЕССВ у цілому:

$$P_1 = x_e \cdot \sum_{j \in J_e} \sum_{i \in I_j^e} Z_i^{je}, \quad e \in L. \quad (12)$$

Так і для деякої «ключової» виробничої установи:

$$P_2 = x_e \cdot \sum_{i \in I_j^e} Z_i^{je}, \quad e \in L, \quad j \in J_e, \quad (13)$$

де Z_i^{je} — вхідний матеріальний потік i -го типу j -ої установи при e -варіанті розвитку даної ТЕССВ;

X_e — булева змінна, яка дорівнює 1, якщо обирається варіант розвитку й 0 — у протилежному випадку;

J_e — множина установок виробництва при e -му варіанті його розвитку;

I_j^e — множина вхідних матеріальних потоків j -ої установи у e -варіанті.

Технологія виробництва даної ТЕССВ описується потоковими й балансовими залежностями типу:

$$U_m^{jl} \cdot x_l = \left\{ h_{qm}^{jl} \cdot \sum_{i \in I_i^l} z_i^{jl} \right\} \cdot x_l, \quad m \in M_l^l, \quad l \in L, \quad j \in I_l, \quad q \in Q_j^l \quad (14)$$

де U_m^{jl} — вихідний матеріальний потік m -го типу з j -ої установи при роботі l -м варіанті;

h_{qm}^{jl} — коефіцієнт відбору m -го компоненту на j -й установці при її роботі у q -му режимі за l -м варіантом;

M_j^l — множина вихідних матеріальних потоків з j -ої установи у l -му варіанті;

Q_j^l — множина режимів роботи j -ої установи у l -му варіанті розвитку;

Тоді:

$$\left\{ \sum_{i \in I_i^l} z_i^{jl} \right\} \cdot x_l = \left\{ \sum_{m \in M_m^l} U_m^{jl} + \alpha_j^l \right\} \cdot x_l, \quad l \in L, \quad j \in I_l \quad (15)$$

де α_j^l — витрати виробничого процесу даної ТЕССВ на j -й установці за l -м варіантом.

Ринкові обмеження на випуск тієї чи іншої продукції (послуг) сільськогосподарського виробництва можуть характеризуватись як інтегральними (абсолютними) значеннями вказаного виробництва того чи іншого продукту/послуг:

$$P_3 = x_l \cdot \sum_{j \in J_l} \sum_{m \in M_m^l} d_{mk}^{jl} \cdot u_m^{jl}, \quad l \in L \quad (16)$$

так і величиною відхилення об'єму виробництва продукту k -го типу Δ_k^l від вимог ринку збору:

$$\Delta_k^l = 1 - \frac{x_l}{G_k^*} \cdot \sum_{j \in J_l} \sum_{m \in M_m^l} d_{mk}^{jl} \cdot u_m^{jl}, \quad l \in L, \quad k \in K \quad (17)$$

де d_{mk}^{jl} — частка компонента m -го типу, який випускається j -ю установою, яка йде на виробництво k -го продукту за l -м варіантом;

G_k^* — прогнозоване значення ринкового попиту на продукцію k -го типу.

Сертифікаційні обмеження на значення певних показників якості продукції, що випускається, описуються залежностями типу:

$$P_4 = x_l \cdot \sum_{j \in J_l} \sum_{m \in M_m^l} A_k^l \cdot C_{mk}^{sl} \cdot d_{mk}^{jl}, \quad l \in L, \quad s \in S \quad (18)$$

де C_{mk}^{sl} — значення s -го показника якості у m -му компоненті k -го продукту, що випускається ТЕССВ за l -м варіантом;

S — множина показників якості;

A_k^l — матриця поправочних коефіцієнтів показників якості при виробництві k -го продукту, що випускається за l -м варіантом.

У якості критичних факторів успіху, що формалізуються у вигляді базових елементів фінансово-економічної моделі розвитку ТЕССВ, у першу чергу виступають чистий дисконтований дохід Net Present Value (NPV), внутрішня норма прибутку Internal Rate of Return (IRR) у період повної окупності проекту Pay Back Period (PB). Чистий дисконтований дохід обчислюється як сума дисконтованих потоків чистих платежів (різниця між притоками і відтоками коштів або між надходженням і витратою коштів) на прийнятому горизонті розрахунку:

$$NPV_k = \sum_{t=0}^T \left[\frac{1}{1+\delta} \right]^t \cdot C_{kt}(x_t^*) \cdot y_k, \quad (19)$$

$$C_{kt}(x_t^*) = R_{kt}(X_t^*) - D_{kt}(X_t^*)$$

де T — горизонт розрахунку;

δ — коефіцієнт дисконтування;

$C_{kt}(x_l^*)$ — потік чистих платежів, виникаючий у t -й період при реалізації обраного l -го варіанту технологічного розвитку ТЕССВ, який фінансується за k -ю фінансовою схемою;

y_k — булева змінна, яка дорівнює 1, якщо обирається y_k — а схема фінансування;

$R_{kt}(X_l^*)$ — фінансові результати, які досягаються у t -й період при реалізації обраного l -го варіанту технологічного розвитку ТЕССВ, яка фінансується за l -ю фінансовою схемою;

$D_{kt}(X_l^*)$ — відповідно здійснювані витрати.

Внутрішня норма прибутку представляє собою те значення коефіцієнта дисконтування, при котрому величина дисконтова них ефектів дорівнює дисконтованим капіталовкладенням й визначається як корінь рівня:

$$\sum_{t=0}^T \left[\frac{R_{kt}(X_l^*) - \bar{D}_{kt}(X_l^*)}{(1+\delta)^t} \right] \cdot y_k = \sum_{t=0}^T \frac{G_t(X_l^*)}{(1+\delta)^t} \Rightarrow \delta^* = IRR_k \quad (20)$$

де $\bar{D}_{kt}(X_l^*)$ — витрати, які здійснюються у t -й період при реалізації обраного l -го варіанту технологічного розвитку, що фінансується за k -ю фінансовою схемою (не включаючи капіталовкладень);

$G_t(x_l^*)$ — об'єм капітальних вкладень, здійснюваних у t -й період.

Період повної окупності характеризує мінімальний інтервал (від початку реалізації проекту), за меншими, котрою інтегральний ефект стає й у подальшому залишається невід'ємним (≥ 0) і визначається з наступного співвідношення:

$$\min \left\{ \sum_{t=0}^T \frac{D_{kt}(X_l^*)}{(1+\delta)^t} \cdot y_k \leq \sum_{t=0}^T \frac{R_{kt}(X_l^*)}{(1+\delta)^t} \cdot y_k \right\} \Rightarrow T^* = PB_k \quad (21)$$

У залежності від цільової спрямованості, етапу проектування й специфіки розв'язуваної задачі розвитку ТЕССВ на практиці можуть бути реалізовані різні способи побудови комплексу моделей (рис. 4), які відрізняються один від іншого сполученням моделей, рівнем деталізації й процедурами генерації варіантів рішень, правилами перевірки необхідних умов та обмежень. А також способами коригування моделей у процесі інтеграції (рис. 5).

Спосіб побудови комплексу моделей, представлений на рис. 5, а, доцільно використовувати на попередній стадії досліджень, коли задача оптимізації технологічного розвитку ТЕССВ досить вдало структурована, а фінансово-економічна складова розвитку враховується на рівні виробничих витрат та деякої узагальненої оцінки, наприклад, маржинального доходу. Найкраще рішення може бути знайдене у ітеративному режимі шляхом спрямованого коригування оптимізаційної моделі на основі результатів, отриманих у процесі інтеграції.

Такий підхід до розв'язку задачі ТЕССВ може бути ефективно використаний для визначення сукупності альтернативних перспективних проектів розвитку досліджуваної ТЕВВС. Однак для прийняття рішення щодо вибору та реалізації найкращого варіанту проекту розвитку ТЕССВ необхідне більш глибоке дослідження та аналіз його фінансових та економічних показників. Глибина цього дослідження на практиці зазвичай залежить від ступеня деталізації та об'єкту відомої інформації, а також від часових меж аналізу, що проводиться.

Якщо дослідження необхідно провести стислі строки й відомі лише наближені оцінки фінансово-економічних характеристик проекту, тоді, разом з математичною моделлю технологічного розвитку ТЕССВ, пропонується використати агреговану фінансово-економічну модель. За рахунок наближеного характеру вихідних даних така модель зазвичай формалізується у аналітичному виді й комплекс взаємно пов'язаних моделей має вид, поданий на рис. 5, б.

Якщо необхідно провести досить детальне дослідження як технологічних, так і фінансово-економічних показників розгляданого проекту, тоді (завдяки алгоритмічному характеру детального опису фінансово-економічних характеристик) необхідно побудувати адекватну імітаційну модель фінансових потоків й провести аналіз чутливості значень інтегральних показників ефективності проекту щодо зміни умов його реалізації. Спосіб побудови комплексу взаємозв'язаних моделей для цього, найбільш часто виникаючого у практиці випадку, поданий на рис. 5, в.

Схема найбільш повного, але у той самий час найбільш трудомісткого й достатньо рідко здійсненого на практиці дослідження, яке охоплює оптимізацію як технологічних, так і фінансово-економічних рішень, пов'язаних з реалізацією проекту, подана на рис. 5, г. Такий спосіб побудови комплексу моделей є комбінацією й узагальненням способів «б» та «в». На першому етапі здійснюється цикл оптимізаційних розрахунків щодо визначення найкращої (у деякому заданому сенсі) технологічної схеми розвитку досліджуваної ТЕССВ. Для обраної технологічної схеми за допомогою імітаційної моделі формуються потоки грошових коштів та фінансово-економічні показники проекту, які відповідають можливим схемам його фінансування. Далі за допомогою оптимізаційної моделі здійснюється вибір найкращої (у деякому заданому сенсі) фінансової схеми реалізації проекту. При цьому у процесі оптимізаційних розрахунків та імітаційних експериментів коригуватись можуть як оптимізаційна модель технологічного розвитку ТЕССВ, так й імітаційна модель фінансових потоків. Незалежно від прийнятого способу побудови (див. рис. 5), комплекси

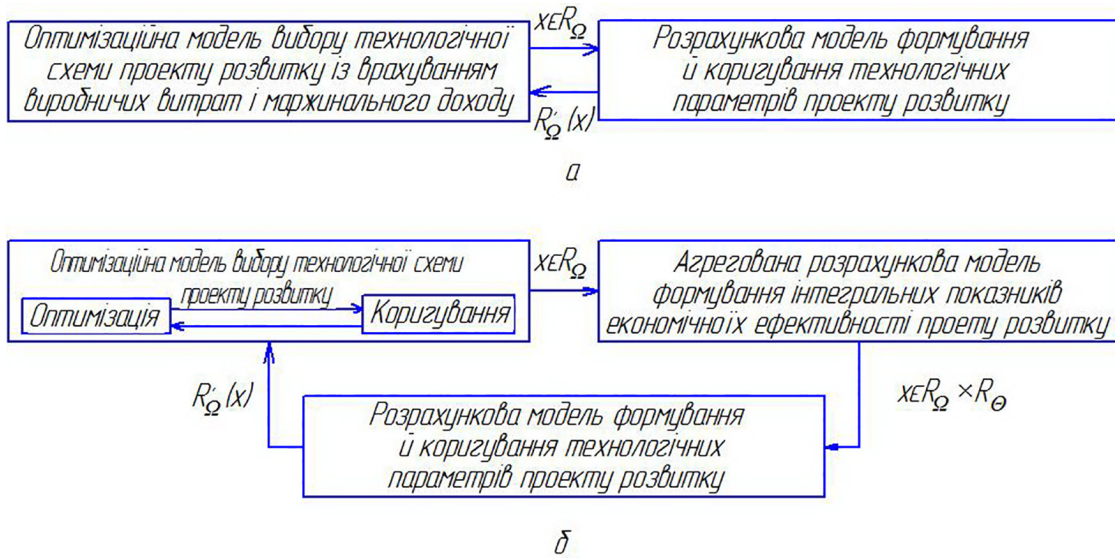

Рис. 5. Способи побудови комплексу моделей ТЕССВ: а); б).

* Джерело: авторська розробка

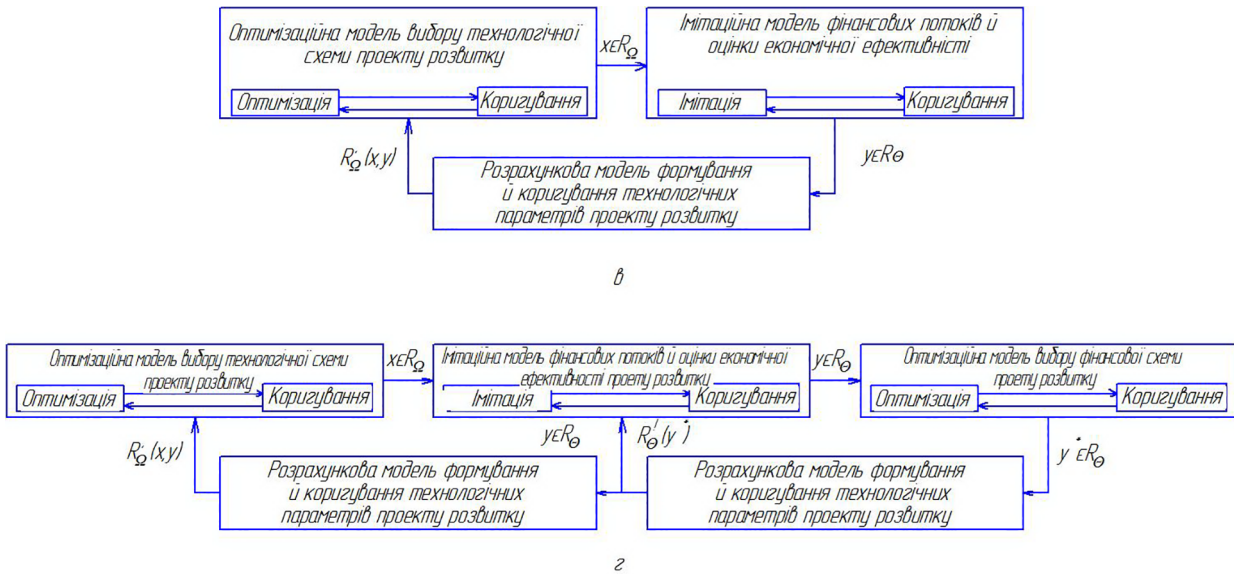

Рис. 5. Способи побудови комплексу моделі ТЕССВ: в); г).

* Джерело: авторська розробка

моделей управління бізнес-процесами розвитку ТЕССВ повинні розроблятися із врахуванням прийнятої технології стратегічного планування і є невід’ємною частиною системи прийняття рішень, і повинні бути орієнтовані на використання сучасних комп’ютерних технологій.

У зв’язку з цим важливу роль відіграють питання їх програмної реалізації, організації обчислювальних схем, вибору складу й структури програмних засобів,

що використовуються, із врахуванням галузевої специфіки досліджуваних ТЕССВ. Прикладами подібних підходів у нафтогазовій галузі є роботи [8, 9].

Використання отриманих результатів й комплексних підходів до проблеми при управлінні бізнес-процесами розвитку ТЕССВ дозволить у подальшому суттєво скоротити строки, підвищити якість та обґрунтованість управлінських рішень, які приймаються.

Література

1. Robson M.A. Practical guide to business process re-engineering/M.Robson, P. Ullah. — London: Gower Publishing Std, 1996/
2. Scherer F.M/ Industrial market structure and economic performance / F.M. Scherer, D/Ross. — Boston, USA: Honglton Mifflin Co., 1990.
3. Эрлих А. технический анализ товарных и финансовых рынков/А.Эрлих. — М.: ИНФРА — М., 1996.
4. Макконел Л. Эконопис: принципы, проблемы и политика/ Л. Макконел, С. Брю. — М.: Менеджер, 1993.
5. Карибский А. В. Моделирование развития структуры крупномасштабных производственно-транспортных систем. I, II/ А. В. Карибский, А. Д. Цвиркун, Ю. Р. Шишорин// автоматика и телемеханика. — 1989. — № 2. — С. 116–131; № 4. — С. 139–154.
6. Карибский А. В. Бизнес-план: финансово-экономический анализ и критерии эффективности. (Методы анализа и оценки)/ А. В. Карибский, Ю. Р. Шишорин // Препринт. — М.: Институт проблем управления, 1996.
7. Karibsky A/ Managing the development of large-scale system/ A. Karibsky//Mathematics and Computers in Simulation. 1991/ — no. P. 287–293/
8. Шестаков Н. В. использование компьютерных методов моделирования при инвестиционном планировании нефтехимических производств /Н.В.Шестаков// тезисы докладов Международной научно-практической конференции «Управление большими системами». — М. ИПУ, 1991. — С. 391.
9. Карибский А. В. Информационные технологии и особенности финансово-экономического анализа крупных инвестиционных проектов в нефтяной промышленности / А. В. Карибский // Мир связи — 1998. — № 7–8. — С. 72–77.

Reference

1. Robson M/ A practical guide to business process re-engineering/M.Robson, P. Ullah. — London: Gower Publishing Std, 1996/
2. Scherer F.M/ Industrial market structure and economic performance / F.M. Scherer, D/Ross. — Boston, USA: Honglton Mifflin Co.,1990.
3. Erlih A. tehniczeskiy analiz tovarnyih i finansovyih ryinkov/A.Erlih. — М.: INFRA — М,1996.
4. Makkonel L. Ekonopis: printsyipy, problemy i politika/ L. Makkonel, S. Bryu. — М.: Menedzher, 1993.
5. Karibskiy A.V. Modelirovanie razvitiya strukturyi krupnomasshtabnyih proizvodstvenno-transportnyih sistem. I, II/ A.V. Karibskiy, A. D. Tsvirkun, Yu. R. Shishorin// avtomatika i telemehanika. — 1989. — #2. — S.116–131; #4. — S. 139–154.
6. Karibskiy A. V. Biznes-plan: finansovo-ekonomicheskoy analiz i kriterii effektivnosti. (Metodyi analiza i otsenki)/ A. V. Karibskiy, Yu. R. Shishorin // Preprint. — М.: Institut problem upravleniya, 1996.
7. Karibsky A/ Managing the development of large-scale system/ A. Karibsky//Mathematics and Computers in Simulation. 1991/ — no. P. 287–293/
8. Shestakov N.V. ispolzovanie kompyuternyih metodov modelirovaniya pri investitsionnom planirovanii neftehimicheskikh proizvodstv /N.V.Shestakov// tezisyy dokladov Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Upravlenie bolshimi sistemami». — М. IPU, 1991. — S. 391.
9. Karibskiy A.V. Informatsionnyie tehnologii i osobennosti finansovo-ekonomicheskogo analiza krupnyih investitsionnyih projektov v neftyanoy promyishlennosti / A.V. Karibskiy // Mir svyazi — 1998. — # 7–8. — S.72–77.

Лемещенко Наталія Миколаївна

*старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Лемещенко Наталья Николаевна

*старший преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Lemeshchenko Natalia

*Senior Lecturer, Department of Finance, Banking and Insurance
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ INSTITUTIONAL ASPECTS OF ENTERPRISES` DEVELOPMENT

Анотація. Розвиток підприємства – це незворотні, цілеспрямовані та закономірні якісно-кількісні зміни господарської системи підприємства як позитивного, так і негативного напрямку під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Економічний механізм розвитку підприємства полягає у формуванні і визначенні економічних, організаційних, правових та інших умов розвитку економічного потенціалу й підвищення ефективності його використання, тобто визначенні інституційного забезпечення. Теоретичні переваги інституціоналізму, які засновані на визнанні впливу інститутів у формуванні економічної поведінки та досягнення економічної ефективності, вважаються дуже важливим джерелом наукових знань.

Дослідивши різні методи класифікації інституцій за різними авторами, можна зробити певні узагальнення, згрупувавши їх у три великі групи: інститути за рівнем формальності; інститути за галузями (сферами) діяльності; інститути за різними рівнями ієрархії.

Інститути за рівнем формальності поділяються на формальні, неформальні та змішані. Формальні інститути мають юридичне оформлення і являють собою всю правову базу економіки, що формує економічну поведінку людей. Неформальні інститути – розуміють стійкі звички, традиції, звичаї, загалом, все те, що називають культурою організації.

Інститути за галузями (сферами) діяльності: економічні, політичні, правові та соціальні.

Економічні інститути включають правила, що визначають процеси виробництва, розподілу, обміну і споживання вироблених благ та послуг.

Політичні інститути визначають тип політичної та виборчої системи, заходи політичної стабільності, співвідношення між опозицією та урядом тощо.

Правові інститути визначають законність, тип правової системи, відносини власності.

Соціальні інститути охоплюють правила доступу до охорони здоров'я і освіти, заходів соціального захисту, впливають на гендерний баланс і регулюють в цілому відносини між господарюючими суб'єктами.

Інститути за різними рівнями ієрархії. Виділяють чотири рівні ієрархії інститутів розвитку: інститути, пов'язані із соціальною структурою суспільства; інститути, які визначають правила гри: закони, права власності; інститути, які віносяться до управління; інститути механізму регулювання.

Ключові слова: інституціоналізм, інституції, розвиток, підприємство, формальні інститути, неформальні інститути.

Аннотация. Развитие предприятия – это необратимые, целенаправленные и закономерные качественно-количественные изменения хозяйственной системы предприятия как позитивного, так и негативного характера под воздействием факторов внутренней и внешней среды. Экономический механизм развития предприятия заключается в формировании и определении экономических, организационных, правовых и других условий развития экономического потенциала и повышения эффективности его использования, то есть определении институционального обеспечения. Теоретические преимущества институционализма, основанные на признании влияния институтов на формирование

экономического поведения и достижение экономической эффективности, считаются очень важным источником научных знаний.

По результатам исследования разных методов классификации институций согласно разным авторам, можно провести определенные обобщения, сгруппировав их в три большие группы: институты по уровню формальности; институты по отраслям (сферам) деятельности; институты по разным уровням иерархии.

Институты по уровню формальности делятся на формальные, неформальные и смешанные. Формальные институты имеют юридическое оформление и представляют собой всю правовую базу экономики, формирующую экономическое поведение людей. Неформальные институты – устойчивые привычки, традиции, обычаи, и, все то, что называют культурой организации.

Институты по отраслям (сферам) деятельности: экономические, политические, правовые и социальные.

Экономические институты включают правила, определяющие процессы производства, распределения, обмена и потребления произведенных благ и услуг.

Политические институты определяют тип политической и избирательной систем, меры обеспечения политической стабильности, соотношения между оппозицией и властью и т.д.

Правовые институты определяют законность, тип правовой системы, отношения собственности.

Социальные институты охватывают правила доступа к системам здравоохранения и образования, меры социальной защиты, влияют на гендерный баланс и регулируют в целом отношения между хозяйствующими субъектами.

Институты по разным уровням иерархии. Выделяют четыре уровня иерархии институтов развития: институты, связанные с социальной структурой общества; институты, определяющие правила игры: законы, права собственности; институты, относящиеся к управлению; институты механизма регулирования.

Ключевые слова: институционализм, институты, развитие, предприятие, формальные институты, неформальные институты.

Summary. The development of the enterprise means irreversible, purposeful and regular qualitative and quantitative changes in the economic system of the enterprise as both in a positive and negative way, influenced by factors of internal and external environment. The economic mechanism of the enterprise development is the formation and determination of economic, organizational, legal and other conditions of economic potential and increasing of its efficiency, i.e. determining its institutional support. The theoretical advantages of institutionalism which are based on the recognition of institutions' impact in forming of economic behavior and achieving economic efficiency are considered to be an essential source of scientific knowledge.

Examining different methods of classification of institutions by different authors, some generalizations were made, dividing them into three groups: institutions by level of formality; institutions by fields (sectors) of activity; institutions at different levels of the hierarchy.

Institutes by level of formality are divided into formal, informal and mixed. Formal institutions have a legal form and constitute the whole legal basis of the economy, creates economic behavior. Informal institutions mean sustainable habits, traditions, customs, culture organization in general.

Institutions by fields (sectors) of activity are divided into economic, political, legal and social.

Economic institutions include the rules that determine the processes of production, distribution, exchange and consumption of manufactured goods and services.

Political institutions determine the type of political and electoral system, political stability measures, the ratio between the opposition and the government etc.

Legal institutions determine the lawfulness, the type of legal system, property relations.

Social institutions face health care and education issues, social protection measures, affect the gender balance and regulate the whole relationships between economic entities.

The institutions at different levels of the hierarchy. There are four levels of them: institutions related to the social structure; institutions that define the rules: laws, property rights; institutions that belong to the government; institutions of regulating mechanism.

Keywords: institutionalism, institutions, development, enterprise, formal institutions, informal institutions.

Постановка проблеми. Вже декілька десятиліть поспіль економіка України характеризується наявністю системної економічної кризи, що є наслідком переходу країни від однієї економічної системи (адміністративно-командної) до тієї, яка демонструє високу стабільну ефективність в розвинутих країнах світу — ринкової. Цей процес є тривалим і болючим, а існуюча система економічних відносин до сьогодення має державно-регламентуючий характер. Вихід із ситуації, що склалася, безперечно, пов'язаний із розвитком підприємств, як головних суб'єктів ринкової економіки, а забезпечення розвитку підприємств вимагає модернізації його інституціональних аспектів, зокрема поняття інституцій як основи діяльності підприємств і економічної системи в цілому та їх класифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам розвитку економіки з точки зору інституціоналізму присвячені праці багатьох зарубіжних вчених, серед яких на особливу увагу заслуговують публікації Норта Д. [1], Eggertsson Т. [2], Bush P. D. [3], Jutting J. [4], Bowles S. [5], Beck Т. [6], Williamson O. E. [7]. Серед вітчизняних вчених доцільно виділити праці Шпикуляка О. Г. [8], Якубенко В. Д. [9], Ткач А. А. [10] та ін.

Вивчення досліджень, проведених зазначеними вченими свідчить про існування суттєвих розбіжностей у поглядах та підходах до класифікації інституцій, у визначеннях даного поняття.

Не дивлячись на значну кількість публікацій за зазначеною тематикою та глибину опрацювання провідними вченими проблеми інституційного забезпечення розвитку підприємств, визначені вище аспекти поняття інституцій залишаються нерозкритими остаточно. Також потребує додаткових досліджень безперечно наявна кореляція між інституціями, окресленими за різними класифікаціями.

Формулювання цілей статті. Метою статті є окреслення інституційних аспектів розвитку підприємств, їх класифікація, а також дослідження взаємозв'язків та взаємозалежностей, що існують між різними інституціями.

Виклад основного матеріалу досліджень. Одним із основоположників інституціоналізму є Д. Норт. Інституції, згідно класифікації Д. Норта, поділяються на формальні і неформальні. Формальні інституції мають юридичне оформлення і являють собою всю правову базу економіки, що формує економічну поведінку людей. З них найважливішими є інститут права власності, договірне право, цивільне і кримінальне право, які визначають економічну поведінку людей. До формальних інституцій він відносить також політичні інститути: конституцію, закони, що регулюють

цивільні і політичні права. Набагато гірше структуровані неформальні інститути, під якими Д. Норт розуміє стійкі звички, традиції, звичаї, загалом, все те, що називають культурою організації [1].

Необхідно зазначити, що розвиток формальних та неформальних інститутів залежить від рівня розвитку країни. Так, у відносно бідних країнах більш важливе значення мають неформальні інститути, оскільки формальні інститути розвинені слабо. Більше того, неформальні інститути в країнах, що розвиваються, можуть замінювати собою формальні інститути. Також, формальні інститути більш піддаються розвитку і зміні, аніж неформальні, що втілені у звичаях, традиціях, кодексах поведінки тощо. Наприклад, із розвитком країни її формальні інститути будуть також швидко розвиватися — збільшуватись кількість і якість ринкових угод, торговельних партнерів, законодавства. А неформальні інститути, сформовані століттями, не можливо швидко і примусово змінити. Разом з тим, на думку Д. Норта, формальні і неформальні інститути повинні доповнювати один одного.

Таким чином, інституції являють собою набір формальних та неформальних політичних, економічних і соціальних норм. Слід зазначити, що для розвитку суспільства, організацій інституції повинні бути хорошої якості, щоб створити можливості для доступу до економічних ресурсів країни для максимальної кількості суб'єктів економіки, і одночасно повинні бути створені механізми для запобігання різного роду зловживань та махінацій.

Відповідно до вчень Д. Норта, якщо інститути являють собою правила гри, то організації та підприємці є гравцями. Тобто, організації виникають в результаті можливостей, що надаються інституційними обмеженнями. За його визначеннями, організації — це групи осіб, ієрархічні структури, які виникають на основі певних інститутів, що працюють на їх основі або служать для їх виконання. Організації можуть бути економічні (підприємства, банки, інвестиційні фонди, кооперативи, профспілки), політичні (політичні партії, уряд, парламент, міністерства, місцевих органів влади), громадські (церкви, цивільні асоціації) і освітні (школи, університети) [1].

Організації можуть бути як формальні, неформальні або змішані інститути. Формальні організації, як правило, ієрархічно структуровані: прикладом є армія, банки, бізнесові та промислові асоціації тощо. Прикладом неформальної організації є спільнота людей на ринку. Проте, в реальному світі не існує ні чисто формальних, ні чисто неформальних організацій. Тому виділяють також змішані інститути.

На сучасному етапі розвитку інституційної економіки існує значна кількість різних альтернативних

визначень інституцій. Але, як правило, мова йде про підходи, які використовував Д. Норт до класифікації інституцій з певними уточненнями або синтезом. Наприклад, ісландський економіст Eggertsson (1990) підтримував концепцію Норта щодо взаємозв'язку між інституціями та трансакційними витратами, щодо поділу інституцій на формальні і неформальні. Але при класифікації інституцій він застосував поділ за фактором зовнішнього і внутрішнього контролю. Наприклад, до факторів зовнішнього контролю можна віднести конституцію, статут, законодавство тощо. А правила внутрішнього контролю виникають всередині організацій – контроль за використанням власних ресурсів, моніторинг виробництва і т.ін. [2].

Цікавим є поділ інституцій за класифікацією Р. Д. Вуша (1987). Автор поділяє інституції на церемоніальні (статусні) та інструментальні. Під церемоніальними інституціями він розуміє конституцію, основні права, законодавство, а інструментальні інституції, на його погляд, – це методи та інструменти, за допомогою яких втілюють церемоніальні інституції [3].

Ще один підхід до класифікації інституцій виділяють автори S. Bowles (1998), Т. Beck (2002), J. Jutting (2003), які поділяють їх на правові, економічні, політичні та соціальні. Так, до правових інституцій автори

відносять конституції країни, законодавчу базу, правову систему. Під економічними інституціями автор розуміє правила, які визначають спосіб розподілу. Політичні інституції – це партійна та виборча системи, контроль влади тощо, а соціальні інституції включають в себе сфери освіти, здоров'я, соціального захисту тощо [3–5].

Дослідивши різні методи класифікації інституцій за різними авторами, можна зробити певні узагальнення, згрупувавши їх у три великі групи:

- 1 – інститути за рівнем формальності;
- 2 – інститути за галузями (сферами) діяльності;
- 3 – інститути за різними рівнями ієрархії.

Інститути за рівнем формальності поділяються на формальні, неформальні та змішані.

Інститути за галузями (сферами) діяльності: економічні, політичні, правові та соціальні.

Економічні інститути включають правила, що визначають процеси виробництва, розподілу, обміну і споживання вироблених благ та послуг.

Політичні інститути визначають тип політичної та виборчої системи, заходи політичної стабільності, співвідношення між опозицією та урядом тощо.

Правові інститути визначають законність, тип правової системи, відносини власності.

Таблиця 1

Класифікація інститутів за рівнями ієрархії*

Рівень ієрархії інститутів	Назва рівня	Приклад інститутів	Часові рамки
1 рівень	Інститути, пов'язані із соціальною структурою суспільства	Соціальна структура, норми, традиції, звичаї сформовані віками тощо	Довготривалий період часу (сотні, тисячі років)
	Як правило, інститути неформального характеру		
	Змінюються під впливом екзогенного середовища		
2 рівень	Інститути, які визначають правила гри: закони, права власності	Правова, система, закони, договори	Довгий період часу (від 10 до 100 років)
	Переважає більшість – формальні інститути (закони, конвенції). Можуть бути і неформальні, наприклад неписані правила доступу до природних ресурсів		
	Змінюються під впливом екзогенного або ендогенного середовища		
3 рівень	Інститути, які відносяться до управління	Побудова структур управління як на рівні окремої організації, так і на рівні держави	Середньотривалий період часу від 1 до 10 років
	Формальні інститути		
	Змінюються під впливом ендогенного середовища		
4 рівень	Інститути механізму регулювання	Механізми регулювання цін, обсягів, розподілу ресурсів, зайнятості	Короткий часовий період до 1 року
	Формальні інститути		
	Змінюються під впливом ендогенного середовища		

* сформовано автором на підставі джерела [7].

Соціальні інститути охоплюють правила доступу до охорони здоров'я і освіти, заходів соціального захисту, впливають на гендерний баланс і регулюють в цілому відносини між господарюючими суб'єктами.

Інститути за різними рівнями ієрархії. Така класифікація інститутів вперше була запропонована Williamson (2000) і представлена в табл. 1. Різні рівні інститутів, що представлені в таблиці 1., не є відокремленими, а швидше, взаємопов'язаними. Більше того, вищий рівень інститутів накладає обмеження на нижчі рівні.

Таким чином, узагальнюючи вищенаведене, класифікацію інститутів розвитку можна зобразити на рис. 1.

Наведені інститути розвитку існують у взаємозв'язку і взаємозалежностях. Тобто, в межах інститутів за галуззю можна здійснити класифікацію інститутів за формальністю і за рівнем ієрархії, а в межах інститутів за рівнем ієрархії виділити інститути за галуззю й формальністю. Важливість здійснення такої класифікації пов'язана із значною кореляцією між

кількістю і якістю інститутів та їх ефективністю використання, тобто розвитком. Особливо важливим розуміння і застосування інститутів розвитку є для України, як країни, що розвивається, оскільки потрібно враховувати різні фактори, умови і наслідки від їх впровадження. Так, наприклад, ендегенний вплив на інститути може бути відчутний протягом відносно короткого проміжку часу, а зміна інститутів під дією ендегенних факторів, таких як неформальні правила та соціальні норми може зайняти дуже багато часу або ж навіть бути неможливим. Тому політичні реформи повинні узгоджуватися з існуючими соціальними структурами суспільства тощо.

Висновки та подальші дослідження. Розвиток підприємств неможливий без удосконалення інституційної основи їх діяльності. Адже, Україні, що знаходиться на шляху реформування, як ніколи потрібні інституційні зміни, які забезпечать удосконалення законодавчої бази, макроекономічну стабільність, розвиток інфраструктури, покращення інвестиційного клімату тощо. Саме тому, важливе значення належить

Рис. 1. Класифікація інститутів розвитку (сформовано автором)

вивченню класифікації інститутів розвитку підприємств.

За результатами проведеного дослідження здійснено групування інститутів розвитку, яке об'єднує здобутки різних авторів, а також запропоновані певні узагальнення. Відзначено важливість розгляду та аналізу інституцій, визначених згідно різних підходів, не відокремлено одна від одної, а лише у поєднанні та взаємозв'язку з іншими. Саме такий підхід забез-

печить їх всебічне та глибинне вивчення, можливість ефективно застосовувати інститути розвитку в області ухвалення економічних рішень та спрямованості їх на підвищення ефективності економічної діяльності взагалі.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці теоретичних засад та практичних рекомендацій і підходів щодо безпосереднього аналізу взаємозв'язків між різними інституціями розвитку.

Література

1. Норт, Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норт; пер. з англ. І. Дзюб. — К.: Основи, 2000. — 198 с.
2. Eggertsson, T. Economic behavior and institutions. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. xv, 385 s.
3. Bush, P.D. The Theory of Institutional Change. Journal of Economic Issues, 1987, ч. 3, s. 1075–1116.
4. Jutting, J. Institutions and Development: A Critical Review. Paris, OECD2003 (Technical Paper No. 210) URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/19/63/4536968.pdf>.
5. Bowles, S. (1998), «Endogenous Preferences: The Cultural Consequences of Markets and Other Economic Institutions», The Journal of Economic Literature, Vol. XXXVI, No. 1, March 1998, pp. 75–111.
6. Beck, T., G. Clarke, A. Groff, P. Keefer and P. Walsh (2002), «New Tools and New Tests in Comparative Political Economy: The Database of Political Institutions», Regulation and Competition Policy, Development Research Group, World Bank, Washington, D.C.
7. Williamson, O.E. (2000), «The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead», The Journal of Economic Literature, Vol. 38, No. 3, pp. 595–613.
8. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку / Шпикуляк О.Г. — К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2009. — 480 с.
9. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: Монографія / Якубенко В.Д. — К.: КНЕУ, 2004. — 252 с.
10. Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: навч. посіб. / А.А. Ткач. — К.: Центр навч. л-ри, 2007. — 304 с.

References

1. Nort, D. (2000) Instytutsii, instytutsijna zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and functioning of economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
2. Eggertsson, T. (1990) Economic behavior and institutions, 1st ed., Cambridge University Press, Cambridge, England.
3. Bush, P. D. "The Theory of Institutional Change" Journal of Economic Issues, 1987, ч. 3, s. 1075–1116.
4. Jutting, J. "Institutions and Development: A Critical Review" Paris, OECD2003 (Technical Paper No. 210), available at: <http://www.oecd.org/dataoecd/19/63/4536968.pdf> (Accessed 20 March 2017).
5. Bowles, S., "Endogenous Preferences: The Cultural Consequences of Markets and Other Economic Institutions", The Journal of Economic Literature, Vol. XXXVI, No. 1, March 1998, pp. 75–111.
6. Beck, T., G. Clarke, A. Groff, P. Keefer and P. Walsh (2002), "New Tools and New Tests in Comparative Political Economy: The Database of Political Institutions", Regulation and Competition Policy, Development Research Group, World Bank, Washington, D.C.
7. Williamson, O.E. (2000), "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead", The Journal of Economic Literature, Vol. 38, No. 3, pp. 595–613.
8. Shpykuliak O. H. (2009), Instytutsii ahrarnoho rynku [Agricultural market institutions], NSC IAE UAAS, Kyiv, Ukraine.
9. Yakubenko V. D. (2004) Bazysni instytuty u transformatsijnij ekonomitsi. Monohrafiia [Basic institutes in transformation economy. Monograph], KNUE, Kyiv, Ukraine.
10. Tkach A. A. (2007) Instytutsional'na ekonomika. Nova instytutsional'na ekonomichna teoriia [Institutional Economics. New institutional economic theory], Tsentri navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

Самофатова Вікторія Анатоліївна

*докторант кафедри економіки промисловості, кандидат економічних наук, доцент
Одеська національна академія харчових технологій*

Самофатова Виктория Анатольевна

*докторант кафедры экономики промышленности, кандидат экономических наук, доцент
Одесская национальная академия пищевых технологий.*

Samofatova Victoria

*Doctoral candidate, PhD, Associate Professor, Department of Industrial Economics
Odessa National Academy of Food Technologies*

ПРОЦЕС КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЯК БАЗИС СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

ПРОЦЕСС КЛАСТЕРИЗАЦИИ КАК БАЗИС УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА

THE PROCESS OF CLUSTERING AS THE BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRI-FOOD SPHERE OF THE REGION

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесу кластеризації як одного із найефективніших шляхів становлення економічної самодостатності регіону. Здійснено аналіз концептуальних підходів до формування кластерів у агропродовольчій сфері регіону. Охарактеризовано поняття «кластер» та розглянуті основні принципи їх розбудови. Відзначено, що агропродовольча сфера (АПС) придатна до використання кластерних технологій, передусім, через прив'язку окремих напрямків виробництва до природно-кліматичних умов і інших факторів виробництва на обмеженій території. Акцентовано увагу на тому, що для досягнення сталого розвитку агропродовольчої сфери одним з найскладніших завдань є формування завершеного ланцюга з виробництва, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської та харчової продукції. Відзначено, що агропромислова кластеризація – це концентрація і спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території регіону замкнутих продуктових ланцюгів на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції, а також підвищення прибутковості. Показано, що під кластером агропродовольчої сфери слід розуміти систему підприємств і організацій, які діють у сфері виробництва і реалізації готової продукції, пов'язаних технологічними ланцюгами і взаємодоповнюючими один одного, а також освітніх, інформаційних і фінансових установ, органів регіонального і муніципального управління, інститутів інфраструктури, що забезпечують їх оптимальну та інноваційну діяльність, досягнення синергетичного ефекту і високої конкурентоздатності. Зазначено, що завдяки кластерній організації АПС регіону створюються умови для конкурентоспроможного розвитку як великих, так і середніх та дрібних виробників. Відзначено, що специфікою кластера є отримання організаціями, що входять до нього, синергетичного ефекту, що проявляється у підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні сталого розвитку. Показано, що кластерний підхід дозволяє сформуванню такого механізму відносин (прямих і зворотних економічних зв'язків), який дозволяє отримати прибуток еквівалентний витратам, не тільки тим суб'єктам господарювання, які реалізують кінцевий продукт, але й всім учасникам об'єднання.

Ключові слова: кластер, сталий розвиток, базис, агропродовольча сфера, регіон.

Аннотация. Статья посвящена исследованию процесса кластеризации как одного из эффективных путей становления экономической самодостаточности региона. Осуществлен анализ концептуальных подходов к формированию кластеров в агропродовольственной сфере региона. Охарактеризовано понятие «кластер» и рассмотрены основные принципы их построения. Отмечено, что агропродовольча сфера (АПС) пригодна к использованию кластерных технологий, прежде всего, через привязку отдельных направлений производства природно-климатических условий и других факторов производства на ограниченной территории. Акцентируется внимание на том, что для достижения устойчивого развития агропродовольственной сферы одной из сложнейших задач является формирование завершеного цепи производства, хранения,

переработки и реализации сельскохозяйственной и пищевой продукции. Отмечено, что агропромышленная кластеризация – это концентрация и специализация агропромышленного производства с формированием на территории региона замкнутых продуктовых цепей на принципах интеграции для получения участниками кластеров конкурентоспособной продукции, а также повышение прибыльности. Показано, что под кластером агропродовольственной сферы следует понимать систему предприятий и организаций, действующих в сфере производства и реализации готовой продукции, связанных технологическими цепочками и взаимодополняющими друг друга, а также образовательных, информационных и финансовых учреждений, органов регионального и муниципального управления, институтов инфраструктуры, обеспечивающих их оптимальную и инновационную деятельность, достижения синергетического эффекта и высокой конкурентоспособности. Отмечено, что благодаря кластерной организации АПС региона создаются условия для конкурентоспособного развития как крупных, так и средних и мелких производителей. Отмечено, что спецификой кластера является получение организациями, входящими в него, синергетического эффекта, проявляющегося в повышении конкурентоспособности и обеспечении устойчивого развития. Показано, что кластерный подход позволяет сформировать такой механизм отношений (прямых и обратных экономических связей), который позволяет получить прибыль эквивалентен затратам, не только тем субъектам хозяйствования, которые реализуют конечный продукт, но и всем участникам объединения.

Ключевые слова: кластер, устойчивое развитие, базис, агропродовольственная сфера, регион.

Summary. The article has been devoted research of process of clustering as one of the effective ways of formation of economic self-sufficiency of the region. The analysis of conceptual approaches to the formation of clusters in the agri-food sphere of the region have been carried out. The characteristic of the concept «cluster» and the basic principles of their construction has been noted. It has been determined that agri-food sphere (AFS) suitable for using cluster technologies, primarily through the binding of specific areas of production, climatic conditions and other factors of production in a limited area. The attention has been focused on the fact that to achieve sustainable development in the food industry, one of the greatest challenges is to form a complete chain of production, storage, processing and marketing of agricultural and food products. It has been noted that the agri-industrial clustering is the concentration and specialization of agricultural production with the formation in the region of the closed grocery chains on the principles of integration for cluster members' competitive products and increase profitability. It have been shown that under the cluster agri-food sphere should understand the system of enterprises and organizations operating in the sphere of production and realization of finished product, related process flows and complementary, and educational, informational and financial institutions, bodies of regional and municipal administration, institutions, infrastructure, ensuring their optimal and innovative activities, synergies and increased competitiveness. It has been noted that due to the clustered organization of AFS in the region to create the conditions for competitive development of both large and medium and small producers. It has been noted that the specificity of the cluster is for organizations, its a synergistic effect, manifested in enhancement of competitiveness and sustainable development. It has been shown that the cluster approach allows to establish such a mechanism of the relationship (forward and backward economic linkages), which allows to make a profit equivalent to the cost not only to those business entities that implement the final product, but also to all the members of the association.

Keywords: cluster, sustainable development, the basis, agri-food sphere, region.

Постановка проблеми. Одним з найнефективніших шляхів становлення економічної самодостатності регіонів України є кластерна організація агропродовольчої сфери (АПС). Політика кластерного розвитку ґрунтується на визнанні переважного значення органічних взаємозв'язків підприємств і споріднених галузей економіки. Досягнення сталого розвитку АПС має ґрунтуватися на реалізації процесу галузево-територіальної кластеризації, який нині є домінуючим у розвинених країнах світу. Кластери, або, інакше кажучи, розташовані у безпосередній близькості та організаційно об'єднані кінцеві виробники сільськогосподарської сировини, харчової продукції, постачальники необхідних матеріальних ресурсів та послуг, навчальні та науково-дослідні установи, дослідницькі лабораторії та інші суб'єкти господарювання в АПС, є важливими рушійними факторами сталого розвитку регіональної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність кластеризації агропродовольчої сфери, яка, за суттю, є продовженням кооперації та корпоратизації, обґрунтовується такими вітчизняними та зарубіжними науковцями як В. Гусаков, М. Войнаренко, М. Кропивко, Г. Мазнев, О. Одінцов, П. Саблук, С. Соколенко та багатьма іншими дослідниками.

Метою дослідження є характеристика процесу кластеризації як рушійної сили досягнення сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Придатність АПС для використання кластерних технологій пояснюється, передусім, прив'язкою окремих напрямків виробництва до природно-кліматичних умов і інших факторів виробництва на обмеженій території. В досягненні сталого розвитку агропродовольчої сфери одним з найскладніших завдань є формування завершеного

ланцюга з виробництва, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської та харчової продукції. Під кластером у агропродовольчій сфері слід розуміти стійке територіально-галузеве партнерство, об'єднане інноваційною програмою з метою підвищення конкурентоспроможності агропромислових формувань — учасників кластера [1, с. 24]. Агропромислова кластеризація, вважають П. Т. Саблук і М. Ф. Кропивко, — концентрація і спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території регіону замкнутих продуктових ланцюгів на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції, а також підвищення прибутковості [2, с. 4]. Під кластером агропродовольчої сфери мається на увазі система підприємств і організацій, що діють у сфері виробництва і реалізації готової продукції, пов'язаних технологічними ланцюгами і взаємодоповнюючими один одного, а також освітніх, інформаційних і фінансових установ, органів регіонального і муніципального управління, інститутів інфраструктури, що забезпечують їх оптимальну та інноваційну діяльність, досягнення синергетичного ефекту і високої конкурентоздатності. В. Бакум сформулював основних ознаки регіонального агропромислового кластера, до яких належать:

- добровільне об'єднання підприємств, що займаються агропромисловим виробництвом, установ або інших організацій регіону, однієї чи кількох (як правило, суміжних із сільськогосподарською) галузей, що знаходяться територіально досить близько (географічна локалізація агровиробництва) в технологічно-фінансову структуру;
- конкуренція за завоювання споживача, яку веде не окреме агровиробниче підприємство, а територіальний комплекс організацій — кластер;
- довгострокова кооперація та взаємодоповнюваність високого рівня розвиненості між організаціями даної структури;
- об'єднання одним технологічним циклом виробництва агропродовольчої продукції по всьому логістичному ланцюгу;
- високий ступінь конкурентоспроможності кінцевої продукції, що виробляється агропромисловим кластерним утворенням [3, с. 38].

При кластерній організації АПС регіону створюються умови для конкурентоспроможного розвитку як великих, так і середніх та дрібних виробників. В кластері, передусім, забезпечується об'єднання зусиль підприємств, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на певній території, що дає переваги у конкурентній боротьбі, сприяє впровадженню інновацій і раціональній організації постачання, виробництва й збуту, завдяки підвищенню конкурентоспроможності продукції, проведенню адаптив-

ної політики, необхідної в умовах сучасної ринкової кон'юнктури. Для малих і середніх підприємств кластер може суттєво знизити бар'єр виходу на ринки збуту продукції і постачання сировини та матеріалів, вони отримують більші можливості доступу до фінансових ресурсів. Специфікою кластера є отримання організаціями, що входять до нього, синергетичного ефекту, що проявляється у підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні сталого розвитку [4, с. 12].

На думку Г. Мазнева, координація інтересів учасників кластера, які пов'язані одним технологічним ланцюжком, забезпечується на засадах особистих взаємозв'язків, які зумовлені спільними цілями й територіальною близькістю виробничих, обслуговуючих підприємств, наукових установ та органів влади. Формування мережі стійких взаємозв'язків між усіма учасниками кластера забезпечує поширення нових знань і технологій та прискорює трансформацію інновацій у конкурентні переваги [5, с. 64].

У своїй роботі О. Аксьонова акцентує увагу, що при співпраці вертикально-інтегрованих підприємств АПС визначається інтегратор, тобто центр усієї економіко-технологічної системи об'єднання. Як показує практика, в більшості випадків ним є переробне підприємство, яке координує всі дії інтеграційного процесу, здійснює контроль над усіма стадіями виробництва, переробки і збуту агропромислової продукції. Результатом таких налагоджених тісних взаємовідносин між усіма організаційними ланками є безперервність відтворювального технологічного процесу, а саме від виробництва сільськогосподарської сировини до доставки готової продукції кінцевому споживачу [6, с. 24].

Р. Некрасовим виділені наступні ознаки кластерних відносин:

- на визначеній території функціонують підприємства, що випускають однорідну та конкурентоспроможну продукцію (ядро кластера);
- учасники кластера взаємодіють і розвивають кластерні відносини в межах загального продуктово-технологічного ланцюга;
- у учасників кластера зберігається самостійність при прийнятті рішень, що виступає основою конкуренції;
- в кластері активно розвиваються коопераційні процеси;
- кластер характеризується підвищеною інноваційною активністю;
- по відношенню до зовнішнього середовища кластер сприймається і функціонує як єдиний організм [7, с. 59].

Загальновідомо, що в умовах традиційної організації агропродовольчої сфери, основна частка прибутку формується на стадії отримання кінцевої продукції та її реалізації. Кластерний підхід дозволяє сформулювати такий

механізм відносин (прямих і зворотних економічних зв'язків), який дозволяє отримати прибуток еквівалентний витратам, не тільки тим суб'єктам господарювання, які реалізують кінцевий продукт, але й всім учасникам об'єднання. В результаті зворотних економічних зв'язків прибуток із сфери реалізації повертається у сфери виробництва сировини і його переробки у відповідності до понесених витрат. В цьому полягає одна з головних переваг кластерної організації, тут у повному обсязі враховуються інтереси безпосередніх сільгоспвиробників [8, с. 23]. Додатковий ефект від створення кластерів досягається тим, що вони дозволяють вибудувати раціональний технологічний ланцюг просування продукції від виробництва до споживача, економити витрати і формувати оптимальну вартість виробництва, впливати на збут продукції, впроваджувати інновації, реалізувати економічні інтереси усіх учасників об'єднання.

Висновки та пропозиції. Регіональна політика сталого розвитку АПС повинна ґрунтуватися на найповнішому використанні переваг просторового положення регіону, узгоджуючи інтереси суспільства і природи для досягнення поставлених цілей. Метою довгострокового управління АПС регіону є створення умов для забезпечення її сталого розвитку. Зазначеної мети можна досягти, передусім, за рахунок створення кластерних структур. Результативність взаємодії у кластері визначається оптимальністю поєднання інтересів усіх основних груп учасників. Отримання прибутку, що перевищує сумарний прибуток окремих підприємств та всебічний сталий розвиток і є метою кластеризації. Агропродовольчі кластери можуть стати одним із інструментів створення високоефективних виробництв для забезпечення населення продовольством і сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Література

1. Одінцов О. М. Формування передумов кластерної організації агропромислового виробництва. — Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. екон. наук 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. М. Одінцов. — Київ, 2016. — 40 с.
2. Саблук П. Т., Кропивко М. Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 3–12.
3. Бакум В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону / В. В. Бакум // Економіка АПК — 2009. — № 4 — С. 38–44.
4. Самофатова В. А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери регіону на основі кластерного підходу / В. А. Самофатова // Економіка харчової промисловості. — 2016. — № 8 (4) — С. 10–14.
5. Мазнев Г. Є. Інноваційні технологічні кластери: особливості та застереження / Г. Є. Мазнев // Економіка АПК. — 2013. — № 8. — С. 63–67.
6. Аксьонова О. Контракція інтеграційної структури та його особливості в АПК / О. Аксьонова // Економічний аналіз. — 2011. — Вип. 8. — Ч. 2. — С. 23–27.
7. Некрасов Р. В. Методологические вопросы применения кластерного подхода к развитию регионального агропромышленного комплекса / Р. В. Некрасов // Региональная экономика: теория и практика — 2008. — Вып. 34. — С. 58–68.
8. Гусаков В. Е. Концепция создания и функционирования кластерных структур в аграрном комплексе / В. Е. Гусаков // Вестці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сер. аграрных навук — 2016. — № 3 — С. 19–25.

References

1. Odintsov, O. M. (2016), «Prerequisites for the formation of cluster organization of agricultural production», Doctoral Thesis, Economics and management of national economy, Institute of Agrarian Economics of NAS of Ukraine Kyiv, Ukraine.
2. Sabluk, P. T. and Kropyvko, M. F. (2010), «Clustering as a mechanism for enhancing competitiveness and social orientation of agricultural economics», *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 3–12.
3. Bakum, V. V. (2009), «The methodology for the development of agri-industrial cluster formations of the region», *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 38–44.
4. Samofatova V. A. (2016), «Sustainable development of the agri-food sphere of the region on the basis of cluster approach», *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti*, vol. 8(4), pp. 10–14.
5. Maznev, G. E. (2013), «Innovative technology clusters: characteristics and caveats», *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 63–67.
6. Aksonova, O. (2011), «Contracting integration structure and its features in agribusiness», *Ekonomichniy analiz*, vol. 8, pp. 23–27.
7. Necrasov, R. V. (2008), «Methodological issues of applying the cluster approach to the development of regional agri-industrial complex», *Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika*, vol. 34, pp. 58–68.
8. Gusakov, V. E. (2016), «The concept of creation and functioning of cluster structures in the agricultural complex», *Vesti Natsyianal'nay akademi navuk Belarusi. Ser. agrarnyih navuk*, vol. 3, pp. 19–25.

Слободяник Анна Миколаївна

*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Слободяник Анна Николаевна

*кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры биржевой деятельности и торговли
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Slobodyanyk Anna

*PhD, senior lecturer and trade exchange activities
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Могилевська Ольга Юрїївна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва, менеджменту
Київський міжнародний університет*

Могилевская Ольга Юрьевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, предпринимательства, менеджмента
Киевский международный университет*

Mogilevskaya Olga

PhD, assistant professor of economics, business, management Kyiv International University

Могилевський Юрій Володимирович

*аспірант кафедри маркетингу
Європейський університет*

Могилевский Юрий Владимирович

*аспирант кафедры маркетинга
Европейский университет*

Mogilevskiy Yuri

*Postgraduate student marketing Department
European University*

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРА В КИЇВСЬКОМУ РЕГІОНІ ЗА УЧАСТІ ТОВ НВП «БІЛОЦЕРКІВМАЗ»

ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО КЛАСТЕРА В КИЕВСКОМ РЕГИОНЕ ПРИ УЧАСТИИ ООО НПП «БЕЛОЦЕРКОВМАЗ»

PROSPECTS OF CREATION OF INNOVATIVE CLUSTER IN THE KYIV REGION WITH PARTICIPATION OF LTD SCIENTIFIC PRODUCTIVE ENTERPRISE «BELOTSEKOVMAZ»

Анотація. У статті запропоновано створення моделі взаємодії сукупності інноваційних підприємств (інноваційного кластеру) з розробки та виробництва сільськогосподарської техніки. Доведено, що впровадження кластерної моделі як інструменту реалізації стратегії нарощування інноваційного потенціалу регіону забезпечить збільшення інвестицій, залучення ресурсів, підвищення конкурентоспроможності компаній регіону, зростання темпів розробки та впровадження інновацій.

Ключові слова: модель, інноваційні підприємства, кластер, виробництво сільськогосподарської техніки, ТОВ НВП «БІЛОЦЕРКІВМАЗ».

Аннотация. В статье предложено создание модели взаимодействия совокупности инновационных предприятий (инновационного кластера) по разработке и производству сельскохозяйственной техники. Доказано, что внедрение кластерной модели как инструмента реализации стратегии наращивания инновационного потенциала региона обеспечит увеличение инвестиций, привлечение ресурсов, повышение конкурентоспособности компаний региона, рост темпов разработки и внедрения инноваций.

Ключевые слова: модель, инновационные предприятия, кластер, производство сельскохозяйственной техники, ООО НПП «БЕЛОЦЕРКОВМАЗ».

Summary. In article proposed the creation of a model of interaction together innovative enterprises (innovation cluster) in the development and production of agricultural machinery. It is proved that the introduction of the cluster model as an instrument of realization of strategy of increasing the innovation potential of the region will ensure the increase in investments, attraction of resources, improving the competitiveness of companies in the region, increase in the rate of development and innovation.

Keywords: model of innovative enterprise, cluster, agricultural machinery production, NPP «BELOTSEKOVMAZ».

Постановка проблеми. В умовах глобалізації перед регіонами України постають нові завдання щодо інтенсивного освоєння нових підходів і прийомів ведення господарства, застосування інноваційних механізмів та інструментів стимулювання соціально-економічного розвитку територій, що позитивно зарекомендували себе у світовій практиці. Все це зумовлює необхідність пошуку інноваційних підходів до формування нових ефективних стратегій регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Задана проблема знайшла відображення в працях вітчизняних науковців — В.М. Гейця, Т.М. Боголіб, М.З. Згуровського, В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка, О.М. Левчишиної, І.С. Каленюк, Л.І. Федулової. У числі зарубіжних авторів слід відзначити: Р.Н. Ентоні, К. Фрімена, П. Боєра, Б. Годена, Б. Твісса [9], П. Уайта, Дж. Мартіно, Й. Шумпетера, Ф. Махлупа, Д. Новіка. Однак питання фінансового забезпечення науково — дослідної та дослідницько-конструкторської роботи на підприємствах залишається мало дослідженим.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою є теоретико-методологічне та методичне обґрунтування створення моделі взаємодії сукупності інноваційних підприємств (інноваційного кластеру) з розробки та виробництва сільськогосподарської техніки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування і використання інноваційних методів регіонального розвитку на основі кластеризації є однією з умов ефективного вирішення соціально-економічних проблем, оптимального використання наявних на місцевому рівні ресурсів, використання потенціалу внутрішнього ринку, активізації ініціатив підприємництва і громадськості, запровадження дієвих механізмів та інструментів стимулювання розвитку регіонів.

Серед таких підходів, що сприяють активізації регіонального розвитку, значну роль відіграє використання потенціалу кластерних утворень, які стимулюють розвиток внутрішнього ринку, посилюють економічну та соціальну складову регіону, підвищують його конкурентоспроможність[3]. Регіональні інноваційні кластери формують міцне підґрунтя для вирішення питань зайнятості населення, стимулюють розвиток науково-виробничого потенціалу, прискорюють зростання конкурентного потенціалу території, забезпечують соціальну стабільність регіону. Кластери можуть об'єднувати підприємства та установи як окремих регіонів, так і різних країн для підвищення ефективності їх діяльності, зростання продуктивності праці та якості продукції, стимулювання конкуренції та інновацій, залучення інвестицій, сприяння формуванню нових підприємств, враховуючи їх вигідне географічне розташування. Кластери дозволяють підприємствам гнучкіше реагувати на зміну умов ведення бізнесу.

Характерні риси успішної діяльності кластерів:

- взаємозв'язки між підприємствами, які роблять учасників кластеру сильнішими в порівнянні з тими підприємствами, що працюють поодиночі;
- кооперація та співпраця, які є стимулами до пошуку нових, більш досконалих методів роботи, орієнтація на інновації, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій;
- орієнтація на потреби ринку, які є головним фактором визначення загальної стратегії підприємств, та забезпечення відповідності стратегії кожного окремого виробництва загальній стратегії розвитку регіону [8].

Основною характерною рисою інноваційних кластерів є не повне злиття компаній, а формування ефективної взаємодії, збереження статусу юридичної особи і співпраця підприємств за межами кластера. Взаємозв'язки між підприємствами інноваційного кластера

Рис. 1. Схема інноваційного кластера в Київському регіоні за участі ТОВ НВП «БІЛОЦЕРКІВМАЗ»
Джерело: розробка авторів

здійснюються на основі вертикальної (купівля-продаж продукції) та горизонтальної взаємодії (додаткові вироби і послуги, використання новітніх технологій) [6]. Здатність ефективно використовувати внутрішні і мобілізувати зовнішні ресурси, високий рівень організації взаємодії підприємств визначають конкурентоспроможність інноваційного кластера в цілому.

Кластери інноваційної діяльності створюють новий продукт або послугу зусиллями декількох фірм або дослідницьких інститутів, що дозволяє прискорити їхнє поширення по мережі ділових взаємозв'язків. Схема інноваційного кластера наведена на рисунку 1.

Створення інноваційного кластеру за участі ТОВ НВП «БІЛОЦЕРКІВМАЗ» забезпечить:

- 1) тісну співпрацю між ТОВ НВП «БІЛОЦЕРКІВМАЗ» і науково-дослідними установами;
- 2) залучення цільових інвестицій до розвитку нових технологій виробництва та інноваційної інфраструктури;
- 3) активізацію проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, співпрацю і цільову підготовку персоналу інститутами та університетами, довготермінові партнерські дослідження з розробки інноваційних проектів;
- 4) розробку та впровадження нових інноваційних продуктів, застосування ефективних механізмів залучення інвестицій в інноваційний розвиток Київського регіону;

5) створення та розвиток сучасної інноваційної інфраструктури, у тому числі — бізнес-інкубаторів і технопарків, центрів трансферу технологій та інновацій, зокрема в м. Біла Церква;

6) сприяння активізації інноваційного процесу на підприємствах, субсидування частини витрат підприємств по створенню промислових зразків, реєстрації і правовому захисту винаходів та інших розробок інтелектуальної власності.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, впровадження кластерної моделі як інструменту реалізації стратегії нарощування інноваційного потенціалу регіону забезпечить:

- збільшення інвестицій у розвиток економіки регіону;
- залучення ресурсів у перспективну діяльність кластера з неефективних видів економічної діяльності;
- підвищення конкурентоспроможності компаній регіону, розширення їх частки на ринку;
- зростання темпів розробки та впровадження інновацій;
- зменшення безробіття, вирішення інших соціальних завдань регіону.

Реалізація інноваційно-інвестиційних пріоритетів на основі кластерів сприятиме технологічному переоснащенню виробничих підприємств, розбудові інноваційної інфраструктури області, розвитку промислового виробництва, аграрного сектора, покращенню соціально-економічного стану в регіоні.

Література

1. Аньшин В. М. Инновационная стратегия фирмы: учеб. пособие / В. М. Аньшин. — М.: РЭА им. Г. В. Плеханова, 1995. — 67 с.
2. Инновационный менеджмент / под ред. В. М. Аньшина, А. А. Дагаева. — М.: Дело, 2003. — 528 с.
3. Инновационный менеджмент: метод. пособие / рук. Б. Е. Фишман, ред. М. Н. Скотникова. — К.: РАМО, 1991. — Ч. I. — 112 с.
4. Петрова І.Л. Інноваційна діяльність: стимули і перешкоди [Текст]: монографія / І.Л. Петрова, Т.І. Шпильова, Н.П. Сисоліна. — К.: Дорадо, 2010. — 320 с.
5. Портер М. Э. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран: [пер. с англ.] / М. Э. Портер. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 896 с.
6. Пшик Б., Сухаревич В. Шляхи розвитку фінансово-кредитного забезпечення інноваційних процесів в Україні // Регіональна економіка. — 2008. — № 7 с. 67–73.
7. Санто Б. Инновация как средство экономического развития [пер. с венг.] / Б. Санто. — М.: Прогресс, 1991. — 320 с.
8. Соляник Л. Г., Шевельова Г. О. Вдосконалення управління фінансуванням інноваційно-інвестиційної діяльності на промислових підприємствах // «Економіка: проблеми теорії та практики». — 2013. — № 260. — С. 1512–1522.
9. Твисс Брайан Управление научно-техническими нововведениями: [сокращ. пер. с англ.] / Брайан Твисс. — М.: Экономика, 1989. — 271 с.

References

1. Anshin V.M. Innovatsionnaya strategiya firmy: ucheb. posobie (Innovative strategy of firm: studies. manual) / V.M. Anshin. — М.: REA im. G. V. Plehanova, 1995. — 67 s.
2. Innovatsionnyiy menedzhment (Innovative management) / pod red. V. M. Anshina, A. A. Dagaeva. — М.: Delo, 2003. — 528 s.
3. Innovatsionnyiy menedzhment: metod. posobie (Innovative management: method. manual) / ruk. B. E. Fishman, red. M. N. Skotnikova; Ch. I. — К.: RAMO, 1991. — 112 s.
4. Petrova I. L. InnovatsIyna diyalnist: stimuli i pereshkodi [Tekst]: monografIya (Innovative activity: stimuli and obstacles [Text]: monograph) / I. L. Petrova, T. I. Shpilova, N. P. SisolIna. — К.: Dorado, 2010. — 320 s.
5. Porter M. E. Mezhdunarodnaya konkurentsIya: Konkurentnyie preimuschestva stran (International competition: the Competitive edges of countries); per. s angl. / M. E. Porter. — М.: Mezhdunar. otnosheniya, 1993. — 896 s.
6. Pshik B. Shlyahi rozvitku fInansovo-kreditnogo zabezpechennya innovatsIynih protsesiv v Ukraiyini (Ways of development the financial credit providing of innovative processes in Ukraine) / B. Pshik, V. Suharevich // Regionalna ekonomika. — 2008. — № 7 — S. 67–73.
7. Santo B. InnovatsIya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya (Innovation as means of economic development); per. s veng. / B. Santo. — М.: Progress, 1991. — 320 s.
8. Solyanik L. G. Vdoskonalennya upravlnnnya finansuvanniyam innovatsIyno-investitsIynoyi diyalnosti na promisloviy pidpriemstvah (Perfection the management by financing of innovative-investment activity on an industrial enterprises) / L. G. Solyanik, G. O. Shevelova // «Ekonomika: problemi teorii ta praktiki». — 2013. — № 260. — S. 1512–1522.
9. Tvis Brayan. Upravlenie nauchno-tehnicheskimi novovvedeniyami (Management by scientific and technical innovations); kokrasch. per. s angl. / Brayan Tvis. — М.: Ekonomika, 1989. — 271 s.

Вербій Віктор Петрович

кандидат технічних наук,

доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Вербий Виктор Петрович

кандидат технических наук,

доцент кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Verbiy Viktor

Phd, Associate Professor, Department of Enterprise, Trade and Exchange Activities

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИ И ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СОЗНАТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

PROBLEMS OF ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL FORMATION CONSCIOUSNESS UKRAINIAN SOCIETY

Анотація. В статті здійснено аналіз особливостей екологічного стану як важливої складової сталого розвитку України. Показано слабе усвідомлення українським суспільством екологічних загроз на тлі економічної нестабільності в державі. Акцентовано увагу на необхідності пошуку нових підходів щодо екологічної освіти з метою зміни пріоритетів в світогляді українського суспільства, на невідкладності гармонізувати законодавчу базу, що стосується питань екології та відшукати ефективні економічні механізми управління екологічною безпекою.

Ключові слова: екологія, екологічна свідомість, екологічна ситуація, екологічна безпека, забруднення повітря, навіколишнє середовище, свідомість українського суспільства.

Аннотация. В статье проведен анализ особенностей экологического состояния как важной составляющей устойчивого развития Украины. Показано слабое осознание украинским обществом экологических угроз на фоне экономической нестабильности в государстве. Акцентируется внимание на необходимости поиска новых подходов к экологическому образованию с целью изменения приоритетов в мировоззрения украинского общества, неотложность гармонизировать законодательную базу, что касается вопросов экологии и отыскать эффективные экономические механизмы управления экологической безопасностью.

Ключевые слова: экология, экологическое сознание, экологическая ситуация, экологическая безопасность, загрязнение воздуха, окружающая среда, сознательность украинского общества.

Summary. The article analyzes the features of the ecological state as an important component of sustainable development of Ukraine. Shown poor awareness of environmental threats Ukrainian society against the backdrop of economic instability in the country. The attention to the need to find new approaches to environmental education to change the world priorities of Ukrainian society, the urgency to harmonize the legal framework that applies environmental issues and find effective mechanisms to control environmental

Key words: ecology, environmental awareness, environmental situation, ecological safety, air pollution, environment, consciousness Ukrainian society.

Постановка проблеми. Відповідно статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека — це стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що ґрунтується здійсненню широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Важливою складовою вирішення комплексу існуючих проблем сталого розвитку держави є здійснення виваженої державної екологічної політики та врахування можливостей розвитку кожної окремої місцевості. Екологічна політика може стати дієвою тільки в тому разі, коли вона територіально орієнтована. Правильно вибраний напрям здійснення державної екологічної політики сприятиме розв'язанню пріоритетних проблем навколишнього середовища, забезпеченню збалансованого економічного розвитку та збереженню екологічно безпечного навколишнього середовища.

Неналежне дотримання вимог екологічного законодавства, неефективність і неузгодженість інструментів державної екологічної політики унеможливує повну реалізацію забезпечення природного права людини на безпечне навколишнє природне середовище та умови проживання.

Аналіз екологічної ситуації в Україні спонукає до необхідних змін широкого спектра антропогенної діяльності, забезпечення взаємозв'язку та послідовності в розв'язанні проблеми збереження і відновлення екологічної безпеки.

Метою дослідження являлось аналіз особливостей щодо забруднення зовнішнього середовища та формування екологічної складової у свідомості українського суспільства.

Напружена екологічна ситуація в країні зумовлена значною мірою ресурсоемністю, недосконалістю технології виробництва, забрудненням атмосфери через викиди шкідливих речовин у повітря промисловими підприємствами та автотранспортом, відсутністю ефективних способів збирання накопичених в значних обсягах відходів, низькою екологічною свідомістю населення, недосконалістю законодавства.

Нерозумне ведення сільського господарства, споживацьке ставлення до землі — недотримання сівозмін, водна ерозія ґрунтів, недостатні обсяги рекультивациі порушених земель призводить до ерозійно-деградаційних процесів.

Пошук шляхів виходу України з екологічної кризи, яка затягнулась, усвідомлення всіх складових цього важливого і складного процесу призводить до того, що наразі необхідність кардинальної зміни духовних ос-

нов людської діяльності — світогляду, цінностей і цілей. Розвиток людини, її духовності потребує трансформації суспільної свідомості. Екологічні настрої в Україні дуже слабкі. Екологічні загрози дуже важливі і в повній мірі не усвідомлюються українським суспільством і по відношенню до інших життєвих інтересів займають другорядний щабель. Основною загрозою для життя українці вважають економічну нестабільність держави.

Ідеологія, яка призвана консолідувати суспільство, повинна водночас відповідати інтересам більшості і об'єднувати людей. Екологічні ідеї, які зрозумілі і близькі громадянам могли б в певній ступені бути базою для консолідації суспільства.

Але в державі зі слабкою економікою, якою є Україна, екологічні питання є засобом політичних маніпуляцій і в кінець роз'єднують українське суспільство.

Активна державна екологічна політика, яка б передбачала реалізацію основної мети, а саме зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище, відновлення природного стану порушених територій, зниження споживання ресурсів за рахунок здійснення ефективної господарської діяльності не є пріоритетною в державі.

Скорочення виробництва, яке в Україні є значним, безумовно впливає на зменшення сумарного антропогенного навантаження на навколишнє середовище. Але воно не є вирішальним для покращення екологічної ситуації в Україні.

Повітря. По даним ВОЗ смертність від забруднення повітря в Україні одна з найвищих у світі — в 5 разів вища, ніж у п'яти найчистіших країнах разом узятих.

Рівень смертності від забруднення повітря в Україні складає 120 смертей на 100 тисяч населення на рік. Серед яких є дитячі. За останні 20 років дитяче населення в країні скоротилось у 2 рази і складає сьогодні 7.6 млн. Україна займає 186 місце за показниками народжуваності і 13 місце в світі за показниками вимирання нації.

В переліку країн з найвищою смертністю від забруднення повітря Україна посідає 6-те місце після Китаю, Індії, Росії, Індонезії та Пакистану. За абсолютними показниками перше місце посідає Китай з 1 млн смертей, друге — Індія з понад 600 тис. смертей, третє — Росія зі 140 тис. смертей. В Україні щороку помирає понад 54 тисячі осіб від забруднення повітря мікрочастками.

Вчені досліджували забруднення повітря крихітними частками розміром до 2,5 мікрометрів, відомими як РМ2.5, які здатні проникати глибоко в легені і через легеневі мембрани потрапляти в кровоносну систему. Саме ці мікрочастки є видом забруднення, який найбільш сильно пов'язаний зі справжньою причиною погіршення здоров'я і підвищеним ризиком смерті населення України. Саме крихітні частки в повітрі є причиною не тільки

респіраторних захворювань, але й серцево-судинних. На сьогодні є незаперечним залежність рівня забруднення повітря і захворювань верхніх органів дихання, серцевою недостатністю, бронхітом, астмою, пневмонією.

Одним з найбільших джерел викидів мікрочасток в Україні є Енергетика. Середній вік наших теплових електростанцій складає 45–50 років. В більшості вони не мають належного очисного обладнання та забруднюють атмосферу токсичним пилом з вмістом важких металів, двоокисом сірки та оксидами азоту.

Викиди трипільської ТЕС спричиняють значне збільшення захворюваності та смертності у столичному регіоні. Ця ТЕС працює на антрацитовому вугіллі. На неї припадає 82,8% отруйних промислових викидів у повітря Київської області.

Сьогодні ризику смерті від забруднення атмосфери піддається кожен 918-й мешканець України.

Україна взяла на себе обов'язок у 2018 р. перейти на екологічний стандарт Євро — 6. Це екологічний стандарт для автотранспорту, який регулює вміст шкідливих речовин у вихлопних газах. Більшість автомобілів на дорогах України — старий екологічно небезпечний транспорт. Неякісний бензин щороку становиться причиною онкологічних захворювань для сотень тисяч українців. Вихлопні гази призводять не тільки до онкологічних захворювань, але й до таких як бронхіти, дихальна недостатність, порушення роботи серцево-судинної системи, атеросклероз. Найбільш страшний компонент шкідливих вихлопів — оксид азоту, який є смертельним канцерогеном і спричиняє багато смертей людей, що дихали отруєним повітрям.

Вода. Критичне становище відбувається і з водними ресурсами. Самими забрудненими річками України є Сіверський Донець, Західний Буг, Дністер, а також притоки і водосховище Дніпра.

В Західному Бузі вміст азоту перевищує допустимі концентрацію в п'ятнадцять разів, а важких металів — у вісім. Вміст з'єднань марганцю, міді набагато перевищує у Дністрі.

Джерела забруднення водних об'єктів різняться залежно від регіону. У Центральній Україні де протікає Дніпро це різноманітні добрива. Хімічні речовини попадають у ґрунтові води, а потім у річки та водоймища. Сучасне сільське господарство (сільськогосподарська хімія) є занадто потужним забруднювачем водних ресурсів України.

Річки та водоймища Західної України (Західний Буг) забруднюються каналізаційними стоками Схід України, де протікає Сіверський Донець губить нафтохімічні підприємства і шахти.

В Донецькій, Луганській, Запоріжській, Дніпровській областях на забруднення води впливає безпосередня близькість до промислових об'єктів.

Рівень забруднення річок впливає на якість води, яку ми п'ємо. Вода, яка централізовано подається в дома українців забирається із природних водоймищ або із підземних джерел на станції очистки в залізобетонні споруди. Тут її відстоюють, фільтрують, знезаражують, пом'якшують, насичують киснем (для зменшення кількості заліза). На останньому етапі з води видаляють речовини, що можуть надавати воді неприємний смак і запах. При очищенні води важко видаляються частинки нафтопродуктів, важкі метали, які при кип'ятінні не випаровуються. Таким чином навіть сучасна очистка води не гарантує здоров'я при її вживанні.

В Україні не існує шляхів абсолютного оздоровлення води. Тому якість водопровідної води залишає бажати кращою. Навіть після очистки довготривале вживання такої води поразляє центральну нервову і серцево-судинну системи, розвиває хвороби кишково-шлункового тракту.

В Україні практично не залишилось джерел водозабезпечення першої категорії якості. Всі водоймища за рівнем забруднення наблизились до третьої категорії. Вода більшої частини водних джерел України за станом хімічного і бактеріального забруднення класифікується як четвертого і п'ятого класу якості, тобто «забруднена» і «брудна».

На теперішній час більше 60% водних ресурсів України не відповідають стандартам і нормам, а 1200 населених пунктів змушені користуватись привозною водою.

За дослідженнями Всеукраїнської екологічної ліги Донецька, Дніпровська, Луганська, а також територія навколо Запоріжжя, Маріуполя, Кіровограда є найбільш забрудненими в Україні.

Кожного дня у водоймища держави скидається більше 10 000 м. куб. неочищених або погано очищених стічних вод.

Як правило причиною масового інфекційного захворювання людей є саме вживання води низької якості, а при хлоруванні у водопровідній воді можуть створюватись хлорорганічні з'єднання і вода перетворюється в ще більш шкідливу ніж до очистки.

Звалища. Вони займають 7% площі держави, що дорівнює за площею такої державі як Данія. За підрахунками спеціалістів на кожного українця приходиться біля 600 кг відходів на рік. Для порівняння — в Норвегії, Іспанії, Швеції, Нідерландах цей показник не перевищує 300 кг. Кожного року звалище сміття збільшується на 770 млн тонн. При цьому спалюється не більше 3% загального об'єму накопичених побутових відходів. В Європі цей показник в 13 разів вищий.

Щорічно на території України утворюється понад 40 млн м³ твердих побутових відходів (ТПВ), з яких

більше 50% становить використана упаковка (папір, пластмаси, меншою мірою метали і деревина).

Водночас до 40–50% пакувальних відходів являють собою цінну вторинну сировину (папір і картон — 48%, скло — 15%, метали — 8%, пластмаси — 24%, деревина — 5% та ін.), яка після сортування і подальшої глибокої переробки може бути знову залучена в господарський обіг у вигляді товарів народного споживання (будівельних матеріалів, малих архітектурних форм, таропакувальних матеріалів та ін.) Відходи споживання і промислові відходи, придатні до подальшої переробки, називають вторинною сировиною.

Проблема охорони навколишнього середовища від ТПВ, у тому числі зношеної і використаної упаковки може бути вирішена двома шляхами: знищенням і утилізацією (трансформація в корисний продукт). Основними способами знищення є захоронення і спалювання.

Захоронення ТПВ пов'язано з відведенням під сміттеві звалища значних земельних ділянок і відторгненням їх від корисного використання. В Україні приблизно 90% ТПВ вивозиться на звалища. Кожне таке звалище вимірює від 6-ти до 50-ти га земельних угідь. Крім того, на звалища вивозиться найцінніша вторинна сировина (макулатура, пластмаси, скло, метали тощо), яка може і повинна залучатися в корисні виробничі цикли.

Для повного розкладання жерстяної банки потрібно більш ніж 90 років, полімерної упаковки — більше 200 років, скло пролежить в землі більше 1000 років. Тому, враховуючи терміни розпаду матеріалів, необхідно в першу чергу звернути увагу на проблеми забруднення навколишнього середовища відходами скла та полімерами.

Спалюванню можна піддавати як тверді, так і рідкі відходи. Цей метод не є радикальним і економічним, так як при спалюванні мають місце швидкий знос установок (сміттеспалювальних печей), виділення шкідливих продуктів в атмосферу і повторне її забруднення, попадання токсичних солей важких металів у ґрунт і водне середовище, а значить, і в організм людини.

До того ж установки для спалювання сміття, як правило, представляють собою складні і дорогі споруди, так як вони повинні бути оснащені ефективними фільтрами і газоуловлювачами. Тому зазначені причини обмежують використання спалювання для знищення ТПВ. Хоча в деяких випадках (наприклад, при неможливості поділу відходів) воно виявляється єдиним способом їх знищення.

Велике значення має сортування сміття, якого в Україні ще немає. Сортування сміття спрощує переробку, дає можливість вторинної переробки сировини в першу чергу пластичних матеріалів. Шкідливі відходи, які виробляються багатьма підприємствами, частіше не утилізуються, а вивозяться на міські звалища.

Радіація. Територія, що підпадає під зону відчуження ЧАЕС, як основної радіаційної зони України, складає більше як 260 тис. гектарів. Передбачалось використання багаторічного шару рослинності який би вкривав цю територію і затримував вивільнення радіонуклідів в оточуюче середовище. В зоні відчуження не планували реабілітацію ґрунтів. Але землі сільськогосподарського призначення за допомогою певних заходів необхідно було б реабілітувати і відновити.

Внесення вапна значно зменшує рівень радіоактивного забруднення та покращує якість ґрунту. Безумовно, цей простий засіб покращення землі повинен здійснюватись при підтримці держави.

Якщо взяти за приклад Білорусь, то за перші двадцять років після аварії там кожного року сто тисяч гектарів сільськогосподарських угідь піддавали вапнуванню, вносили додатково і добрива для покращення якості ґрунту. А останні п'ять років вони піддають вапнуванню по п'ятдесят тисяч гектарів. І на теперішній час двадцятирічна програма оздоровлення земель Білорусі закінчена.

Реалізація екологічної політики, спрямованої на стабілізацію та поліпшення стану навколишнього природного середовища може бути досягнута через зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище, відновлення природного стану порушених територій, зниження споживання природних ресурсів за рахунок здійснення ефективності господарської діяльності.

Значною мірою стан навколишнього природного середовища зумовлюється застійними і недосконалими ресурсоємними технологіями виробництва, забрудненням атмосфери через викиди шкідливих речовин у повітря промисловими підприємствами та накопиченням значних обсягів відходів, недосконалим способом їх переробки, низькою екологічною свідомістю населення, відсутністю низки правових норм тощо.

Всі роки незалежності на порядку денному стоїть завдання консолідації українського суспільства, подолання регіональної соціально-культурної роз'єднаності Української держави. При цьому основою консолідації виступає переважно національна ідея, яка по-різному тлумачиться різними національними спільнотами.

Інтелектуальна еліта — найкращі представники науково-технічної та гуманітарної інтелігенції, сьогодні відсунута на другорядне місце і якогось впливу на ідеологічну, політичну, економічну ситуацію в державі не здійснюють.

Домінуюче місце в українському суспільстві займають сьогодні політичні партії і які не є представниками соціальних груп. Основою їх ідеології є красива філософія, яка спроможна об'єднувати людей тільки на час виборів.

Разом з тим, екологічні ідеї, які зрозумілі пересічним громадянам могли б об'єднати українське суспільство і стати базою консолідації. Але екологічні рухи після виборів стихають і громадськість заспокоюється.

Екологічні настрої в Україні не мають достатнього розповсюдження. Для українського суспільства характерно поверхнєве розуміння екологічних проблем. А основну загрозу для свого життя громадяни України бачать в економічній нестабільності держави.

Національну ідею вітчизняні дослідники тлумачать як комплекс світоглядних установок, як уособлення прагнень і сподівань громадян. Національну ідею розглядають як «цемент», який спроможний скріпити націю.

Уведення національної ідеї в систему освіти та через неї консолідацію нації було б ґрунтовним кроком щодо розбудови національно-культурної духовності українського народу.

Наразі українська національна ідея тлумачиться досить розлого — як реалізація мрії про незалежну державу, як самостійність, соборність, патріотизм.

Треба завжди пам'ятати про об'єднувчу роль ідеї і прикладів таких в історії народів багато, але найзначущі — це об'єднання народів Європи, заснування ЄС. Життя і сьогодення підводить уряд країни до необхідності шукати шляхи єднання нації, шляхи загальнонаціональної консолідації.

У сучасних підходах щодо формування політики загальнонаціональної консолідації важливе місце посідає міжнародне співробітництво програм допомоги ЄС, відповідно пріоритетним інвестиційним проектам. І в цьому напрямку необхідна праця.

Проте ініціатив спрямованих на соціальне згуртування сьогодні в Україні бракує. Українське суспільство можна характеризувати як фрагментарне, у якому відцентрові настрої за силою перевершують доцентрові.

Щодо соціального згуртування, то воно є складовою в системі завдань консолідації українського суспільства і являє собою зближення і взаємодію різних представників українського соціуму (громадян, об'єднань громадян, територіальних громад, соціальних груп, що об'єднані за професійними, релігійними, політичними, етнічними, іншими ознаками), посилення їхньої спроможності до суспільно значущих дій та акцій, до мобілізації і досягнення спільних цілей та утвердження спільних цінностей, захисту себе та інших представників спільноти.

У такому становищі співдіють фактори, які неможливо не враховувати: диференціація суспільства за віковими ознаками, напруження відносин між певними мовними етнічними групами, надмірна регіоналізація політичних еліт, брак довіри до органів влади з боку громадян, що стримує ініціативи щодо консолідації та згуртованості українського суспільства.

Принциповим і важливим фактором, що роз'єднує українське суспільство є посилення соціально-економічного (майнового) розшарування, яке з кожним роком більшає не зважаючи на колір політичної партії, що приходить до влади. Багаті стають багатшими, бідні біднішають.

Концепція соціального згуртування будується навколо матеріального буття, соціальної справедливості на основі поваги до людини, свободи, демократії, толерантності, рівності, збереження культурного і мовного розмаїття.

Аналіз українського сьогодення щодо згуртування нації та досвіду суспільної консолідації країн Європи на основі національної ідеї об'єднувчими суспільними процесами є далекими від досконалості в Україні.

Висновки. В Україні маємо слабку екологічну політику та малодієві інституції, недотримання екологічних вимог суб'єктами господарської діяльності, повільні зміни законодавства у сфері довкілля, які б стимулювали суспільний розвиток.

Складова екологічної свідомості у більшості громадян фактично не сформована і не стала одним із значущих напрямлень програм діяльності партій України.

Духовне відродження суспільства та екологічна складова суспільної свідомості є нерозривно пов'язані, що має кардинальний вплив на екологічну безпеку, перспективу суспільного розвитку, світове бачення і діяльність громадян.

В державі відсутня послідовна політика в сфері охорони атмосферного повітря. А першими кроками в цьому напрямі мають стати реструктуризація вугільної енергетики та заходи зі зменшення забруднення повітря в українських містах.

Фундаментом трансформаційних проявів у державі мають бути їх спрямування на розв'язання екологічних проблем, інтеграцію стратегій економічного та соціального розвитку і комплексне вирішення економічних, та соціальних проблем на державному рівні.

Забезпечення екологічної безпеки в Україні потребує розробки дієвої системи інституційних, організаційно-економічних, правових механізмів реалізації економічної політики, яка сприятиме розв'язанню екологічних проблем і підвищенню дієвості державної екологічної політики.

Важливим кроком у формуванні чіткої системи екологічної освіти, просвіти і виховання могла б бути навчально-виховна парадигма, яка передбачає введення посиленого вивчення дисциплін з екології — «Основи екології», «Етика з екології», «Екологія та безпеність продуктів харчування і сировини», ін., що є обов'язковою умовою формування цілісного системного сприйняття світу і основою гуманістичного світогляду.

Необхідно гармонізувати законодавчу базу розвитку пакувального господарства. В Україні відсутній ефективний економічний механізм управління упакуванням та пакувальними відходами.

Для вирішення проблеми утилізації використаної тари необхідна комплексне опрацювання організа-

ційних заходів під контролем комітетів з екології при міських, обласних адміністраціях із залученням фахівців з випуску тари для харчової промисловості.

Необхідно прийняти програмні заходи щодо подолання чорнобильської катастрофи — реабілітації і відновлення радіоактивно забруднених територій.

Література

1. Горбань Ю.С. Суб'єкти екологічного врядування ЄС: Наднаціональний рівень / Ю.С. Горбань // Вісник НАДУ. — 2014. — № 3. — С. 65–70.
2. Колосов О.Є. Технологія зберігання харчової продукції: не упакованої та упакованої із застосуванням полімерних плівкових матеріалів / О.Є. Колосов. — К.: «Київський політехнічний інститут», КПІ, 2015. — 179 с.
3. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В.Г. Кремень. Вид. переробл. — К.: Грамота, 2010. — 576 с.
4. Олефіренко О.В. Пріоритетні напрями вдосконалення регіональної екологічної політики в сучасних умовах / О.В. Олефіренко // Вісник НАДУ. — 2014. — № 3. — С. 109–115.
5. Опалько Ю. Вплив політичних змін на консолідацію українського суспільства / Ю. Опалько, Г. Палій // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. Щорічник. — К.: Нац. Ін. — т стратег. Дослідж., 2006. с. 194–209.
6. Оржель О.Ю. Соціально-економічне згуртування в Європейському Союзі: концептуальні засади / О.Ю. Оржель // Зб. Наук. Пр. НАДУ. — 2010. — № 1. — С. 12–21.
7. Оржель О.Ю. Економічне, соціальне і територіальне згуртування ЄС: від концепції до індикаторів / О.Ю. Оржель // Зб. Наук. пр. НАДУ. — 2010. — № 2. — С. 32–44.
8. Про охорону природного середовища: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 25 червня 1991 року № 1264 XII Відомості Верховної Ради України. 1991. — № 41. — Ст. 50.
9. Чернов В. Земля, вода и воздух, или как украинцы живут в условиях экокатастрофы / В. Чернов // 7-я. — 2016. — 6 грудня.(№ 49). — С. 4, 5.
10. Україна увійшла до списку країн з найбруднішим повітрям [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://necu.org.ua/ukrayina-uviyshla-do-spysku-krayin-z-naybrudnishym-povitryam/>.
11. Под завалом. Украина — лидер Европы по количеству отходов [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://focus.ua/society/279938/>.
12. ЧАЭС и ядерные отходы — перспективы [Електронний ресурс] Режим доступу: rian.com.ua/interview/20160427/1009093209.html.

References

1. Gorban Yu.S. (2014) Sub'Ekty ekologichnogo vryaduvannya ES: Nadnatsionalniy riven.Visnik NADU. — № 3. — S. 65–70.
2. Kolosov O.E. (2015) Tehnologiya zberigannya harchovoyi produktsiyi: neupakovanoyi ta upakovanoyi Iz zastosuvannyam polimernih plivkovih materIalIv. K.: «KiYivskiy polItehnIchniy Institut», KPI, 179 s.
3. Kremen V.G.(2010) Fillosofiya natsionalnoyi Ideyi. Lyudina. OsvIta. SotsIum V. G. Kremen. Vid. pererobl. — K.: Gramota. 576 s.
4. Olefrenko O.V.(2014) PrIoritetniI napryami vdoskonalennya regionalnoyi ekologichnoyi polItiki v suchasnihi umovah. VIsnik NADU. — № 3. — S. 109–115.
5. Opalko Yu.(2006) Vpliv polItichnih zmIn na konsolidatsIyu ukraYinskogo suspIlstva. Yu. Opalko, G. PalIy UkraYina: strategIchnI prIoriteti. AnalItichnI otsInki. — K.: Nats. In. — t strateg. DosIdzh. — s. 194–209.
6. Orzhel O. Yu. (2010 r.) SotsIalno-ekonomIchne zgurtuvannya v Evropeyskomu SoyuzI: kontseptualnI zasadi. O. Yu. Orzhel Zb. Nauk. Pr. NADU. — Vip.1. — S. 12–21.
7. Orzhel O. Yu.(2010) EkonomIchne, sotsIalne I teritorialne zgurtuvannya ES: vId kontseptsIyi do IndikatorIv. O. Yu. Orzhel Zb. Nauk. pr. NADU. — Vip.2. — S. 32–44.
8. Pro ohoronu prirodnogo seredovischa: Zakon UkraYinskoYi RadyanskoYi SotsIalIstichnoYi RespublIki vId 25 chervnya 1991 roku № 1264 III VidomostI VerhovnoYi Radi UkraYini. — № 41. — St. 50.
9. Chernov V. (2016) Zemlya, voda i vozduh, ili kak ukraintsyi zhivut v usloviyah ekokatastrofyi. 7-ya. — (№ 49). 6 grudnya. — C. 4, 5.
10. UkraYina uvIyshla do spysku kraYin z naybrudnIshim povItryam [Elektronniy resurs]. Rezhim dostupu: <http://necu.org.ua/ukrayina-uviyshla-do-spysku-krayin-z-naybrudnishym-povitryam/>.
11. Pod zavalom. Ukraina — lider Evropyi po kolichestvu othodov [Elektronniy resurs]. Rezhim dostupu: <https://focus.ua/society/279938/>.
12. ChAES i yadernye othodyi — perspektivy [Elektronniy resurs]. Rezhim dostupu: rian.com.ua/interview/20160427/1009093209.html.

Бардаш Сергій Володимирович

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Бардаш Сергей Владимирович

*доктор экономических наук, профессор
заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования,
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Bardash Sergey

*Doctor of Sciences in Economics, professor
Head of Finance, Banking and Insurance Department
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

ТРАНСФОРМАЦИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

TRANSFORMATION OF CONCEPTUAL FRAMEWORK OF STATE FINANCIAL CONTROL

Анотація. В статті актуалізується необхідність трансформації діючої в Україні моделі державного фінансового контролю. Дослідження обумовлено штучним заниженням ролі державного фінансового контролю для державного управління в частині визначення проблем та перспектив соціально-економічного розвитку країни.

Метою дослідження є оцінка результатів заходів контролю, проведених Державною аудиторською службою України та Рахунковою палатою України, розробка рекомендацій щодо їх покращання, а також формулювання пропозицій щодо трансформації системи державного фінансового контролю.

На підставі оцінки результатів діяльності органів державного фінансового контролю в статті доведена невідповідність їх діяльності сучасним запитам щодо гарантування інтересів держави та громадянського суспільства, а також визначені головні причини такої невідповідності. Також визначено, що суттєве поліпшення ситуації, що склалася, може бути досягнуто завдяки: усвідомленню парламентом та урядом важливості здійснення державного контролю, як єдиного інструменту забезпечення центрів прийняття управлінських рішень державного значення інформацією про фактичний стан справ у національній економіці; реалізації концепції превентивного контролю, що сприятиме оптимізації заходів контролю, економії бюджетних коштів на їх проведення та утримання органів державного контролю, формуванню необхідної доказової бази з метою подальшого відшкодування державі завданих збитків, а також зменшенню кількості та обсягів фінансових порушень у майбутньому; централізації державного фінансового контролю, що дозволить консолідувати зусилля в частині контролю повноти формування, законності, доцільності та ефективності розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів держави та суб'єктів господарювання державної форми власності, усунути факти дублювання заходів контролю, створити єдину інформаційну базу про заходи контролю та їх результати, оптимізувати витрати на утримання органів державного фінансового контролю.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, фінансові ресурси, фінансові порушення, концепція превентивного контролю, централізація.

Аннотация. В статье актуализируется необходимость трансформации действующей в Украине модели государственного финансового контроля. Исследование обусловлено искусственным занижением роли государственного финансового контроля для государственного управления в части определения проблем и перспектив социально-экономического развития страны.

Целью исследования является оценка результатов контрольных мероприятий, проведённых Государственной аудиторской службой Украины и Счётной палатой Украины, разработка рекомендаций по их улучшению, а также формулировка предложений относительно трансформации системы государственного финансового контроля.

На основании оценки результатов деятельности органов государственного финансового контроля, в статье доказано несоответствие их деятельности современным запросам относительно гарантирования интересов государства и гражданского общества, а также определены главные причины такого несоответствия. Также определено, что существенное улучшение ситуации, которая сложилась, может быть достигнуто за счёт: осознания парламентом и правительством важности проведения государственного контроля, как единственного инструмента обеспечения центров принятия управленческих решений государственного значения, информацией о фактическом состоянии дел в национальной экономике; реализации концепции превентивного контроля, которая поможет: оптимизировать контрольные мероприятия, сэкономить бюджетные средства на их проведение та содержание органов государственного контроля, формировать необходимую доказательную базу с целью дальнейшего возмещения государству убытков, а также уменьшения количества и объёмов финансовых нарушений в будущем; централизации государственного финансового контроля, что позволит консолидировать усилия в части контроля полноты формирования, законности, целесообразности и эффективности распределения, перераспределения и использования государственных финансовых ресурсов и хозяйствующих субъектов государственной формы собственности, ликвидировать факты дублирования контрольных мероприятий, создать единую информационную базу о контрольных мероприятиях и их результатах, оптимизировать затраты на содержание органов государственного финансового контроля.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, финансовые ресурсы, финансовые нарушения, концепция превентивного контроля, централизация.

Summary. This article shows a need to transform the existing model of state financial control in Ukraine. The study is caused by an artificial understatement of the role of state financial control for public administration in determining the problems and prospects of the country's social and economic development.

The study is evaluating the results of control measures conducted by the State Audit Service of Ukraine and the Accounting Chamber of Ukraine, development of recommendations for their improvement and phrasing of proposals for the transformation of state financial control system.

Based on the performance evaluation of state financial control the article proves their failure of contemporary inquiries to support the interests of the state and civil society, defines the main reasons of such inconsistency. Also determined that the significant improvement of the situation can be achieved through: awareness of the importance of the parliament and government of state control as an exclusive functionality tool of information source for nationwide scale management decisions centers about the actual situation in the national economy; accomplishment of the concept of preventive controls to facilitate optimization controls, saving budget funds for their implementation and state control servicing, establishment of the necessary evidence for further damages compensation to the state and reduction of the number and volume of financial misconducts in the future; centralization of state financial control, which will consolidate efforts to control completeness of formation, legitimacy, appropriateness and distribution efficiency, redistribution and use of financial resources of the state and the state owned enterprises, eliminate duplication of control tools, create a single database of control tools and their results, optimize servicing costs of state financial control bodies.

Keywords: state financial control, financial resources, financial misconduct, preventive control system, centralization.

Постановка проблеми. Перманентні зміни підходів до управління економікою України зробили неминучим радикальне перетворення одного з найважливіших елементів державного управління, — державного контролю. Наслідком таких змін стало те, що державний фінансовий контроль (надалі — ДФК) втратив ефективність, йому стало притаманне епізодичне безсистемне ситуативне фрагментарне охоплення фінансових, у т.ч. бюджетних та податкових відносин суб'єктів національної економіки. За оцінками експертів біля 50% вітчизняної економіки знаходиться «в тіні», обсяги фінансових порушень мають тенденцію до збільшення, відсутні суттєві зрушення

у боротьбі з корупцією. Сучасний стан парламентаризму, вибірковість та фрагментарність парламентського контролю, а також незавершеність процесу трансформації ДФК не дозволяють контролювати законність, доцільність і ефективність розподілу та використання фінансових ресурсів держави та суб'єктами господарювання державної форми власності, оперувати достовірною інформацією про соціально-економічний стан національної економіки для розробки довгострокової та середньострокової стратегії її розвитку.

Недостатня наукова розробленість питань організації, координування дій органів ДФК, методики його

проведення є однією з причин стратегічних прорахунків у системі управління національною економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиріччя на сторінках наукових публікацій продовжують підніматися питання про: розвиток державного фінансового контролю в умовах ринкової економіки України (Басанцов І. В. [7]); розвиток системи фінансового контролю в Україні (Виговська Н. Г. [8]); сучасні моделі системи ДФК в країнах Європейського Союзу, організаційно-функціональну структуру системи ДФК, стан та проблеми її розвитку (Іванова І. М. [10]); організацію і здійснення державного контролю в Україні (Дмитренко Г. В. [9]); організацію системи державного фінансового аудиту в Україні (Слободяник Ю. Б. [11]); сутність системи ДФК (Шевчук О. А. [13]). Також теоретико-методологічні та практичні аспекти ДФК продовжують активно досліджувати Дрозд І. К., Симоненко В. К., Стефанюк І. Б. та інші. Проте, позитивно оцінюючи окремі результати вітчизняних вчених у напрямі пошуку шляхів побудови ефективної системи ДФК в Україні, слід констатувати факт існування суттєвих недоліків в її функціонуванні, що надає певні підстави для визнання ДФК фактором уповільнення розвитку національної економіки.

Формулювання цілей статті. Цілями дослідження є оцінка результатів діяльності органів ДФК, надання рекомендацій щодо їх покращання, а також формулювання пропозицій щодо трансформації системи ДФК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні зміни у розвитку державного сектору економіки, що супроводжуються вимогою жорсткої конкуренції на світовому ринку, необхідність раціонального використання фінансових ресурсів мали б спонукати органи державної влади до перегляду ставлення до ДФК. Це обумовлено тим, що протягом останнього десятиріччя держава фактично втратила координуючу і спрямовуючу роль у формуванні політики стосовно управління державним майном та державними фінансовими ресурсами. Опосередкованим свідченням цього є наполегливе бажання уряду щороку виставляти на продаж достатньо привабливі державні підприємства, адже весь час лунають тези про неефективність управління державними підприємствами.

Існуючі проблеми державного управління обумовили інституціональну розбалансованість ДФК. Стан фінансово-бюджетної дисципліни істотно погіршився, що загрожує національній безпеці України у фінансовій сфері.

З року в рік продовжують виявлятися масові факти розкрадання бюджетних коштів, інших порушень фінансового та майнового характеру (рис. 1). Це відбувається на тлі того, що кількість підприємств, ор-

ганізацій та установ, діяльність яких підлягає перевірці, з року в рік стрімкими темпами зменшується (у 1997р. – 80075, а у 2013р. – 6040).

Рис. 1. Динаміка незаконних, нецільових витрат та недостач фінансових і матеріальних ресурсів, а також недотримання фінансових ресурсів, виявлених Державною контрольно-ревізійною службою України у 2006–2013 рр.*
*джерело [12]

Суттєвою для подальшої оцінки рівня господарської правосвідомості керівників державних підприємств, організацій та установ, інших розпорядників бюджетних коштів, а також рівня превентивності проведених контрольних заходів та прийнятих за їх результатами управлінських рішень є те, що зберігається негативна тенденція до зростання обсягів порушень, у т.ч. за їх видами (рис. 1).

Варто звернути увагу й на той факт, що показники обсягів порушень у вартісному виразі, виявлених Державною аудиторською службою України (надалі ДАСУ) та Рахунковою Палатою України (надалі РПУ) у 2006–2015рр.. (рис. 2) дозволяють висловити окремі припущення щодо певних тенденцій ставлення державної влади до ДФК.

Зокрема, зростання обсягів виявлених порушень до 2010р. (рис. 2) може свідчити про досягнення певної фінансової стабілізації, диверсифікацію фінансових потоків та певне посилення ДФК (виявлено порушень РПУ на 52 млрд грн., ДАСУ – 12,1 млрд грн.). Тенденція зміни показників виявлених порушень після 2010р. може свідчити про певний перерозподіл фінансових потоків, що, на нашу думку, могло обумовити вибірковість заходів контролю та реакції на їх результати, наслідком чого стало виявлення найменших обсягів порушень (РПУ – 12,9 млрд грн., ДАСУ – 3,7 млрд грн.). Для фахівців зрозуміло, що такі показники не мають нічого спільного з свідомим коригуванням економічних інтересів вищого менеджменту державних підприємств, установ та інших розпорядників бюджетних коштів на користь громадян України.

Протягом другої половини 2013 р. і до сьогодні (рис. 2) інтерес держави до фінансового контролю

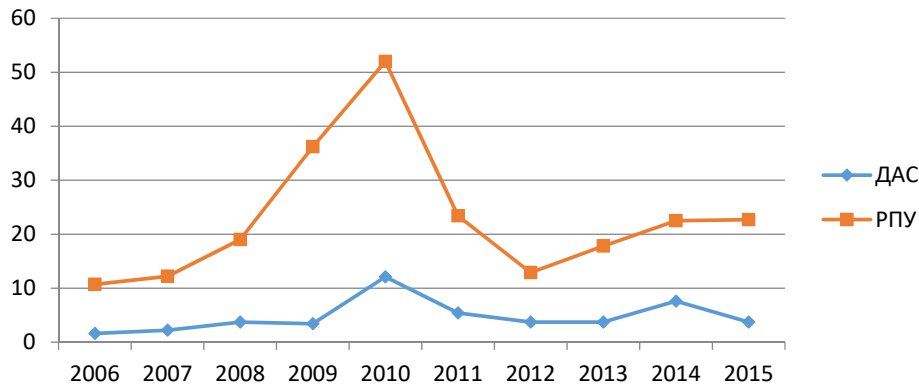

Рис. 2. Обсяги виявлених порушень Державною аудиторською службою України та Рахунковою палатою України у 2006–2015 рр., млрд грн.*
*складено автором на основі [1, 2]

почав зростати, адже спостерігався брак фінансових ресурсів. Разом з тим, показник виявлених порушень ДАСУ, починаючи з 2014 р. (рис. 2) свідчить, що рівень зацікавленості виконавчої влади у проведенні ДФК почав знижуватися.

Викладені вище міркування здійснені на тлі усвідомлення факту про певну невідповідність економічних інтересів окремих осіб, наділених державною владою та переважної більшості громадян України, які обрали проєвропейський вибір розвитку.

З року в рік найбільш поширеними порушеннями фінансово-бюджетної дисципліни в державі залишаються: порушення вимог бюджетного кодексу в частині нецільового використання бюджетних коштів, взяття до сплати зобов'язань понад затверджені асигнування, відволікання бюджетних коштів у довготривалу дебіторську заборгованість; зайве витрачання бюджетних коштів внаслідок оплати завищених обсягів та вартості виконаних робіт і наданих послуг; витрачання бюджетних коштів на придбання меблів, обладнання, автотранспорту та інших матеріальних цінностей з перевищенням граничних нормативів, а також на утримання автотранспорту понад встановлені ліміти; незаконна передача державного та комунального майна суб'єктам недержавної форми власності; незастосування обов'язкових процедур державних закупівель; заниження вартості активів внаслідок не проведення індексацій, а також в результаті неоприбуткування придбаного майна та лишків товарно-матеріальних цінностей.

Виходячи з динаміки кількості проведених заходів контролю органамиДФК можна стверджувати, що функціонування як системи державного управління, так і системиДФК знаходиться на не задовільному рівні, про що також свідчить ряд макроекономічних показників стану національної економіки, зокрема

скорочення виробництва, дефіцит державного бюджету, зростання державного боргу тощо.

Одним з факторів незадовільної оцінки громадянським суспільством діяльності органівДФК є низький рівень відшкодування завданих збитків, що у свою чергу призводить до невиконання фінансовим контролем превентивної функції. Так, кількість перевірених ДАСУ підприємств, установ і організацій зменшилася з 80075 одиниць у 1997 р. до 15200 у 2009 р., а у 2013 р. їх було перевірено лише 6040, однак це не привело до зниження кількості та вартісної оцінки порушень. Так, у 1997 р. у середньому на одне перевірене підприємство (установу, організацію) приходилося порушень на суму 18038 грн., а у 2009 р. такий показник дорівнював 210526 грн., що у 11,7 рази більше за показник 1997 р. Середній рівень відшкодування за 1997–2009 рр. склав 42,7%. В абсолютному вимірі обсяг відшкодування за 11 років склав 8787,6 млн грн., або 42,45%. Відповідно 11911,8 млн грн. залишилися не відшкодованими [5, с. 497].

Окреслена негативна тенденція спостерігається й сьогодні. Виходячи з офіційних статистичних даних ДАСУ та РПУ встановлено, що за останні 10 років номінальний обсяг усунутих фінансових порушень у порівнянні з виявленими складав 5,1% та коливався в межах 2,7–11,6% щорічно (рис. 3). Окреслена ситуація щодо рівня відшкодування завданих державі збитків надає підстави висловити припущення, що система правоохоронних органів, а також суди, не сприяють захисту інтересів держави, адже якість матеріалів про виявленні фінансові порушення є настільки низькою, що фактично відсутня можливість ухвалювати вмотивовані судові рішення на користь держави про відшкодування державі завданих збитків.

Варто звернути увагу й на те, що не сприяє усуненню та унеможливленню появи фінансових порушень

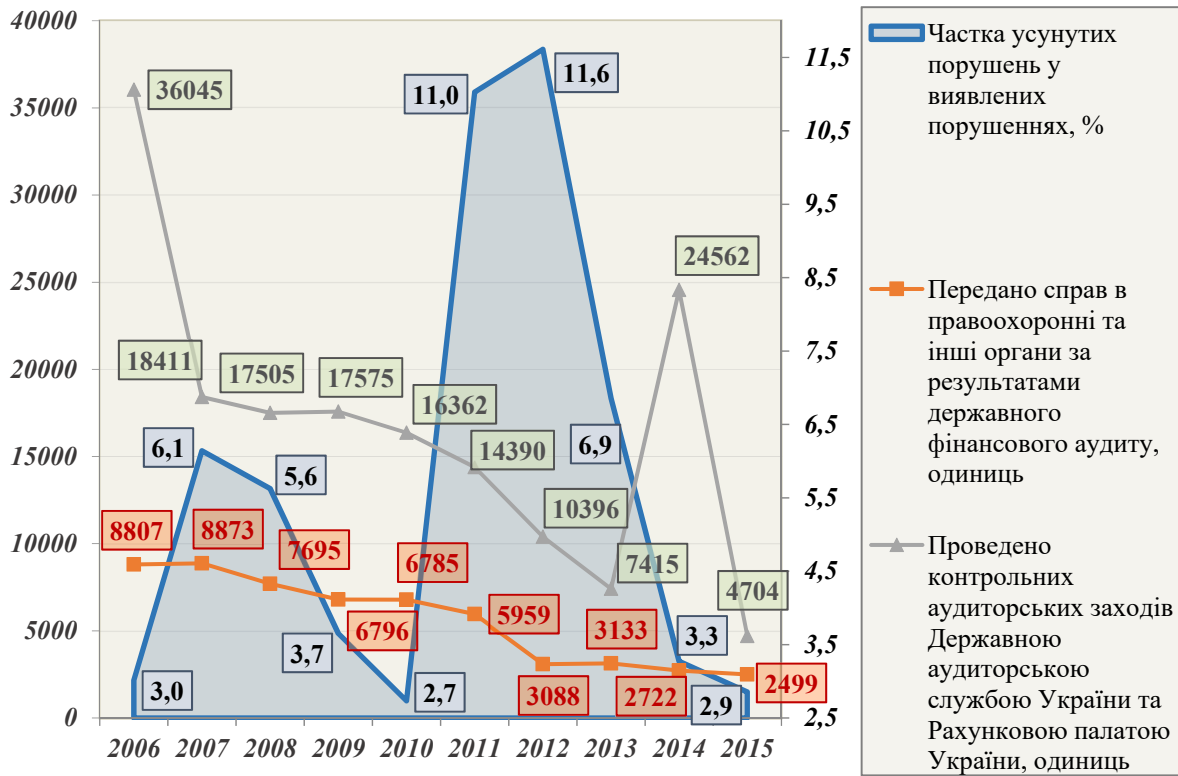

Рис. 3. Окремі показники діяльності органів ДФК у 2006–2015 рр.*

* Джерело: [6]

у майбутньому неналежна реакція керівників міністерств та відомств на управлінські рішення керівників відомчих підприємств та установ, в господарській діяльності яких були виявлені фінансові порушення.

Отже, превентивна функція контрольних заходів ДФК залишається задекларованою, адже фінансових порушень не стає менше. Їх кількість та різновиди лише збільшуються.

Усунення встановленого недоліку може бути досягнуто завдяки реалізації концепції превентивного контролю на основі імплементації у процес контролю гіпотез про ймовірні порушення та версій щодо їх вчинення [3]. Дана концепція спрямована на досягнення нової якості функціонування системи фінансового контролю на всіх рівнях, а також оптимізацію процесу контролю за показниками його тривалості та економії ресурсів на його проведення, формування доказової бази з метою подальшого відшкодування завданих збитків, а також визначення заходів щодо усунення виявлених порушень та запобігання їх появі у майбутньому.

Отже, узагальнюючи вище зазначене виникають обґрунтовані підстави щодо визнання незадовільного стану ДФК. Зазначені недоліки свідчать про відсутність концептуального системного підходу до їх розв'язання, що слід робити комплексно, з урахуванням заходів з удосконалення системи державного

управління. Саме тому є часі створення єдиної системи ДФК, побудованої на єдиних організаційно-методологічних принципах. Така система має адекватно реагувати на чисельні економічні проблеми, що виникають в частині реалізації фінансових відносин щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, забезпечувати єдність та стійкість організаційно-економічних зв'язків між гілками законодавчої та виконавчої влади, охоплювати всі сектори та рівні економіки.

Варто зазначити, що окрім зазначених ознак нової бажаної якості системи ДФК України, має відбутися суттєве вдосконалення організаційної структури, змісту контрольних заходів, фінансового, кадрового, інформаційного забезпечення, встановлення тісних зв'язків з іншими органами державного контролю тощо. Однак, на часі є й координація діяльності органів ДФК, адже контрольні заходи, які іноді дублюються, здійснюються за рахунок єдиного джерела, — бюджетних коштів, у т.ч. коштів платників податків.

Відсутність чіткого уявлення про формат взаємовідносин та цільову спрямованість функціонування органів державного контролю на рівнях законодавчої та виконавчої гілок влади, як правило, стає основною причиною стратегічних невдач у системі управління державою.

На даний час науковцями висуваються декілька підходів до трансформації чинної системи державного контролю, починаючи з розробки та впровадження концепції розвитку державного фінансового контролю, до пропозицій щодо удосконалення чинного нормативно-правового регламентування діяльності органів державного контролю, впровадження нових форм контролю тощо. Пропозиції, наведені у вітчизняній науковій літературі спрямовані на розв'язання питання щодо встановлення головного органу державного фінансового контролю або розмежування повноважень між органами контролю законодавчої та виконавчої гілок влади. Відповідно питання скоординованого розв'язання проблем державного контролю залишаються невирішеними.

На сьогодні в Україні функціонує лише сукупність розрізнених ланцюгів державного контролю, які недостатньо взаємодіють між собою, що у науковому розумінні не є системою. По суті, сучасний вітчизняний ДФК — це сукупність органів державного контролю законодавчої та виконавчої гілок влади, які виконують розрізнені, неузгоджені контрольні функції, тому, з урахуванням теорії класифікації систем, таку сукупність складно визнати повноцінною системою та ідентифікувати:

- «як складну систему, адже між значною кількістю органів державного контролю, які можна визнати простими системами, відсутні взаємозв'язки та взаємодія. Якщо вони й існують, то мають лише односторонній характер між органами контролю виконавчої гілки влади;
- як велику систему, адже: цільове призначення підсистем (окремо законодавчої влади і окремо виконавчої влади) або простих систем (окремо узятих органів державного контролю) не завжди підпорядковуються цільовому призначенню всієї системи; відсутня наявність великої кількості інформаційних зв'язків між підсистемами; відсутні елементи самоорганізації (у переважній більшості органів державного контролю виконавчої гілки влади);
- як цілеспрямовану систему, адже сукупність органів державного контролю не володіє можливістю формуватися та змінюватися цілісно як система в процесах пристосування до середовища та розвитку» [4, с. 41–42].

Іншими суттєвими недоліками ДФК є відсутність єдиної інформаційної і методологічної бази, а також недосконале його нормативно-правове регламентування, що суттєво знижує його ефективність та ускладнює досягнення визначеної мети.

Одним з можливих шляхів розв'язання встановлених недоліків, слід вважати централізацію діяльності органів ДФК, яка сприятиме побудові єдиної системи державного контролю на єдиних організаційно-мето-

дологічних принципах, на єдиних нормах функціонування й розв'язання поставлених завдань з чітким визначенням органів контролю та розподілом їх функцій і повноважень.

Дана пропозиція жодним чином не йде у розріз із загальнодержавними тенденціями щодо децентралізації, адже остання була обрана як можливий варіант усунення наслідків фінансової централізації. Державний контроль за період незалежності України ніколи не був централізованим, навпаки, мало місце неогрунтоване збільшення органів державного контролю, що, на нашу думку, й обумовило іноді й обґрунтовані претензії щодо їх діяльності.

Сьогодні організаційна будова вищих органів державного контролю провідних країн світу вирішується по-різному, виходячи з їх історичного розвитку та обраних стратегій їх соціально-економічного розвитку. Варто зазначити, що на даний час ми не можемо повністю перенести досвід організації державного контролю в розвинутих країнах світу у вітчизняну практику з причин: не достатнього розвитку національної системи державного управління; відсутності стратегії розвитку національної економіки та не визначенні основних завдань органів державного контролю в контексті її розвитку. Разом з тим трансформація системи державного контролю потрібна, тому варто розглянути модель, яка б створила організаційні передумови її ефективного функціонування та утворила б фундамент її концептуальної перебудови.

Така трансформація має відбуватися на засадах:

- утворення органу контролю, якому б підпорядковувались всі інші органи державного контролю як по лінії законодавчої, так і по лінії виконавчої влади;
- цілісності системи контролю;
- впровадження вибіркового перевірки даних, одержаних органами державного контролю за наслідками проведених заходів контролю.

Першим кроком, спрямованим на визнання органів державного контролю системою має бути побудова двох підсистем — органів контролю законодавчої та окремо виконавчої гілок влади (РПУ та територіальних рахункових палат, а також ДАСУ відповідно на чолі з іншими органами державного контролю в системі виконавчої влади).

Наступний крок — централізація складної системи з метою координації діяльності підсистем, усунення дублювання заходів контролю та оптимізації витрат на їх проведення.

Вважаємо, що найбільш доцільною є пропозиція щодо створення єдиного колегіального органу (наприклад, Бюро державного контролю), до складу якого б входили представники існуючих на сьогодні органів ДФК.

За функціональними завданнями дане Бюро має бути органом стратегічного управління, загального планування та поточної координації ДФК в Україні. Основну діяльність даного органу мають складати:

- погодження єдиного річного плану контрольних заходів, в основі якого мають бути річні плани РПУ та ДАСУ, а також перспективні плани контрольної діяльності. В межах викладеної пропозиції ДАСУ, як головний орган державного контролю виконавчої влади, має розробляти загальний план з урахуванням планів контрольних заходів Державної фіскальної служби України, а також планів контрольних заходів інших органів державного контролю виконавчої влади;
- розробка стандартів контрольних заходів та методики оцінки їх ефективності;
- проведення вибіркового контролю якості здійснених заходів контролю.

Бюро державного контролю має зайняти головне місце у створенні інтегрованої системи зовнішнього та внутрішнього державного контролю, впровадженні міжнародних стандартів державного контролю, їх уніфікації та гармонізації з національним законодавством, як одного з значних факторів, що суттєво впливатиме на якість заходів контролю та суттєвого зниження рівня корупції.

Висновки та подальші дослідження. Проведене дослідження відповідно до його мети надало підстави дійти наступних висновків:

1. Діяльність органів ДФК не відповідає сучасним запитам щодо гарантування інтересів держави та громадянського суспільства та корелюється з загальною оцінкою діяльності усіх органів державної влади. Головні причини такої оцінки полягають у:
 - зниженні рівня зацікавленості керівних органів державної влади у проведенні контролю за розподілом та витрачанням фінансових ресурсів, окрім контролю за повнотою та своєчасністю формування доходної частини державного та місцевих бюджетів;
 - низькому рівні відшкодування державі завданих збитків;

– недостатній превентивності заходів контролю, внаслідок чого обсяг та види фінансових порушень мають тенденцію до зростання.

2. Державний контроль має відповідати низці вимог, які визначаються інтересами держави. Йдеться, насамперед, про забезпечення ефективності діяльності, як органів що складають її владний апарат, так і всієї системи в цілому. Важливою умовою забезпечення ефекту від функціонування органів державного контролю є системність, оптимальність і збалансованість їх контрольних дій. Невиконання хоча б однієї з цих умов веде до неефективного функціонування усієї системи державного контролю, а також, у подальшому, й системи державного управління.

3. Суттєве удосконалення діяльності органів ДФК може бути досягнуто завдяки:

- усвідомленню парламентом та урядом важливості здійснення державного контролю, як єдиного інструменту забезпечення центрів прийняття управлінських рішень державного значення інформацією про фактичний стан справ у національній економіці;
- реалізації концепції превентивного контролю, що сприятиме оптимізації заходів контролю, економії бюджетних коштів на їх проведення та утримання органів державного контролю, формуванню необхідної доказової бази з метою подальшого відшкодування державі завданих збитків, а також зменшенню кількості та обсягів фінансових порушень у майбутньому;
- централізації ДФК, що дозволить консолідувати зусилля в частині контролю повноти формування, законності, доцільності та ефективності розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів держави та суб'єктами господарювання державної форми власності, усунути факти дублювання заходів контролю, створити єдину інформаційну бази про заходи контролю та їх результати, оптимізувати витрати на утримання органів ДФК. Реалізація зазначених пропозицій дозволить удосконалити державний фінансовий контроль та забезпечити достатній рівень фінансової безпеки країни.

Література

1. Аналіз стану та динаміки діяльності Державної аудиторської служби України за 2006–2015 рр. Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua>
2. Аналіз стану та динаміки діяльності Рахункової палати України за 2006–2015 рр. Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>
3. Бардаш С.В. Контроль діяльності суб'єктів господарювання: гіпотези та версії порушень: монографія / С.В. Бардаш. — К: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 312 с.

4. Бардаш С. В. Про доцільність централізації державного контролю в Україні / Бардаш С. В. // Менеджмент: зб. наук. пр./ голов. ред. А. І. Кредісов. — К., 2009. — Вип. 12. — С. 39–50.
5. Бардаш С. В. Економічний контроль в Україні: системний підхід: монографія / С. В. Бардаш. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 656 с.
6. Бардаш С. В. Трансформація теоретичних основ та практики державного фінансового аудиту / С. В. Бардаш, Ю. Р. Баранюк // Економічний дискурс. № 3, 2016. — С. 26–36.
7. Басанцов І. В. Розвиток державного фінансового контролю в умовах ринкової економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / І. В. Басанцов. Ірпінь, 2008. — 34 с.
8. Виговська Н. Г. Розвиток системи фінансового контролю в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Н. Г. Виговська. — К., 2010. — 36 с.
9. Дмитренко Г. В. Організація і здійснення державного контролю в Україні (фінансово-економічні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держуправління: спец.: 25.00.02 — механізми державного управління / Г. В. Дмитренко. — К., 2011. — 36 с.
10. Іванова І. Державний фінансовий аудит: Парадигми розвитку: монографія / Ірина Іванова. — К.: Академвидав, 2010. — 168 с.
11. Слободяник Ю. Б. Формування системи державного аудиту в Україні: монографія / Ю. Б. Слободяник. — Суми: ФОП Наталуха А. С., 2014. — 321 с.
12. Фінансовий аудит: інформаційно-аналітичне забезпечення: монографія / Є. В. Мних, С. В. Бардаш, К. О. Назарова, О. Л. Шерстюк, В. П. Беякова, В. П. Міняйло; за ред. Є. В. Мниха. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 416 с.
13. Шевчук О. А. Сутність системи державного фінансового контролю / О. А. Шевчук // Фінансовий простір, № 1 (17), 2015. — С. 304–308.

References

1. The State Audit Service of Ukraine, «Performance review and activity dynamics of the State Audit Service of Ukraine during 2006–2015» available at: <http://www.dkrs.gov.ua>
2. The Accounting Chamber of Ukraine, «Performance review and activity dynamics of the Accounting Chamber of Ukraine during 2006–2015» available at: <http://www.ac-rada.gov.ua>
3. Bardash, S.V. (2008), Kontrol' diial'nosti sub'ektiv hospodariuvannia: hipotezy ta versii porushen' [Control of business entities operations, hypotheses and violations reasoning], Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.
4. Bardash, S.V. (2009) «On the rationale of centralization of state control in Ukraine», Management, vol. 12, pp. 39–50.
5. Bardash, S.V. (2010), Ekonomichnyj kontrol' v Ukraini: systemnyj pidkhid [Economic control in Ukraine: system approach], Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.
6. Bardash, S. V. Baraniuk, Yu.R. (2016), «Transformation of the theoretical framework and practices of the state financial audit», Ekonomichnyj dyskurs, vol. 3, pp. 26–36.
7. Basantsov, I.V. (2008), «Development of state financial control in Ukrainian market economy», Ph. D. Thesis, Money, Banking and Finance, Irpin', Ukraine.
8. Vyhovs'ka, N.H. (2010), «Development of financial control system in Ukraine», Ph. D. Thesis, Money, Banking and Finance, Kyiv, Ukraine.
9. Dmytrenko, H.V. (2011), «The organization and implementation of state control in Ukraine (financial and economic aspects)», Ph. D. Thesis, Governance arrangements, Kyiv, Ukraine.
10. Ivanova, I. (2010), Derzhavnyj finansovyj audyt: Paradyhmy rozvytku: monohrafiia [The State financial audit: evolution paradigms: monograph], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.
11. Slobodianyuk, Yu.B. (2014), Formuvannia systemy derzhavnoho audytu v Ukraini: monohrafiia [Development of the State audit system in Ukraine: monograph], FOP Natalukha A. S., Sumy, Ukraine.
12. Mnykh, Ye. V. Bardash, S. V. Nazarova, K. O. Sherstiuk, O. L. Beliakova, V.P. and Miniajlo, V.P. (2015), Finansovyj audyt: informatsijno-analitychne zabezpechennia: monohrafiia [Financial audit: information and analytical implementation], Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.
13. Shevchuk, O.A (2015), «The essentiality of the State financial control system», Finansovyj prostir, vol. 1 (17), pp. 304–308.

Дробот Наталія Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Дробот Наталия Николаевна

*кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Drobot Natalia

*PhD, Associate Professor at the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВИСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В УКРАИНЕ

THE WAY OF IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL PROVIDING OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN UKRAINE

Анотація. В статті висвітлюються теоретичні та практичні аспекти фінансового забезпечення вищих навчальних закладів (ВНЗ) в Україні. Наголошується, що роль держави полягає у формуванні ефективної моделі фінансового забезпечення системи вищої освіти. В свою чергу ВНЗ повинні здійснювати фінансову діяльність за допомогою власних управлінських рішень, щоб забезпечити надходження фінансових ресурсів як з державного бюджету, так і з інших джерел.

Виділені два підходи до визначення сутності фінансового забезпечення: на рівні держави як метод фінансового механізму, який передбачає вплив на соціально-економічний розвиток та на рівні підприємств як гії керівництва щодо знаходження джерел фінансових ресурсів для покриття витрат. Сформульовано поняття фінансового забезпечення ВНЗ як систему формування фондів фінансових ресурсів із визначених державою джерел, що передбачає їх ефективне використання для здійснення освітньо-наукової діяльності. Визначено сутність поняття фінансової діяльності вищих навчальних закладів, з теоретичної точки зору, як систему форм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення функціонування закладів та досягнення ними поставлених цілей, та практичної точки зору, як роботу з залучення та управління фінансовими ресурсами.

Встановлено основні джерела фінансового забезпечення державних та приватних ВНЗ в Україні. В Україні переважає бюджетне фінансування освіти, світовий досвід також підтверджує вирішальну роль бюджетних коштів у розвитку вищої освіти та наукових досліджень. Виділено три основних підходи до державного фінансування сфери вищої освіти у світі: фінансування за видатками; фінансування за результатами; договірне фінансування освіти. Здійснено аналіз фінансування ВНЗ в Україні в загальному обсязі та через показник середньої вартості одного приведенного студента.

Надано пропозиції щодо удосконалення системи фінансового забезпечення вищих навчальних закладів в Україні, що передбачає поєднання державного регулювання (затвердженої методики, норм, нормативів фінансування, державне стимулювання інновацій) з фінансовим менеджментом на рівні закладу (бюджетування, диверсифікація джерел фінансових ресурсів, маркетингова, кадрова політика, система мотивації).

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансова діяльність, вищі навчальні заклади, фінансування вищої освіти, неприбуткові організації.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты финансового обеспечения высших учебных заведений в Украине.

Подчеркивается, что роль государства состоит в формировании эффективной модели финансового обеспечения системы высшего образования. В свою очередь, высшие учебные заведения должны осуществлять финансовую

деятельность с помощью собственных управленческих решений, чтобы обеспечить поступления финансовых ресурсов как с государственного бюджета, так и с других источников.

Выделены два подхода к определению сути финансового обеспечения: на уровне государства как метод финансового механизма, который предусматривает влияние на социально-экономическое развитие предвидит влияние на социально-экономическое развитие, и на уровне предприятия как действия руководства, направленные на поиск источников финансовых ресурсов для покрытия расходов. Сформировано понятие финансового обеспечения высших учебных заведений как систему формирования фондов финансовых ресурсов из утвержденных государством источников, которая предусматривает их эффективное использование для осуществления образовательного и научного процесса. Определено понятие финансовой деятельности высших учебных заведений, с теоретической точки зрения, как систему форм и методов для финансового обеспечения функционирования заведений и достижения ими поставленных целей, и с практической стороны как работу по привлечению и управлению финансовыми ресурсами.

Установлены основные источники финансового обеспечения государственных и частных высших учебных заведений в Украине. В Украине преобладает бюджетное финансирование образования, мировой опыт также подтверждает решающую роль государственных средств в развитии высшего образования и научных достижений. Выделены три основных подхода в государственном финансировании сферы высшего образования в мире: финансирование по расходам; финансирование по результатам; договорное финансирование образования. Проведен анализ финансирования высших учебных заведений в Украине в общем размере и через показатель средней стоимости одного студента.

Даны предложения по усовершенствованию системы финансового обеспечения высших учебных заведений в Украине, которая предусматривает объединение государственного регулирования (утвержденной методики, норм, нормативов финансирования, государственное стимулирование инноваций) с финансовым менеджментом на уровне заведения (бюджетирование, диверсификация источников финансовых ресурсов, маркетинговая, кадровая политика, система мотивации).

Ключевые слова: финансовое обеспечение, финансовая деятельность, высшие учебные заведения, финансирование высшего образования, неприбыльные организации.

Summary. In the paper the theoretical and practical aspects of financial providing of higher educational establishments in Ukraine are considered. It is emphasized that the state role consists in formation of financial providing effective model of a higher education system. In turn, higher educational establishments should carry out financial activity by means of own administrative decisions to provide receipts of financial resources both from the state budget and from other sources.

Two approaches to definition of a financial providing essence are allocated: at the state level as a method of the financial mechanism which provides influence on socio-economic development, and at the enterprise level as an action of leaders to search of financial resources for charges coverage. The financial providing concept of higher educational establishments as a system of funds formation of financial resources is created from the sources approved by the state which provides their effective use for implementation of educational and scientific process. The financial activity concept of higher educational establishments, from the theoretical point of view, as a system of forms and methods that is used for financial providing of functioning of establishments and achievement of goals by them, and from a practical point of view as a work on attraction and management of financial resources is defined.

The main sources of financial providing of state and private higher educational establishments in Ukraine are set. The budgetary financing of education prevails in Ukraine, world experience also confirms the decision role of budgetary facilities at development of higher education and scientific researches. Three main approaches in public financing of a higher education sphere in the world: financing charges; financing results; contractual financing are distinguished.

The financing analysis of higher educational establishments in Ukraine through the index of average cost of a one student is carried out.

The suggestions of system improvement of the financial providing of higher educational establishments in Ukraine are given in the paper. Its envisages combination of government control (ratified methodology, norms, index of financing, state stimulation of innovations) and financial management at the establishment (budgeting, diversification of sources of financial resources, marketing, skilled politics, system of motivation).

Keywords: financial providing, financial activity, higher educational establishments, financing of higher education, non-profit organizations.

Постановка проблеми. Відображенням розвитку економіки країни є фінансове забезпечення галузі освіти і науки, які, відповідно, є інвестицією в подальший розвиток економіки держави. В умовах глобальних перетворень, інтеграційних процесів у світовій економіці, внутрішньої фінансово-політичної кризи, проведення військових дій, питання пошуку джерел фінансування освіти і науки є вкрай актуальним.

Провідна роль держави полягає не просто у припливі різноманітних фінансових ресурсів, а у формуванні розгалуженої, гнучкої моделі фінансового забезпечення системи вищої освіти, яка має передбачати цілий комплекс заходів та інструментів стимулюючого характеру і водночас включати економічний механізм більш досконалого управління галуззю.

В свою чергу вищі навчальні заклади (ВНЗ), в умовах недостатнього державного фінансування, повинні здійснювати фінансову діяльність за допомогою власних управлінських рішень та організаційно-методичної бази для забезпечення надходження фінансових ресурсів з інших джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-практичних аспектів фінансового забезпечення ВНЗ присвячені праці таких українських вчених як: Т. Боголіб, Ю. Богач, Н. Волкова, В. Виноградня, Б. Данилишин, Л. Іщук, І. Лютий, М. Мацелик, Т. Оболенська, К. Павлюк, П. Саблук, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та ін.

Проте, високо оцінюючи вклад вітчизняних авторів у вирішення питань фінансового забезпечення вищої освіти, слід звернути увагу на об'єктивну необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень та надання практичних рекомендацій щодо удосконалення системи фінансового забезпечення ВНЗ з урахуванням рівня їх фінансової автономії.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у визначенні напрямів удосконалення фінансового забезпечення вищої освіти в Україні на основі вивчення теоретичних та оцінки практичних аспектів обраної проблематики.

Для досягнення зазначеної мети передбачено вирішення таких завдань: розглянути сутність, методи та джерела фінансового забезпечення вищих навчальних закладів в Україні та в світі; проаналізувати динаміку фінансування ВНЗ Міністерства освіти і науки України; сформулювати пропозиції щодо удосконалення системи фінансового забезпечення ВНЗ в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. При вивченні наукової літератури можна виокремити два підходи визначення сутності фінансового забезпечення: перший — визначає фінансове забезпечення на рівні держави як метод фінансового механізму, який передбачає вплив на соціально-економічний розвиток

[1; 2; 3]; другий — трактує фінансове забезпечення на рівні підприємств як дії керівництва щодо знаходження джерел покриття витрат [4; 5; 6].

Розглядаючи грошові потоки підприємств виділяють операційну, інвестиційну та фінансову діяльність. Фінансова діяльність пов'язана із зміною структури капіталу, тобто це пошук та залучення джерел для забезпечення роботи, управління фінансовими ресурсами для збільшення вартості капіталу компанії. Отже, сутність фінансового забезпечення полягає у здійсненні фінансової діяльності підприємства, управлінні фінансовими ресурсами для їх примноження.

Вищі навчальні заклади — також підприємства, які діють на засадах неприбутковості. Виділення неприбуткової діяльності у галузі освіти є досить логічним, оскільки освіта повинна бути доступною широким верствам населення, а неприбутковість, забезпечуючи збалансованість витрат і доходів, сприяє раціональному веденню господарської діяльності.

Вищі навчальні заклади є державної, комунальної і приватної форми власності. Всі вони відповідно до законодавства покликані забезпечувати право людини на освіту. Державні навчальні заклади реалізують право безкоштовної освіти згідно Конституції України.

Державні ВНЗ, які отримують кошти з Державного бюджету України на підготовку студентів державного замовлення є бюджетними установами. Кошторисне фінансування як метод організації фінансової діяльності не передбачає достатніх стимулів для раціонального й ефективного господарювання і взаємозв'язку між рівнем фінансування бюджетної установи та результатами її діяльності. Відповідно здійснюється фінансування установи, а не наданих послуг [7, с. 101].

Державні ВНЗ поєднують кошторисне фінансування з методом некомерційного самофінансування для виконання ними статутних завдань і функцій. Вищі навчальні заклади мають право надавати і платні послуги, як освітнього характеру, так і інші, хоча їх перелік та порядок використання коштів спеціального фонду також чітко окреслені законодавством, що знижує рівень фінансової мобільності та автономії навчальних закладів [8].

Держава визначає розмір і механізм фінансового забезпечення діяльності ВНЗ, відповідно організуючи доступність освіти та підготовку кваліфікованих кадрів для соціально-економічного розвитку країни. Джерела фінансового забезпечення закладів вищої освіти залежать, насамперед, від форми власності ВНЗ. Основними джерелами фінансового забезпечення державних навчальних закладів в Україні є: бюджетне фінансування, кошти фізичних та юридичних осіб, надання додаткових послуг, благодійництво та спонсорство. Такі форми, як кредитування

й інвестування, характерні лише для приватних навчальних закладів.

Отже, фінансове забезпечення ВНЗ — це система формування фондів фінансових ресурсів із визначених державою джерел, що передбачає їх ефективне використання для здійснення освітньо-наукової діяльності. Тобто, з одного боку на рівні держави повинні бути законодавчо встановлені обґрунтовані норми та нормативи, порядок, методика та умови отримання та використання коштів, а з іншого на рівні навчального закладу ефективно управління фінансовою діяльністю для розвитку закладу зокрема та вищої освіти в цілому.

Відповідно, фінансова діяльність ВНЗ — це система форм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення функціонування закладів та досягнення ними поставлених цілей. З практичної точки зору це фінансова робота, що передбачає залучення та управління фінансовими ресурсами для виконання як поточних завдань навчального закладу, так і перспективних проектів удосконалення матеріально-технічної бази та розвитку нових проектів в освіті та науці.

У світовій практиці сформувалися декілька підходів до організації державного фінансування вищої освіти: фінансування за видатками — Канада, Велика Британія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай, Нігерія; фінансування за результатами — Данія, Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, США; договірне фінансування освіти — Бразилія, Аргентина, Індія, Греція, Італія.

На сьогодні у розвинутих країнах світу бюджетне фінансування має вирішальне значення для забезпечення державних гарантій отримання вищої освіти, проведення наукових досліджень у ВНЗ [9, с. 65].

В Україні також переважає бюджетне фінансування, близько 90% студентів навчаються у державних ВНЗ, з них більше 60% фінансуються з загального фонду державного бюджету [10].

Аналіз загального обсягу фінансування ВНЗ в системі Міністерства освіти і науки України показує, що розмір фінансового забезпечення підготовки студентів безперечно зріс. Так, фінансування за програмою

підготовки студентів у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації у 2016 році порівняно з 2014 роком зросло на 15%, а у ВНЗ I і II рівня акредитації — на 30%. Проте, якщо порівняти відсоток збільшення фінансування з офіційним рівнем інфляції у 2014 році (124,9%) та у 2015 році (143,3%), то стає зрозуміло, що таке збільшення не покриває навіть номінального підвищення цін на товари і послуги, відповідно реально-го підвищення видатків на вищу освіту не відбулося.

Середні витрати на 1 приведенного студента у ВНЗ з загального фонду бюджету на підготовку фахівця вищій, ніж середня вартість контракту за кошти юридичних і фізичних осіб. Таку відмінність можна пояснити видатками на стипендію з загального фонду, а також звичайно заниженням реальної вартості підготовки навчальними закладами з метою набрати кількісний контингент студентів за рахунок нижчої ціни послуги, тим самим залучити більше коштів в цілому.

Крім того, спотерігається нерівномірне підвищення плати за навчання студентів в закладах III–IV та I–II рівня акредитації. Якщо підвищення державного фінансування у 2016 році порівняно з 2014 роком відбулось майже на одному рівні (22,9%), то плата за навчання за контрактом у технікумах, коледжах I–II рівня акредитації зросла майже на 31%, а в інститутах та університетах лише до 7,1%. Тобто, зважаючи на реальне зниження платоспроможності населення, зменшення кількості абітурієнтів та з метою збереження контингенту студентів, навчальні заклади не могли суттєво підвищувати вартість навчання.

Висновки та подальші дослідження. Успішний розвиток вищої освіти в Україні можливий лише за поєднання зусиль держави та навчальних закладів. Система фінансового забезпечення ВНЗ повинна передбачати гармонійне поєднання державного регулювання з фінансовим менеджментом на рівні закладу освіти. Тобто, необхідні обґрунтовані підходи та нормативи фінансування та ефективного управління фінансово-економічною діяльністю вищих навчальних закладів, яке сприятиме зростанню кількісних та якісних показників його основної діяльності, стимулюватиме при цьому економію всіх видів ресурсів,

Таблиця 1

Аналіз фінансування одного середньоприведеного студента ВНЗ Міністерства освіти і науки України

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016/14,%
Середня вартість 1 приведенного студента у ВНЗ I–II р.а.:				
– за рахунок державного замовлення, грн.	17553,4	16335,6	21578,2	122,9
– за кошти фізичних та юридичних осіб, грн.	9854,4	10130,8	12896,2	130,9
Середня вартість 1 приведенного студента у ВНЗ III–IV р.а.:				
– за рахунок державного замовлення, грн.	23760,2	24375,9	29169,8	122,8
– за кошти фізичних та юридичних осіб, грн.	20367,1	20785,0	21813,3	107,1

Джерело: складено на підставі [11–16]

забезпечуючи їх збільшення та розвиток закладу та вищої освіти в цілому.

Загалом, до основних напрямів удосконалення системи фінансового забезпечення ВНЗ можна віднести:

- на рівні держави (держрегулювання системи фінансового забезпечення) — розроблення й затвердження методики, визначення чітких та встановлення обґрунтованих правил, підходів та нормативів державного фінансування підготовки фахівців з урахуванням галузевої і регіональної специфіки; забезпечення державної підтримки та стимулювання залучення фінансових ресурсів в інноваційну складову розвитку закладу; створення передумов для співпраці освітньо-наукових установ з бізнесовими структурами та посилення мотивації останніх до співпраці шляхом розробки фіскальних стимулів,

створення спільних проєктів, науково-дослідних-освітніх центрів, розробки і реалізації спеціальних оцадних освітніх програм, розвиток ендавменту тощо;

- на рівні навчальних закладів (ефективне управління фінансово-економічною діяльністю та використання фінансових ресурсів ВНЗ) — застосування бюджетування поряд із кошторисним методом фінансування ВНЗ; диверсифікація джерел фінансування (використання страхових, депозитних та інших можливостей); маркетингова політика закладу, профорієнтаційна робота, розширення послуг; кадрова політика, дієва система мотивації, заохочення та матеріального стимулювання науково-педагогічних працівників за участь в освітніх та науково-дослідних проєктах тощо.

Література

1. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): [навч. посіб.] / В. М. Опарін. — 2-ге вид. доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2002. — 240 с.
2. Погрішук Г. Б. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Г. Б. Погрішук. — Тернопіль, 2005. — 20 с.
3. Финансы / В. М. Родионова, В. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко [и др.]; по ред. В. М. Родионовой. — М.: Финансы и статистика, 1993. — 432 с.
4. Фінанси: [навч. посіб.] / О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспішев [та ін.] / за ред. І. В. Оспішева. — К.: Знання, 2006. — 415 с.
5. Карпишин Н. І. Фінансове забезпечення охорони здоров'я в реалізації державних функцій на ринку медичних послуг: Дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. / ТНЕУ. — Тернопіль, 2006. — 168 с.
6. Павлова Л. Н. Финансовый менеджмент. Вид. 2-е. М.: Юнити-Дана, 2003 г. — 269 с.
7. Особливості реалізації фінансового механізму бюджетних установ / Н. Г. Пігуль, О. В. Люта // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. — 2010. — № 2. — С. 94–102.
8. Боголіб Т. М. Модель фінансування й організація діяльності вищого навчального закладу. Режим доступу: <http://readbookz.com/articles/article-25/>
9. Малишко В. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи / В. В. Малишко // Молодий вчений. — 2016. — № 2. — С. 64–67.
10. Репко М., Руда Ю. Освіта по-українськи: 129 мільярдів — марнотратство чи інвестиція? / Центр економічної стратегії [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/15/620955/>
11. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ № 1410/1178 від 1.12.2014 «Про внесення змін до паспорта бюджетної програми на 2014 рік».
12. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ № 158/110 від 17.02.2015 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2015 рік».
13. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ № 1410/1178 від 1.02.2016 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2016 рік».
14. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ № 249/311 від 21.03.2014 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2014 рік».
15. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; № 157/109 від 17.02.2015 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2015 рік».
16. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ № 1409/1177 від 1.02.2016 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2016 рік».

References

1. Oparin V. Finance (General Theory): [teach. guidances]. 2-nd ed. ext. and revised. KNEU, 2002, 240 p.
2. Pohrishchuk G. Financial support for environmental protection: Thesis. Dis. ... candidate. Sc. Science, G. Pohrishchuk, Ternopil, 2005, 20 p.
3. Finance, V. Rodyonova, V. Vavilov, L. Goncharenko [et al.], Moscow, Finance and Statistics, 1993, 432 p.
4. Finance [teach. guidances], A. Blyznyuk, L. Lachkova, V. Ospishev [et al.], Kyiv, Knowledge, 2006, 415 p.
5. Karpyshyn NI Financial support for health care in implementation of government functions in the market of medical services: Dis. ... candidate. Sc. Sciences: 08.04.01. / TNEU, Ternopil, 2006, 168 p.
6. Pavlova L. Financial management. Kind. 2-nd, Moskow, Unity-Dana, 2003, 269 p.
7. Features of the financial mechanism of budgetary institutions, N. Pigul, O. Lyuta, Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine, Economics, 2010, № 2, P. 94–102.
8. Bogolib T. Model of Financing and Organization of activity of higher educational establishments. / <http://readbookz.com/articles/article-25/>
9. Malyshko V. Financing higher education in Ukraine: problems and prospects, Young scientists, 2016, № 2, P. 64–67.
10. Repko M. Ore education in Ukrainian 129 billion – or a waste of investment? / Center for Economic Strategy [Electronic Resource] – Access: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/15/620955/>
11. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; Decree № 1410 / 1178 of 12/01/2014 «On budget programs approval for 2014».
12. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; Decree № 158 / 110 from 17.02.2015 «On budget programs approval for 2015».
13. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; Decree № 1410 / 1178 of 02.01.2016 «On budget programs approval for 2016».
14. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; Decree № 249 / 311 from 21.03.2014 «On budget programs approval for 2014».
15. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; № 157 / 109 from 17.02.2015 «On budget programs approval for 2015».
16. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; № 1409 / 1177 of 01.02.2016 «On budget programs approval for 2016».

Стасіневич Світлана Анатоліївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Стасиневич Светлана Анатольевна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Stasinevych Svetlana

*PhD, Associate Professor, Department of Enterprise, Trade and exchange activities
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Шиндирук Іван Петрович

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Шиндирук Иван Петрович

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Shyndyruk Ivan

*PhD, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

РЫНОК ЦЕННЫХ БУМАГ УКРАИНЫ: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ

SECURITIES MARKET UKRAINE: STATE AND PROBLEMS

Анотація. В статті представлені результати аналізу стану ринку цінних паперів України та дослідження проблем його функціонування в сучасних умовах, зокрема детально проведено оцінку показників вітчизняного біржового фондового ринку за 2016 р. та акцентовано увагу на проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо регульованих ринків та деривативів)».

Ключові слова: ринок цінних паперів, фондова біржа, регулювання.

Аннотация. В статье представлены результаты анализа состояния рынка ценных бумаг Украины и исследования проблем его функционирования в современных условиях, в частности подробно проведена оценка показателей отечественного биржевого фондового рынка за 2016 г. и акцентировано внимание на проекте Закона Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины (относительно регулируемых рынков и деривативов)».

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, фондовая биржа, регулирование.

Summary. The article presents the results of the analysis of the stock market of Ukraine and study of problems of its functioning in the present conditions, including detailed evaluated indicators of the domestic stock exchange stock market for 2016 and attention is focused on the draft Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (regarding regulated markets and derivatives)».

Keywords: securities market, stock exchange regulation.

Постановка проблеми. Розвинений фінансовий сектор є ключовою умовою для зростання економіки будь-якої країни. Одним з основних елементів повноцінного фінансового сектору є розвинений ринок цінних паперів (фондовий ринок) тобто ринок капіталу, який поділяється на біржовий (організований) та позабіржовий (неорганізований).

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню зарубіжного та вітчизняного ринку цінних паперів присвячені праці багатьох українських вчених-економістів, зокрема Ф. Мозгового, О. Дегтярьової [3], Н. Хоружого, М. Бурмаки [2] та інших [4, 5]. Проте, в Україні на даний час ринок цінних паперів ще не сформований, а головне не набув повноцінного функціонування, подальшому розвитку ринків капіталу заважає існування цілого ряду невирішених питань. Тому даний сегмент економіки потребує подальшого вивчення.

Метою даної статті є висвітлення і оцінка результатів діяльності фондового ринку в 2016 р., визначення проблем сучасного стану та формування пропозицій удосконалення його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Загальний обсяг торгів на організованому ринку протягом 2016 р. досяг шестирічного мінімуму (рис. 1). Обсяги торгів за всіма фінансовими інструментами, крім опціонних сертифікатів, значно скоротились у порівнянні з останніми роками. Разом з тим, структура торгів на біржовому ринку значно не змінилась, у зв'язку з цим падіння обсягу торгів не можна пов'язувати зі зменшенням активності учасників.

На кінець 2016 р. діяльність з організації торгівлі здійснювали 8 фондових бірж. Обсяги торгів в розрізі окремих бірж значно впали: по деяким — в п'ять і більше разів (зокрема, Українська фондова біржа, Українська міжбанківська валютна біржа, Східно-Європейська фондова біржа), а по іншим — мінімум в два рази, виключенням є ПФТС — фондова біржа «Позабіржова фондова торговельна система» [1].

Організований ринок за структурою обсягів торгів в розрізі фінансових інструментів фактично є ринком державних облігацій (94% загального обсягу) (рис. 2). Характерним є те, що у 2016 р. зменшилися торги державними цінними паперами, але у порівнянні з іншими інструментами, зменшення було несуттєвим. Обсяг торгів акціями зменшився більш ніж вдвічі, державними — в 4 рази, інвестиційними сертифікатами — в 5 разів.

Помітним є значне зростання обсягів біржових контрактів, укладених на ринку РЕПО (кредитних операцій, в яких цінні папери використовуються як забезпечення), що є винятком із загальної тенденції. Предметом 95% всіх контрактів, укладених на ринку РЕПО, є державні облігації [1]. У зв'язку із підвищенням вимог до перебування цінних паперів у біржовому реєстрі, значна кількість емітентів була делістингова протягом останніх двох років (загалом 330) [1]. Цей факт вплинув на загальний обсяг торгів, адже в учасників зникла необхідність підтримувати торги з цінними паперами, що пройшли де лістинг. Обсяг торгів на позабіржовому ринку зберігся на тому ж рівні, що й роком раніше. Виключенням з тенденції є дзеркальна, порівняно з організованим ринком, ситуація з облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП). Обсяги торгів цим інструментом значно скоротилися, порівняно з 2015 р. Зручний процес трейдингу та поступове формування ліквідності по державним облігаціям на організованому ринку, стали основними факторами зменшення операцій на позабіржовому ринку.

Що стосується торгівлі акціями, то 99,5% загального обсягу торгів з акціями відбувається на позабіржовому ринку. Найбільш активно на позабіржовому ринку торгуються цінні папери, торгівля якими була зупинена на фондових біржах [1]. На організованому ринку відбувається торгівля акціями тих емітентів, які переважно є предметом контрактів інтернет-трейдингу. Торги із зазначеними емітентами залишаються незначними. Нестабільність ринку і низька ліквідність

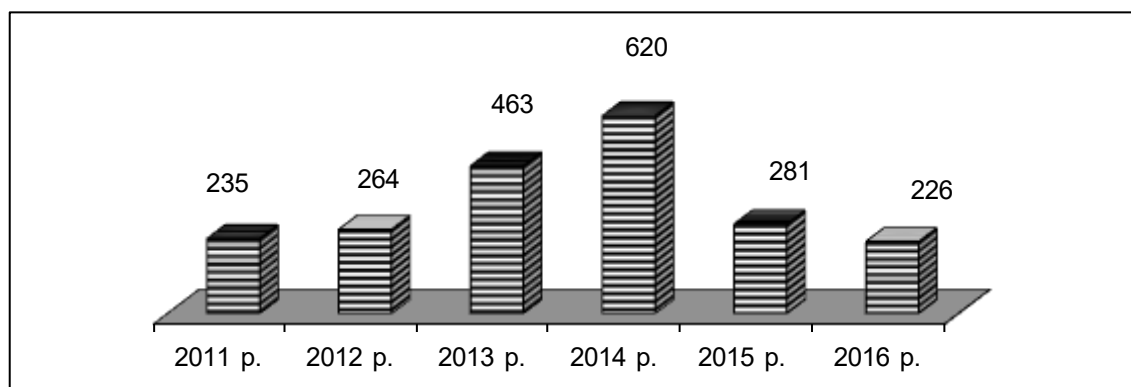

Рис. 1. Загальні обсяги торгів на біржовому фондовому ринку України в 2011–2016 рр., млрд грн (зображено автором на основі [1])

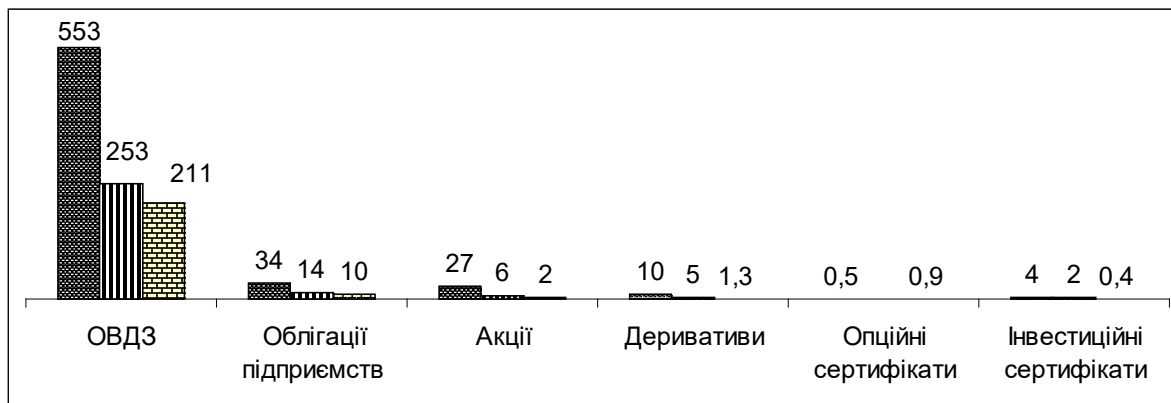

Рис. 2. Обсяги торгів на біржовому фондовому ринку України за видами цінних паперів в 2011–2016 рр., млрд грн (зображено автором на основі [1])

не сприяють появі інтересу у іноземних портфельних інвесторів.

Порівнюючи ціноутворення на акції на організованому та неорганізованому ринку можна констатувати, що серед цін на неорганізованому ринку значно ширше, а різниця, починаючи з 50% спреду та більше, фактично зростає в геометричній прогресії. Кількість випусків, що торгуються на неорганізованому ринку, значно більша ніж тих, що знаходяться у біржових списках фондових бірж. Разом з тим, найбільшою є кількість емітентів, по яким серед на позабіржовому ринку перевищує 1000%, тобто ціни на акцію відрізняються в 10 і більше разів [1]. Причиною такого нестабільного ціноутворення є відсутність на неорганізованому ринку принципу розрахунків «поставки проти оплати»; розкриття інформації (оприлюднення звітності емітентів, інформації про угоди); якісного нагляду за діями учасників (відсутність вимог щодо маніпулювання).

Переважає більшість договорів на неорганізованому ринку укладаються в інтересах юридичних осіб-нерезидентів (81,8%). На фондових біржах контракти укладаються як в інтересах юридичних осіб-нерезидентів (33,8%), так і фізичних осіб-резидентів (33,3%) (останні є основними користувачами послуги інтернет-трейдингу). Результати аналізу свідчать, що вплив на обіг акцій здійснюється вузьким колом осіб – 2% унікальних інвесторів здійснюють більше 50% всіх операцій. Щодо організованого ринку, то 2% юридичних осіб вплинули на 58% обсягу торгів, 2% фізичних осіб вплинули на 80% обсягу торгів. На неорганізованому ринку 2% юридичних осіб вплинули на 44% обсягу торгів, 2% фізичних осіб вплинули на 92% обсягу [1].

На ринку корпоративних облігацій були присутні в основному локальні інвестори та банки. Первинне розміщення здійснювалось здебільшого на організованому ринку компаніями будівельної галузі з подальшою реалізацією цільових облігацій будівельни-

ків фізичним особам-інвесторам на неорганізованому ринку. Вторинний ринок характеризується обігом цінних паперів серед обмеженого кола осіб. Більшість лідерів торгів по облігаціям – також компанії будівельної галузі.

З початку року мінімальна дохідність гривневих ОВДП впала на 3%. Кореляція дохідності по ОВДП відбувалась, зокрема, на фоні зменшення облікової ставки НБУ. Всього на 1% зменшився серед між мінімальною та максимальною дохідністю протягом року. Разом з тим, різниця між максимальною та мінімальною дохідністю залишалась досить значною, та склала на кінець року 5%. Протягом 2016 р. спостерігалась зацікавленість інвесторів до державних облігацій з середньостроковим терміном погашення (від 2 до 3 років) та помірне зростання попиту на облігації з довгостроковим терміном погашення. Тенденція зростання попиту на державні облігації з середньостроковим та довгостроковим терміном погашення є позитивним індикатором та свідчить про зростання довіри інвесторів до державних боргових інструментів.

На фондовому ринку найбільшим попитом користуються ф'ючерсні контракти на валюту, друге місце займають строкові контракти на індексний кошик. Разом з тим невелика кількість юридичних осіб впливають на 45% обсягів всіх торгів [1].

Важливу роль в забезпеченні прозорості та ефективності функціонування фондового ринку відіграє механізм його регулювання. Наразі в Україні нагально стоять завдання підвищення якості державного регулювання фондового ринку, удосконалення його саморегулювання, покращення міжнародного та національного співробітництва у даній сфері. Удосконалення регулювання фондового ринку України базується на положеннях Програми розвитку фондового ринку України на 2015–2017 роки «Європейський вибір – нові можливості для прогресу та зростання», що має забезпечити функціонування єдиної державної

політики стимулювання покращення інвестиційного клімату[8]. Ще 20 листопада 2015 р. у Верховній Раді зареєстрований проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регульованих ринків та деривативів» за № 3498. Даний проект Закону України за мету має покращення функціонування ринків похідних цінних паперів та деривативів, а також вдосконалення інфраструктури ринків капіталу та інших регульованих ринків на основі передової міжнародної практики [7].

Висновки. Існує необхідність у комплексному вдосконаленні законодавчих норм в частині забезпечення належного й ефективного контролю та нагляду

на фондовому ринку, а також вдосконалення захисту прав інвесторів та споживачів фінансових послуг на фондовому ринку.

Незначною залишається інтеграція національного фондового ринку до міжнародних ринків капіталу. Безпосередньому виходу українських емітентів на міжнародні ринки капіталу, а також активній участі іноземних інвесторів у національному ринку заважає низка правових, ринкових та технологічних складнощів. Дуже важливим для подальшого розвитку вітчизняного фондового ринку є усунення перепон для його інтеграції до міжнародних ринків та спрощення процесу інвестування нерезидентами.

Література

1. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку [Електронний ресурс] / Вебпортал Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. — Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua/fund/analytics>.
2. Біржовий фондовий ринок в Україні: Навчальний посібник // Вступне слово Тевелева Д.М. Авторський колектив: Бурмака М.О. (керівник колективу), Бутенко Д.С., Долінський Л.Б. та ін. — К.: АДС УМКЦентр, 2014. — 412 с.
3. Дегтярева О.И. Биржевое дело: учебник / О.И. Дегтярева. — М.: Магистр, 2007. — 249 с.
4. Ковальова О.М. Інституційні аспекти розвитку фондового ринку України. / О.М. Ковальова // Науковий вісник Херсонського державного університету, серія: «Економічні науки». — 2016. — Вип.16. — Частина 1. — С. 124–127.
5. Краснова І.В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку / І.В. Краснова // Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 129–134.
6. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України № 448/96-ВР від 30 жовтня 1996 р./ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), «The draft Law on amendments to certain legislative acts of Ukraine (regarding regulated markets and derivatives), dated November 20, 2015 No. 3498», available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57159.
8. Проект Програми розвитку фондового ринку України на 2015–2017 роки «Європейський вибір — нові можливості для прогресу та зростання» [Електронний ресурс] / Вебпортал Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. — Режим доступу: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan>.

References

1. Official Website the National Commission on Securities and Stock Market of Ukraine. (2017), «Analytical data for the development of the stock market», available at: <http://www.ssmc.gov.ua/fund/analytics> (Accessed 13 February 2017).
2. Burmaka, M. O. Butenko, D. S. Dolins'kyj L.B. and other (2014), *Birzhoviy fondoviy rynok v Ukraini: Navchal'nyj posibnyk* [Exchange stock market in Ukraine: Textbook], ADS CMD Center, Kyiv, Ukraine.
3. Dehtiareva O. Y. (2007), *Byrzhoevye delo: uchebnyk* [Exchange business: the textbook], Master, Moscow, Russia.
4. Koval'ova O.M. (2016), «Institutional aspects of development of the Ukrainian stock market», *Naukovyj visnyk Kherson's'ko-ho derzhavnoho universytetu, serii: «Ekonomichni nauky», vol.16, Part 1, pp. 124–127.*
5. Krasnova I. V. (2014), «Stock market in Ukraine: state and prospects of development», *Problemy ekonomiky, vol.1, pp. 129–134.*
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *The Law of Ukraine «On state regulation of securities market in Ukraine»*, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 7 Mart 2017).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), «The draft Law on amendments to certain legislative acts of Ukraine (regarding regulated markets and derivatives), dated November 20, 2015 No. 3498», available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57159.
8. Official Website the National Commission on Securities and Stock Market of Ukraine (2017), «The draft Program of stock market development of Ukraine for 2015–2017 years «European choice: new opportunities for progress and growth»», available at: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan> 9 (Accessed 7 Mart 2017).

Білозор Людмила Василівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Белозор Людмила Васильевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Belozor Ludmila

*candidate of economic sciences, associate professor
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПРОБЛЕМЫ УЧЕТА ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА INTELLECTUAL CAPITAL ACCOUNTING ISSUES

Анотація. У статті розглянуто різні підходи до тлумачення сутності інтелектуального капіталу, його структури та оцінювання, запропоновано визначення інтелектуального капіталу з позицій бухгалтерського обліку, визначено зв'язок з оборотними активами як об'єктом бухгалтерського обліку.

Обґрунтовано необхідність дослідження питання інтелектуального капіталу в сучасній системі господарювання для формування стійких конкурентних переваг. Досліджено погляди різних науковців щодо необхідності аналізу «невидчимої» сфери функціонування підприємства. Виявлено негативні наслідки неможливості відображення всіх компонентів інтелектуального капіталу у фінансовій звітності.

Ключові слова: інтелектуальний капітал; людський капітал; структурний капітал; інтелектуальна власність; нематеріальні активи; оборотні активи; оцінювання інтелектуального капіталу; облік інтелектуального капіталу.

Аннотация. В статье рассмотрены различные подходы к толкованию сущности интеллектуального капитала, его структуры и оценки, предложено определение интеллектуального капитала с позиций бухгалтерского учета, определена связь с оборотными активами как объектом бухгалтерского учета.

Обоснована необходимость исследования вопроса интеллектуального капитала в современной системе хозяйствования для формирования устойчивых конкурентных преимуществ. Исследованы взгляды различных ученых о необходимости анализа «невидимой» сферы функционирования предприятия. Выявлены негативные последствия невозможности отображения всех компонентов интеллектуального капитала в финансовой отчетности.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал; человеческий капитал; структурный капитал; интеллектуальная собственность; нематериальные активы; оборотные активы; оценивания интеллектуального капитала; учет интеллектуального капитала.

Summary. The article discusses different approaches to the interpretation of the essence of intellectual capital, its structure and evaluating proposed definition of intellectual capital accounting positions, defined relationship with the object as non-current assets accounting.

The necessity of study on intellectual capital in modern economic system to create a sustainable competitive advantage. Scientists studied different views on the need for analysis of the «intangible» areas of the enterprise. Revealed the negative effects of the inability to display all components of intellectual capital in the financial statements.

Key words: intellectual capital; human capital; structural capital; Intellectual Property; intangible assets; non-current assets; evaluation of intellectual capital; accounting intellectual capital.

Постановка проблеми. Нині значущість знань зростає, випереджаючи роль засобів виробництва і природних ресурсів. Сучасне підприємство характеризується не тільки виробництвом продукції, але й виробництвом знань. Тобто імідж підприємства має бути оцінений величиною інтелектуального капіталу [1, с. 262]. Відсутність на українських підприємствах всебічної повноцінної інформації про стан інтелектуального капіталу не дозволяє визначити пріоритетні напрями його використання й розвитку. Тому в сучасних умовах в теорії та практиці бухгалтерського обліку постає необхідність в оцінці та обліковому відображенні інтелектуального капіталу та його складових. Це дозволить враховувати інтелектуальний капітал у формуванні вартості підприємства та забезпечить прийняття стратегічних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами сутності та бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу займалась велика кількість вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, окремі питання окреслені у працях Л. Алканіз, К.А. Багріновського, В.Д. Базилевича, Е. Брукінга, Л. Едвінсона, І.В. Журавльової, Р.С. Каплана, А.Н. Козирева, С.Ф. Легенчука, Б.Б. Леонтьєва, І.І. Просвіриної, М.С. Пушкаря, Р. Рослендера, Т. Стюарта та інших [2, с. 103–104].

Однак, наразі, низка проблем залишається невирішеною, зокрема: визначення сутності та ролі інтелектуального капіталу з позицій бухгалтерського обліку, розкриття структури інтелектуального капіталу, його оцінювання та відображення у звітності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності інтелектуального капіталу, розкриття структури інтелектуального капіталу, його оцінки, розробка пропозицій щодо відображення інтелектуального капіталу у звітності, виявлення основних проблеми обліку інтелектуального капіталу та розробка пропозицій щодо їх вирішення, приймаючи до уваги особливості обліку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальний капітал — предмет широкого обговорення науковцями, тривають дискусії щодо визначення його економічної сутності, але оскільки поняття є багатозначним, то єдиного чіткого визначення немає.

Інтелектуальний капітал (від лат. *Intellectualis capitalis* — розумовий головний або головні пізнання) — це один з різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює одночасно характерну лише йому специфіку і особливості. Тобто, інтелектуальний капітал — це знання, які можуть бути оцінені та виражені у формі прибутку. Таке широке визначення охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новини, які можуть бути інновацією і приносити додатковий прибуток.

Л. Едвінсон та М. Мелоун зазначають, що інтелектуальний капітал є одним із найбільших джерел фінансування суб'єктів господарювання, що визначається особливим видом ресурсів — трудовими ресурсами, якими підприємство не може володіти у зв'язку з неможливістю їх відчуження [3, с. 430].

У сучасній фаховій літературі під інтелектуальним капіталом розуміють сукупність інтелектуальних активів, до яких можуть бути віднесені:

- ринкові активи (нематеріальні активи, пов'язані з ринковими операціями);
- інтелектуальна власність як актив (авторські права, патенти, торгові марки товарів і послуг, ноу-хау, торгові таємниці);
- людські активи (сукупність колективних знань співробітників підприємства, їх творчих здібностей, наявність лідерських якостей);
- інфраструктурні активи (технології, методи і процеси, які роблять роботу підприємства можливою) [4, с. 9].

Сутність інтелектуального капіталу як результату полягає у його здатності до приросту та забезпечення конкурентних переваг підприємства (Е. Брукінг, Т. Стюарт, Д. Клейн, Л. Прусак) [5, с. 336].

Заслугує на увагу визначення інтелектуального капіталу, запропоноване А.С. Фроловою. «Інтелектуальний капітал — це сукупність невлених активів, які виражені у вигляді знань, навичок, виробничого досвіду конкретних людей (людські авуари) і вловимих нематеріальних активів у вигляді патентів, баз даних, програмного забезпечення, знаків і ін., які продуктивно використовуються з метою максимізації прибутку, підвищення вартості активів підприємства або інших економічних і технічних результатів» [6, с. 903].

Легенчук С. зазначає, що для потреб бухгалтерського обліку інтелектуальний капітал необхідно визначати як сукупність наявних інтелектуальних активів (людський, структурний, клієнтський капітал) підприємства, які забезпечують йому конкурентні переваги на ринку. Він визначив причини бухгалтерського відображення інтелектуального капіталу, зокрема: забезпечення прийняття рішень користувачами та прозорості звітності; відображення в обліку ринкової вартості підприємства; вимірювання інтелектуального капіталу з метою гармонізації мікро- і макрообліку [7, с. 5].

Інтелектуальний капітал є довгостроковим ресурсом, який підприємство використовує протягом терміну більше одного року. Крім того, деякі елементи інтелектуального капіталу можуть мати визначений термін корисного використання, який може бути обумовлений контрактом. Світовою практикою підтверджено, що використання інтелектуального капіталу

(брендів, кваліфікації працівників, клієнтської бази) дає великі майбутні економічні вигоди, а також підвищує ринкову вартість підприємства. Однак інколи зовнішні чинники (попит на продукцію, банкрутство конкурентів, природні умови), невідконтрольні підприємству, взаємодіючи між собою, можуть створювати додаткові переваги для підприємства та синергетичний ефект. Такі ефекти не варто визначати елементами інтелектуального капіталу, оскільки вони не придбані і не створені підприємством, а також не контролювані ним.

Узагальнюючи всі зазначені підходи з позицій бухгалтерського обліку, слід зазначити, що під інтелектуальним капіталом варто розуміти сукупність активів та інших інтелектуальних ресурсів, що не мають фізичної форми, на які суб'єкт господарювання має право власності або користування, термін корисного використання яких складає більше одного року (операційного циклу) або їхня вартість є більшою 6000 гривень (за умови, якщо термін використання менше одного року), а їх використання призведе до збільшення ринкової вартості підприємства у майбутньому [2, с. 107].

Розрахунок інтелектуального капіталу, як правило, проводиться у три етапи: оцінка вартості інтелектуального капіталу, дослідження основних факторів впливу на формування інтелектуального капіталу та відображення інформації про інтелектуальний капітал у бухгалтерському обліку.

Розглядаючи поняття інтелектуального капіталу, слід проаналізувати його складові. До інтелектуального капіталу автори Н. Гавкалова та Н. Маркова включають чотири елементи: технологічний, клієнтський, персональний та соціальний капітал, приєднуючись при цьому до думки інших авторів, що соціальний капітал може бути визначений як деякий набір суспільних відносин, що мінімізує операційні витрати інформації в межах всієї економіки [8, с. 60].

Проте, переважна більшість дослідників стверджує, що він складається з клієнтського, людського, організаційного капіталу. Хоча нині людський капітал не знайшов відображення у системі бухгалтерського обліку, оскільки вважається, що він не пов'язаний з активами.

Незважаючи на різноманітність методів оцінки інтелектуального капіталу, не існує єдиного підходу, який був би визнаний більшістю фахівцями як основний. За підрахунками К. Свейбі [9] станом на січень 2015 р. нараховується 42 методи вимірювання вартості інтелектуального капіталу. Щодо бухгалтерських методів кількісного виміру інтелектуального капіталу, встановлено, що вони орієнтовані як на зовнішню оцінку (при виникненні гудвілу), так і на внутрішню (при створенні нематеріальних активів).

Проблемною є оцінка об'єктів нематеріальних активів, що створені працівниками підприємства самостійно. Унікальні об'єкти нематеріальних активів часто не враховуються у балансі, або їх облікова вартість значно нижча від ринкової. Це призводить до заниження майнового стану підприємства. Причиною такої ситуації є відсутність стандартів оцінки вартості нематеріальних активів.

Деякі вчені пропонують створення спеціальної об'єднаної бази даних, що буде містити інформацію про всі об'єкти інтелектуального капіталу, у якій буде проводитись постійний моніторинг цін ринку, результати якого через мережу Інтернет надходитимуть на підприємства для відображення переоцінки об'єктів у бухгалтерському обліку [10, с. 104].

Американський інститут сертифікованих публічних бухгалтерів (АІСРА) був однією з перших професійних організацій, яка почала працювати над питанням відображення елементів інтелектуального капіталу у бухгалтерському обліку. Першим кроком було створення Комітету з питань фінансової звітності у 1991 р. та підготовка звітів у 1994 р. та 2001 р., де зазначалось, що інформація, яка надається у фінансовій звітності, не відповідає вимогам інвесторів та кредиторів, а тому потребує додаткової інформації у примітках до фінансової звітності про нематеріальні активи [11]. Проте на цьому дослідження АІСРА закінчились.

Деякі компанії, зокрема датські та іспанські, складають і публікують окремі звіти про інтелектуальний капітал разом із фінансовою звітністю [12, с. 216–217]. Проте до складання таких звітів ще немає загальних підходів. У 1997–2000 р. Данське агентство з торгівлі розробило рекомендації щодо звітування про інтелектуальний капітал. Згідно з рекомендаціями, звіт складався з 4 елементів:

- «опис інтелектуальних ресурсів підприємства» (knowledge narrative), за допомогою якого у звіті пояснюються головні управлінські цілі та скільки інтелектуальних ресурсів потрібно витратити для цього;
- «виклики управління» (management challenges), за допомогою яких адміністрація підприємства визначає, як між собою пов'язані інтелектуальні ресурси, які з них найбільш необхідні для реалізації цілей суб'єкта господарювання (тобто визначення бізнес-моделі підприємства);
- «ініціативи» (initiatives), тобто визначення конкретних дій для реалізації запланованих цілей, які цілі є пріоритетними тощо;
- «показники» (indicators), за допомогою яких вище керівництво оцінює економічний ефект від використання інтелектуального капіталу [13, с. 108; 14, с. 50–51].

Використання таких звітів про інтелектуальний капітал як додаток до фінансової звітності має низку переваг, оскільки, з одного боку, це надає можливість керівництву підприємства зрозуміти потенціал власних інтелектуальних ресурсів, а з іншого — дає додаткову інформацію для інвесторів та кредиторів, що може зменшити ризик при інвестуванні чи наданні кредитів. Використання таких звітів може бути корисним у таких ситуаціях [2, с. 110–111]:

- для підвищення економічної безпеки підприємств, особливо в інтересах «малих» акціонерів (пайовиків), які не мають доступу до обмеженої інформації про нематеріальні активи та інші інтелектуальні ресурси;
- зниження ймовірності інсайдерської торгівлі інформацією про інтелектуальний капітал конкурентам чи іншим зацікавленим сторонам;
- для зменшення ціни на капітал тощо.

Для вітчизняних підприємств також було б доцільним використання такого підходу для інформування зацікавлених осіб про інтелектуальний капітал підприємства.

Висновки. На сьогодні відбуваються важливі економічні трансформації, пов'язані з інтенсифікацією накопичення і використання інтелектуального капіталу.

Якщо раніше визначальними факторами розвитку були матеріально-речовинний і фінансовий капітали, то у сучасному світі інтелектуальний капітал набуває все більшого значення. Як вважають різні вчені-економісти, інтелектуальний капітал є стратегічним фактором економічного розвитку.

Нині існує необхідність відображати всі елементи інтелектуального капіталу в обліку для ефективної роботи суб'єкта господарювання. Неправильна оцінка окремих об'єктів інтелектуального капіталу призводить до втрати значної частини бухгалтерської інформації, неправильної інтерпретації результатів господарської діяльності, прийняття неправильних управлінських рішень відносно реальної вартості підприємства та її активів, що зменшує конкурентоспроможність підприємства в цілому.

Отже, нові економічні реалії підвищують роль інтелектуального капіталу, який стає основним чинником збільшення ринкової вартості суб'єктів господарювання, тому критичний аналіз сутності інтелектуального капіталу, запропоноване визначення його сутності та місця в обліку, підходів до оцінювання, а також розроблені пропозиції щодо відображення інформації про нього у фінансовій звітності дасть можливість краще зрозуміти складну економічну природу інтелектуального капіталу.

Література

1. Братчук, Л. М. Економічна сутність інтелектуального капіталу та його облікове забезпечення [Текст] / Людмила Михайлівна Братчук // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. — Том 21. — № 2. — С. 262–269.
2. Дерун І. А. Проблеми оцінювання інтелектуального капіталу та його відображення у фінансовій звітності [Текст] / І. А. Дерун // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 6 (144). — С. 103–113.
3. Эдвинсон Л., Мэлоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Академия, 1999. — С. 429–447.
4. Багриновский, К. А. Наукоемкий сектор экономики России: состояние и особенности развития [Текст] / К. А. Багриновский, М. А. Бендиков, И. Э. Фролов, Е. Ю. Хрусталева. — М.: ЦЕМИ РАН, 2001. — 380 с.
5. Євсєєв, А. Методологічні аспекти оцінки вартості інтелектуального капіталу [Текст] / А. Євсєєв // Економіка промисловості. — 2012. — № 3–4 (59–60). — С. 336–345.
6. Фролова, А. С. Формування концепції інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / А. С. Фролова. — Режим доступу: http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/bitstream/123456789/4019/1/s8_42_frolova.pdf.
7. Легенчук, С. Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу [Текст]: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. економічних наук: спец. 08.06.04 «бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / С. Ф. Легенчук. — К., 2006. — 20 с.
8. Гавкалова Н. Л., Маркова Н. С. Інтелектуальний капітал та його соціальна складова // Вісник ЖДТУ. — 2005. — № 1 (31). — С. 58–62.
9. Sveiby K. E. Methods for Measuring Intangible Assets [Електронний ресурс] / К. Е. Sveiby. — Режим доступу: <http://www.sveiby.com>.
10. Легенчук С. Ф. Дослідження обліку і контролю інтелектуального капіталу в Україні: аналіз результатів та напрями розвитку // Вісник Донецького університету економіки і права. — 2009. — № 2. — С. 100–105.
11. Lev, B., Canibano, L., Marr, B. An accounting perspective on intellectual capital // <http://www.uam.es>.

12. Козырев А. Н. Макаров В. Л. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности. — М.: Интерреклама, 2003. — 352 с.
13. Alcaniz, L., Gomez-Bezares, F., Roslender, R. (2011). Theoretical perspectives on intellectual capital: a backward look and a proposal for going forward. *Accounting forum*, 35: 104–117.
14. Mouritsen, J., Per Buck, N., Marr, B. (2004). Reporting on intellectual capital: why, what and how? *Measuring Business Excellence*, 1(2): 46–54.

References

1. Bratchuk, L.M. (2015), «The economic essence of intellectual capital and his registration software» *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats.*, Ternopil: Publishing and printing center Ternopil National Economic University, «Economic Thought», vol. 21, no. 2, pp. 262–269.
2. Derun, I.A. (2013), « Problems of evaluation of intellectual capital and its reflection in the financial statements» *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6 (144), pp. 103–113.
3. Edvinson L. and Malone M. (1999), « Intellectual capital. Determining the true value of a company» *Novaia postyndustrial'naia volna na Zapade. Antolohyia*, pp. 429–447.
4. Bagrinovskij, K. A., Bendikov, M. A., Frolov, I. Je., Hrustalev, E. Ju. (2001), «The high-tech sector of the Russian economy: the state and development features», Moscow: CEMI RAN.
5. Yevsieiev, A. (2012), «Methodological aspects of assessing the value of intellectual capital», *Ekonomika promyslovosti*, vol. 3–4 (59–60), pp. 336–345.
6. Frolova, A. S. (n.d.), «Formuvannia kontseptsii intelektualnoho kapitalu pidpriemstva», Retrieved from: http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/bitstream/123456789/4019/1/s8_42_frolova.pdf.
7. Lehenchuk, S. F. (2006), «Bukhhalterske vidobrazhennia intelektualnoho kapitalu»: avtoref. dys. Na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekonomichnykh nauk: spets. 08.06.04 «bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi diialnosti) », Kyiv, Ukraine.
8. Havkalova, N. L. and Markov, N. S. (2005), «Intellectual capital and its social component», *Visnyk ZhDTU*, vol. 1 (31), pp. 58–62.
9. Sveiby K. E. «Methods for Measuring Intangible Assets», Retrieved from: <http://www.sveiby.com>.
10. Lehenchuk, S. F. (2009), «The study accounting and control of intellectual capital in Ukraine: Analysis results and trends of», *Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky i prava*, vol. 2, pp. 100–105.
11. Lev, B. Canibano, L. and Marr, B. «An accounting perspective on intellectual capital», Retrieved from: <http://www.uam.es>.
12. Kozыrev, A.N. and Makarov, V.L. (2003), *Otsenka stoymosty nemateryal'nykh aktyvov y yntellektual'noj sobstvennosti* [Valuation of intangible assets and intellectual property], Ynterrekлама, Moscow, Russia.
13. Alcaniz, L. Gomez-Bezares, F. and Roslender, R. (2011), «Theoretical perspectives on intellectual capital: a backward look and a proposal for going forward», *Accounting forum*, vol. 35, pp. 104–117.
14. Mouritsen, J. Per Buck, N. and Marr, B. (2004), «Reporting on intellectual capital: why, what and how?» *Measuring Business Excellence*, vol. 1(2), pp. 46–54.

Краєвський Володимир Миколайович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Краевский Владимир Николаевич

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Kraevsky Volodymyr

*Ph.D., associate professor,
assistant professor of finance, banking and insurance
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Павліщій Даріуш

*здобувач,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Павлищій Дариуш

*соискатель,
Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины*

Pawliszczy Dariusz

*Getter
Pavlo Tychyna Uman Pedagogical University*

ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ (ІНТЕГРОВАНОЇ) СИСТЕМИ ОБЛІКУ

ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ СОЗДАНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УЧЕТА

PRINCIPLES AND METHODS OF CREATING AN INTEGRATED ACCOUNTING SYSTEM

Анотація. В статті досліджено теоретико-методичні положення обґрунтування принципів і методів створення єдиної системи обліку в сервісній функціональності прийняття з її допомогою якісних управлінських рішень. Вказано, що інтегрована система бухгалтерського обліку передбачає облік усіх потреб різних користувачів та оптимізацію єдиного компонента, якому підпорядкована обробка інформації. В той же час, кожен користувач повинен мати змогу отримати конкретну інформацію, необхідну для прийняття ним обґрунтованих рішень. Такими користувачами є: акціонери, менеджери підприємства, податкові органи, державні органи статистики тощо.

Ключові слова: принципи, методи, інформація, облік, система, управління.

Аннотация. В статье исследованы теоретико-методические положения обоснование принципов и методов создания единой системы учета в сервисной функциональности принятия с ее помощью качественных управленческих решений. Указано, что интегрированная система бухгалтерского учета предполагает учет всех потребностей различных пользователей и оптимизации единого компонента, которому подчинена обработка информации. В то же время, каждый пользователь должен иметь возможность получить конкретную информацию, необходимую для принятия им обоснованных решений. Такими пользователями являются: акционеры, менеджеры предприятия, налоговые органы, государственные органы статистики и тому подобное.

Ключевые слова: принципы, методы, информация, учет, система, управление..

Summary. *The theoretical and methodological positions are substantiated in the article, substantiation of the principles and methods of creating a single accounting system in the service functionality of making quality management decisions with its help. It is specified that the integrated system of accounting assumes the account of all needs of various users and optimization of a single component to which information processing is subordinated. At the same time, each user should be able to obtain specific information necessary for making informed decisions. Such users are: shareholders, enterprise managers, tax authorities, state statistical agencies and the like.*

Keywords: *Principles, methods, information, accounting, system, management.*

Перехід до ринкових відносин економіки України та інтеграції її в міжнародне співтовариство потребує реформування системи бухгалтерського обліку, звітності, контролю, аналізу і аудиту, а також набуття професійних знань, навиків і умінь працівниками приймати правильні і ефективні управлінські рішення. Трансформація економіки зумовила розвиток декількох напрямів в системі бухгалтерського обліку, які покликані задовольняти потреби конкретних користувачів інформації.

Дослідженню теоретико-методологічних аспектів формування єдиної системи обліку присвячено роботи як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема: С. Б. Барнгольца, І. О. Белебехи, М. Т. Білухи, І. О. Бланка, Ф. Ф. Бутинця, М. Я. Дем'яненка, В. А. Дерія, К. Друрі, Р. Вандер Віла, В. М. Жука, Г. Г. Кірейцева, О. М. Костенка, В. М. Краєвського, Н. М. Малюги, В. Б. Моссаковського, С. В. Мочерного, П. Т. Саблука, В. К. Савчука, В. В. Сопка, Л. К. Сука, Л. С. Шатковської та інших економістів. Разом з тим, вивчення наукових напрацювань та практика господарської діяльності свідчать про те, що залишаються дискусійними ряд положень та важливих питань, пов'язаних з визначенням принципів і методів науково-обґрунтованих інтеграційних аспектів розробки системи обліку як дієвого управлінського інструменту в контексті сервісної її функціональності.

Мета дослідження. Дослідити теоретико-методичні положення обґрунтування принципів і методів створення єдиної системи обліку в сервісній функціональності прийняття з її допомогою якісних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу (результати досліджень). Інтегрована система бухгалтерського обліку передбачає облік усіх потреб різних користувачів та оптимізацію єдиного компонента, якому підпорядкована обробка інформації. Проте, кожен користувач повинен мати змогу отримати конкретну інформацію, необхідну для прийняття ним обґрунтованих рішень. Такими користувачами є: акціонери, менеджери підприємства, податкові органи, державні органи статистики тощо.

Основні характеристики інтегрованої системи бухгалтерського обліку можна згрупувати наступним чином: методи оцінки обираються в залежності від вимог нормативної бази (наприклад, міжнародні стандарти фінансової звітності адаптуються до місцевих умов); на

рівні підприємства кожна операція відображається з використанням необхідної кількості рахунків так, щоб:

1. Витрати та доходи можна було класифікувати за функціональною ознакою для цілей управління підприємством.

2. Витрати та доходи можна було класифікувати за їх змістом для виконання вимог національної звітності.

3. Забезпечити ефективне управління грошовими потоками.

4. Адаптувати фінансову звітність у відповідності з вимогами кожного користувача.

Таку систему доцільно використовувати і в Україні. Даний підхід зручний для всіх категорій користувачів тому, що він об'єднує дві системи, в яких пріоритетна увага надається як макро- так і мікроекономічному рівню.

Інтегрована система обліку повинна задовольняти потреби багатьох користувачів, тому її створити досить складно. Але чи виконувалося це?

Традиційний підхід до задоволення потреби в інформації різноманітних користувачів бухгалтерської інформації будовався наступним чином: обирався «привілейований» користувач, під нього розроблялася система бухгалтерського обліку, а потім додавалися різноманітні підсистеми у вигляді паралельних систем бухгалтерського обліку — з метою задоволення інформаційних потреб інших користувачів. Так наприклад, Комітет по міжнародним стандартам фінансової звітності стверджує, що якщо фінансова звітність задовольняє потреби постачальників капіталу для компанії, то вона буде задовольняти більшість потреб інших користувачів фінансової звітності. Проте такий підхід тепер не є актуальним за рахунок інтенсивного розвитку комп'ютерних систем та програмних продуктів.

Особливості інтегрованої системи повинні враховувати і те, що користувачів можна поділити на дві різні групи: до першої відносяться ті, потреби яких мають більш макроекономічний характер, наприклад, органи державної влади; до другої — ті, потреби яких мають більш мікроекономічний характер (майже всі інші користувачі). Потрібно відмітити, що податкові органи відносяться як до першої так і до другої групи. Тому інтегрована система повинна акумулювати потреби різноманітних користувачів, які задовольняють

різні джерела даних: бухгалтерський і статистичний облік, облік у державному секторі, бухгалтерський облік з врахуванням вимог податкових органів, фінансовий і управлінський облік.

Інтеграція економіки на світовому ринку держав різних континентів зумовлює потребу не лише у виробничій кооперації, застосуванні нових технологій, а й в єдиній оцінці економічних процесів, єдиних методологічних прийомах у відображенні цих процесів у системі бухгалтерського обліку. Після проведення реформи бухгалтерського обліку в Україні із застосуванням міжнародних стандартів ми отримали облік, який більше відповідає англосаксонській моделі ведення обліку. Це в свою чергу ставить Україну у становище коли органи державної статистики повинні менше орієнтуватися на дані бухгалтерського обліку. Чи доцільно це? Слід відмітити, що реформування статистичного обліку ще не закінчилося і відповідно, чим раніше почнуться консультації між зацікавленими сторонами, а саме, між експертами, які відповідають за стандартизацію звітності та статистики, тим зручніше буде розробляти базу даних по бухгалтерському обліку, яка націлена на всі категорії користувачів.

Можна виділити чотири основні проблеми з якими зіткнулися податкові органи України:

- беручи до уваги, що основним завданням податкових органів є максимізація збору податків, їм необхідна інформація, яка не тільки відповідає вимогам достовірності, але й повинна бути представлена у формі, яка дозволяє здійснити її перевірку без зайвих витрат;
- у процесі збору інформації від підприємств податкові органи акумулюють великий банк даних, який може бути корисним для інших користувачів, наприклад, для державних статистичних відомств;
- база оподаткування відображає державну політику, а не обов'язково результати господарської діяльності підприємств (наприклад, норми прискореної амортизації дозволяються податковими органами з метою стимулювання інвестиційного процесу);
- податкові органи керуються обліковими записами підприємств, оскільки вони містять корисну інформацію, у результаті чого відпадає необхідність вести дві системи бухгалтерського обліку та звітності.

Основними перевагами інтегрованої системи бухгалтерського обліку є точна і правдива інформація. Операції обліковуються тільки один раз. Після перевірки першочергового запису в обліку можна використовувати та представляти інформацію в різноманітній формі і для різних користувачів. Кількість помилок скорочується, оскільки відсутня необхідність в неодноразовому обліку операцій. Наявність єдиної бази даних дозволяє скоротити витрати трудо-

вих та матеріальних ресурсів, які пов'язані з обробкою інформації і проведенням звірки даних.

Реформування бухгалтерського обліку і фінансової звітності, що здійснюється Методологічною радою з питань бухгалтерського обліку міністерства фінансів України, є позитивним явищем в умовах розвитку нових суспільно-економічних відносин. Воно спрямоване на уніфікацію інформації про фінансовий стан суб'єктів господарювання, яка притаманна високорозвиненим країнам з ринковою економікою і різними формами власності [5; 6]. Це сприяє розвитку міжнародних економічних відносин, залученню іноземних інвесторів, контролю виконання фінансово-економічних угод з іншими державами, банками та міжнародними фінансовими організаціями, а також здійсненню спільної діяльності вітчизняних та зарубіжних партнерів тощо.

Досліджуючи інтегровану систему обліку, ми зустрічаємо взаємовідносини між різними його видами, а саме: управлінським обліком, фінансовим, податковим та статистичним. Процес взаємодії між ними визначає головну складність інтегрованої системи. Треба відзначити, що зміни у податковому законодавстві безпосередньо впливають на ведення бухгалтерського обліку, ускладнюючи його, створюють певні незручності і призводять до неправильного трактування окремих дефініцій при заповненні статистичної звітності та при викладанні окремих дисциплін.

Існування багатьох дисциплін є наслідком редуктивізму, оскільки аналітична дедукція та редукціоністична логіка стверджують, що пояснення цілого найкраще досягається поясненням окремих його частин. Потрібно відмітити, що кожна з дисциплін має свою визначену сферу дослідження та впливу. Індуктивний погляд на науку, який об'єднує окремі спостереження, ґрунтується на філософській точці зору, що наше сприйняття світу, методи аналізу та синтезу відносні індивідуальностям, які включені у дослідження, оскільки вони по суті проводять окремі дослідження [3]. Різноманітні наукові дисципліни є необхідними, проте недостатніми базами, на основі яких ми формуємо теорії про досвід та знання. Потрібно ще раз підкреслити, що практика в цих дисциплінах підійшла до проблем методами, які найбільшою мірою пристосовані до їх смаку, сприйняттю та погляду на проблему. Тому необхідна розробка єдиного системного підходу, який би об'єднував індуктивний погляд на науку з дедуктивним. До такого висновку ми приходимо, якщо поставимо перед собою запитання «Чи потрібно створювати окремі системи обліку для потреб окремих користувачів?». Якщо так, тоді можна говорити про фінансовий, управлінський, податковий, статистичний, оперативний, екологічний та інші види обліку. Тому варто наповнити визначення бухгалтерського обліку новим змістом.

Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначає бухгалтерський облік як процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень [1].

Сьогодні слід говорити про систему бухгалтерського обліку, яка не обмежується грошовим вимірником, системою рахунків та подвійним записом і реєстрацією лише фактів минулого. У зв'язку з цим, безумовно, має рацію М. Чумаченко, який зазначає [9]: «Бухгалтерський облік ставить своїм завданням описувати, пояснювати, передбачувати факти і одночасно спрямовувати наші дії. В цьому він спирається на чотири види моделей: описові, пояснювальні, прогностичні, моделі прийняття рішень».

Подібні підходи зустрічалися в американського вченого Ч. Хорнгрена [8], який виділяють три типи облікової інформації, а саме для: рахівництва (безперервне накопичення і класифікація даних для оцінки діяльності підприємства); привернення уваги (регулярна звітність, яка містить інформацію про відхилення та їх інтерпретацію за окремими сегментами); вирішення проблеми (інформація щодо можливих результатів майбутніх дій та рекомендації стосовно вибору оптимального варіанта).

Таке визначення завдань бухгалтерського обліку дає змогу говорити про необхідність створення інтегрованої системи обліку, яка має забезпечити інформаційні потреби як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів.

Отже, інтегрована система обліку — це система збору, перетворення та надання зовнішнім і внутрішнім користувачам надійної, доречної та своєчасної

інформації про минулі та майбутні господарські операції підприємства з урахуванням можливого впливу відповідних чинників.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Узагальнюючи наведений матеріал, слід відмітити, що оцінюючи систему бухгалтерського обліку як базову систему показників для подальшого використання у статистиці (зокрема, для побудови національних рахунків) можна зробити висновок, що деякі елементи системи бухгалтерського обліку потребують доопрацювання з точки зору методології та поєднання їх за економічною суттю з показниками системи національного рахівництва.

Трактування значення інформаційної функції бухгалтерського обліку досі обмежується переважно мікроекономічним рівнем. З огляду на виявлену інституційну природу бухгалтерського обліку, що проявляється в гносеологічному значенні бухгалтерської інформації в практичній діяльності, пов'язану зі зменшенням асиметричності інформації, а також її властивості скеровувати діяльність та подальший розвиток підприємства, та теоретичних дослідженнях, як емпіричної основи та одним з інструментів фальсифікації теоретичних пропозицій і нововведень.

Інституційний підхід, а саме використання принципів і методів науково-обґрунтованих інтеграційних аспектів розробки системи обліку, як дієвого управлінського інструменту в контексті сервісної її функціональності, до характеристики бухгалтерського обліку дає можливість використовувати еволюційно-соціологічні методи для реконструкції присутності суб'єкта бухгалтерського обліку в частині характеристики його потенційних можливостей.

Література

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996–XIV / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Інформаційна система управління сільськогосподарським підприємством: аналітичні індикатори формування і результативності / [Камінська Т. Г., Краєвський В. М., Костенко О. М., Охріменко І. В., Савчук В. К.]. — К.: видавництво «Вік принт», 2016. — 270 с.
3. Інформаційно-аналітичний процес: праксеологічний підхід / [Савчук В. К., Костенко О. М., Краєвський В. М.]; за заг. ред. В. К. Савчука. — К.: видавництво «Вік Принт», 2013. — 204 с.
4. Інформаційні системи і технології в обліку: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]. / [Бутинець Ф. Ф., Давидюк Т. В., Євдокимов В. В., Легенчук С. Ф.]; під ред. Ф. Ф. Бутиця. [3-є вид.]. — Житомир: ПП «Рута», 2007. — 468 с.
5. Краєвський В. М. Облік аграрного потенціалу національного багатства / Краєвський В. М. — К.: видавництво «Вік Принт», 2015. — 440 с.
6. Краєвський В. М. Облікові системи: еволюція та вектор розвитку / Краєвський В. М. — К.: «Аграр Медіа Груп», 2012. — 192 с.
7. Управління ефективністю сільськогосподарського виробництва: інформаційно-аналітичний аспект / [Савчук В. К., Костенко О. М., Мискін Ю. В., Краєвський В. М.]; за заг. ред. В. К. Савчука. — К.: видавництво «Вік Принт», 2013. — 470 с.
8. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерський учет: управленческий аспект / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер; [пер. с англ.]; под ред. Я. В. Соколова. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 416 с.
9. Чумаченко М. Г. Економічний аналіз: навч. посіб. / Чумаченко М. Г. — К.: КНЕУ, 2001. — 540 с.

Шерстюк Олександр Леонідович
кандидат економічних наук, доцент
ТОВ Аудиторська фірма «Практик-КМШ», директор
Шерстюк Александр Леонидович
кандидат экономических наук, доцент
ООО Аудиторская фирма «Практик-КМШ», директор
Sherstiuk Oleksandr Leonidovych
PhD in Economics, Associate Professor
Audit Company «Praktyk-KMSh», director

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ФОРМАЛІЗАЦІЯ МЕТИ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ФОРМАЛИЗАЦИЯ ЦЕЛИ АУДИТА ФИНАНСОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

IDENTIFICATION AND FORMALIZATION OF THE PURPOSE OF AUDIT OF FINANCIAL INFORMATION

Анотація. У статті досліджуються проблеми визначення обставин, що впливають на ідентифікацію та формалізацію мети аудиту фінансової інформації. Зокрема, було встановлено, що мета аудиту фінансової інформації має визначатися з урахуванням як аспектів, властивих для аудиту, так і аспектів, пов'язаних з реалізацією інформаційних потреб користувачів результатів аудиту. Зазначені аспекти пропонується систематизувати як наступні складові моделі ідентифікації мети аудиту фінансової інформації: аспекти, що обумовлюють необхідність виникнення та існування аудиту, зміст заходів аудиту та процедурні аспекти формалізації результатів аудиту. При цьому, кожен із зазначених аспектів має безпосередній вплив на формалізоване визначення мети аудиту. Застосування наведеної моделі дало можливість обґрунтувати визначення мети аудиту фінансової інформації як надання впевненості користувачам фінансової інформації шляхом висловлення думки аудитора, що ґрунтується на оцінюванні відповідності результатів виконання завдань їх очікуванням. Таким чином, за результатом проведеного дослідження стала розробка підходу щодо ідентифікації та формалізації мети аудиту фінансової інформації з урахуванням аспектів існування та функціонування аудиту як форми контролю, так і інтересів й очікувань користувачів його результатів. Запропоноване формалізоване визначення мети аудиту, на нашу думку, враховує аспекти її ідентифікації незалежно від джерел отримання фінансової інформації, що вирішує проблему обмежень аудиту та застосування користувачами інформації перспективного та гіпотетичного характеру. Його застосування дозволить удосконалити процес ідентифікації видів завдань, що виконуються під час аудиту фінансової інформації. Водночас, такий підхід щодо визначення мети аудиту фінансової інформації сприятиме отриманню аудитором розуміння відповідних категорій, що сприятиме підвищенню якості його роботи. Зважаючи на це, існує потреба уточнення завдань аудиту фінансової інформації, вирішення яких сприятиме досягненню визначеної мети. Таке уточнення може стати предметом подальшого дослідження, результати якого, на наше переконання, дозволять в подальшому вирішити низку теоретичних і практичних проблем аудиторської діяльності.

Ключові слова: аудит фінансової інформації, мета аудиту фінансової інформації, модель ідентифікації мети аудиту фінансової інформації, аспекти, що обумовлюють необхідність виникнення та існування аудиту, зміст заходів аудиту, процедурні аспекти формалізації результатів аудиту.

Аннотация. В статье исследуются проблемы определения обстоятельств, влияющих на идентификацию и формализацию цели аудита финансовой информации. В частности, было установлено, что цель аудита финансовой информации должна определяться с учетом как аспектов, присущих аудиту, так и аспектов, связанных с реализацией информационных интересов пользователей результатов аудита. Указанные аспекты предлагается систематизировать как

следующие составляющие модели идентификации цели аудита финансовой информации: аспекты, обуславливающие необходимость возникновения и существования аудита, содержание мероприятий аудита и процедурные аспекты формализации результатов аудита. При этом, каждый из этих аспектов имеет непосредственное влияние на формализованное определение цели аудита. Применение приведенной модели позволило обосновать определение цели аудита финансовой информации как предоставление уверенности пользователям финансовой информации путем выражения мнения аудитора, основанного на оценивании соответствия результатов выполнения задач ожиданиям таких пользователей. Таким образом, был разработан подход к идентификации и формализации цели аудита финансовой информации с учетом аспектов существования и функционирования аудита как формы контроля, а также интересов и ожиданий пользователей его результатов. Предложенное формализованное определение цели аудита, по нашему мнению, учитывает аспекты ее идентификации независимо от источников получения финансовой информации, решает проблему ограничений аудита и применения пользователями информации перспективного и гипотетического характера. Его применение даст возможность усовершенствовать процесс идентификации видов задач, выполняемых в ходе аудита финансовой информации. В то же время, такой подход к определению цели аудита финансовой информации будет способствовать получению аудитором понимания соответствующих категорий, что приведет к повышению качества его работы. Несмотря на это, существует необходимость уточнения задач аудита финансовой информации, решение которых будет способствовать достижению определенной цели. Такое уточнение может стать предметом дальнейшего исследования, результаты которого, по нашему убеждению, позволят в дальнейшем решить ряд теоретических и практических проблем аудиторской деятельности.

Ключевые слова: аудит финансовой информации, цель аудита финансовой информации, модель идентификации цели аудита финансовой информации, аспекты, обуславливающие необходимость возникновения и существования аудита, содержание мероприятий аудита, процедурные аспекты формализации результатов аудита.

Summary. The problem of determining the circumstances that affect the identification and formalization of purpose of the audit of financial information is investigated in the article. Particularly, it was found that the purpose of the audit of financial information should be determined according to taking into account both aspects inherent to audit and aspects related to the implementation of the information needs of users of audit results. We propose to systematize these aspects as the following components of model for identification of purpose of the audit of financial information: aspects necessitating the emergence and existence of audit; content of audit measures; procedural aspects of formalizing of results of the audit. Each of these aspects has a direct effect on formalized definition of the purpose of audit. The application of the model made it possible to substantiate the definition of the purpose of audit of financial information as an assurance to users of financial information by the expression of opinion of auditor, based on results of evaluation of conformity implementation of tasks for their expectations. Thus, the result of the research is the development the approach to for identification and formalization of the objective of audit of financial information with regard to the existence and functioning of the audit as a form of control and the interests and expectations of users of its results. The proposed formalized definition of the purpose of audit, in our opinion, is taking into account aspects of identification, regardless of the sources of financial information, that resolves the problem of restrictions of prospective and hypothetical information auditing.

Keywords: audit of financial information, the purpose of audit of financial information, model for identification of the purpose of audit of financial information, aspects necessitating the emergence and existence of audit, content of audit measures, procedural aspects of formalizing of results of the audit.

Постановка проблеми. Залучення аудиторів до виконання завдань з надання впевненості стосовно фінансової інформації являє собою один з механізмів реалізації потреб її користувачів. Виходячи з власних інтересів, вони визнають аудит як один з ефективних механізмів перевірки відповідних даних. При цьому, користувачі фінансової інформації формують низку очікувань щодо результатів роботи аудиторів, виходячи з перспектив можливого використання фінансової інформації в контексті досягнення цілей власної діяльності. Водночас, виходячи з розуміння власної відповідальності за якість наданих користувачам ау-

диторських послуг, аудитори прагнуть, з одного боку, належним чином формалізувати мету своєї роботи, з іншого — переконатися в розумінні такої мети клієнтами.

Зважаючи на це, формування замовлень на послуги аудиту, як правило, супроводжується визначенням у відповідних угодах мети аудиту, яка узгоджується, з одного боку, аудитором, з іншого — замовником, кожен з яких керується власними інтересами. Тому, існує імовірність виникнення розбіжностей у розумінні мети аудиту як завдання з надання впевненості користувачам інформації та змісту завдань, які мають бути

виконані аудитором для її досягнення. Зазначене, на наше переконання, обумовлює необхідність проведення дослідження, завданням якого є ідентифікація мети аудиту фінансової інформації та визначення можливостей її формалізації з урахуванням наведених обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи вирішення проблеми ідентифікації мети аудиту висвітлюється у публікаціях вітчизняних і закордонних вчених та практикуючих аудиторів. Відповідні підходи оприлюднені у роботах Р. Адамса [1], А. Аренса, Дж. Лоббека [2], С. В. Бардаша [3], Н. І. Дорош [4], К. О. Закалінської [5], О. А. Петрик [6], О. Ю. Редька [7], Дж. Робертсона [8], В. В. Рядської [9], О. В. Сметанка [10] та інших дослідників.

При цьому, варто зазначити кількісної переваги підходів, що ґрунтуються на формалізованих визначеннях, наведених у нормативно-правових документах, що передбачає обмеження можливостей ідентифікації мети аудиту фінансової інформації обставинами, що стосуються виключно аудиту фінансової звітності. На наше переконання, це не дозволяє врахувати у визначенні мети аудиту низки аспектів, що безпосередньо впливають як зі змісту власне аудиту фінансової інформації, так і з очікувань щодо його результатів з боку користувачів.

Зважаючи на це, **основною метою статті** має бути визначене ідентифікація та визначення впливу аспектів аудиту фінансової інформації на формалізацію його мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розв'язуючи дане завдання слід брати до уваги те, що: «... мета притаманна суб'єкту та може бути ототожнена з результатом пізнавальної діяльності» [3, с. 27] якою є аудит, відповідно «під завданням слід розуміти те, що призначено до виконання у межах певної діяльності» [3, с. 29].

На нашу думку, можна визначити декілька груп підходів до вирішення зазначеної проблеми. До першої групи пропонуємо включити підходи, що враховують необхідність та передумови виникнення аудиту. Даний підхід до визначення мети і завдань аудиту знайшов відображення в роботі О. М. Головащенко, який відзначає існування такого недоліку, як «нереальне представлення інформації, що є наслідком суб'єктивізму тих, хто її складає. Часто фінансова звітність показує ту інформацію, яка є вигідною для власника. Особливо це торкається тих власників, у яких значна частина економічного потенціалу їх підприємств знаходиться в тіні» [11, с. 8].

При цьому, є обґрунтованим сам факт визнання нереальності відображення інформації та необхідності його врахування під час формалізації мети і завдань аудиту. Водночас, виникає потреба розробки

критеріїв ідентифікації та оцінювання такої характеристики як «реальність» або «нереальність» інформації з урахуванням їх суб'єктивної складової. Вважаємо доречним визнати необхідність під час ідентифікації мети і завдань аудиту фінансової інформації з урахуванням запропонованого підходу визначення процедур оцінювання критеріїв вигідності інформації для власників, а також – її взаємозв'язок з інформаційними інтересами інших користувачів.

Для визначення мети і завдань аудиту, виходячи з передумов їх виникнення можна визнати припущення В. В. Рядської, відповідно до якого «об'єктивною передумовою виникнення аудиту стало розмежування процесів володіння та управління активами господарюючого суб'єкта внаслідок його розвитку як суб'єкта економічної діяльності» [9, с. 9]. Автор вважає, що «усталене сприйняття аудиту як форми зовнішнього незалежного контролю не забезпечує системного розуміння його функціональних завдань на сучасному етапі розвитку підприємницької діяльності та визначення перспективних напрямів таких завдань» [9, с. 10].

Виходячи з ідентифікованих передумов виникнення аудиту, маємо підстави сформулювати мету аудиту як встановлення інформаційних зв'язків між учасниками процесів володіння та управління господарюючими процесами активами господарюючого суб'єкта. При цьому, серед завдань, які мають бути виконані для її досягнення, доцільно визначити уточнення змісту інформації, яка має забезпечувати відповідні процеси, а також критерії її оцінювання з урахуванням інтересів зацікавлених користувачів.

Другий підхід щодо визначення мети і завдань аудиту ґрунтується на процедурному аспекті формалізації його результатів. Зокрема, Дж. К. Робертсон з посиланням на Американський інститут сертифікованих громадських бухгалтерів визначає основну мету аудиту як «складення думки щодо точності, з якою у фінансових звітах представлені фінансовий стан, результати операцій та рух грошових коштів економічної одиниці у відповідності з загальноприйнятими бухгалтерськими принципами» [8, с. 5].

Зазначене визначення передбачає необхідність висловлення аудитором за результатами його роботи відповідної думки. Проте, наведене визначення мети аудиту, може обмежити коло завдань, які має вирішити аудитор, виключно опрацюванням інформації, що міститься у фінансовій звітності та проігнорувати характеристики інших її джерел. Висловлення думки стосовно «подання фінансової звітності відповідно до встановлених принципів і процедур», на наше переконання, не варто відзначати безпосередньо у визначенні мети аудиту.

Подання фінансової звітності вищим органам управління діяльністю суб'єкта господарювання, власникам, потенційним інвесторам, кредиторам та іншим зацікавленим особам, за окремими винятками, передбачає наявність підготовленого аудиторського звіту як складової самої звітності. Зважаючи на це, висловлення думки аудитора стосовно правильності подання фінансових звітів не є обґрунтованим. Зазначене визначення мети аудиту обумовлює необхідність визнання достовірності як ключової якісної характеристики, на відповідність якій має оцінюватися фінансова звітність.

Висловлення думки аудитора ставить за мету і Б. В. Кудрицький [12, с. 6]. Результати аудиту, стосовно яких висловлюється думка, мають характеризувати відповідність інформації, наведеної у фінансовій звітності, якісним вимогам, що висувуються до такої інформації можливими користувачами. Позитивною характеристикою такого визначення є необхідність врахування в критеріях оцінювання якісних вимог, що враховують інтереси користувачів інформації, проте, в зазначеній пропозиції не враховується необхідність дослідження фінансової інформації, що міститься в інших, ніж фінансова звітність, джерелах.

Наведене у Законі України «Про аудиторську діяльність» визначення мети аудиту передбачає висловлення думки аудитора стосовно достовірності

або відповідності фінансової звітності, при цьому чітко визначаються критерії такого оцінювання [13]. Натомість, визначення мети аудиту, викладене у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [14] та в Господарському кодексі України [15] може розкривати зміст підходу, що передбачає визначення мети аудиту шляхом її ідентифікації за ознакою змісту контрольних заходів. При цьому, відповідно до наведеного визначення пропонується оцінювати звітність суб'єктів господарювання, вид яких не конкретизований. Водночас, наведені в Законах і Кодексі визначення обмежують мету аудиту необхідністю дослідження інформації, що має історичний характер, у зв'язку з чим не враховується можливість застосування в інтересах користувачів перспективної та гіпотетичної інформації.

Такий підхід передбачає, що метою аудиту має бути визнано саме процес виконання заходів аудиту, а не їх очікуваний результат та способи його використання. Зважаючи на це, саме процес виконання аудиторських процедур визначає характеристику мети аудиту замість способів її досягнення шляхом вирішення відповідних завдань, що не може вважатися обґрунтованим.

Аналізуючи пропозицію О. А. Петрик щодо визначення мети аудиту, слід звернути увагу на комплексну характеристику відповідного терміну, наведену у [6,

Рис. 1. Модель ідентифікації мети аудиту фінансової інформації [розробка автора]

с. 8]. Автор визначає мету аудиту у виявленні та оцінюванні різноманітних характеристик системи бухгалтерського обліку, відхилень в ній, якісних характеристик фінансових звітів, ефективності та значимості господарських операцій, управління рівнем інформаційного ризику в інтересах користувачів. Проте, значене визначення доцільно розглядати, виходячи зі змісту завдань аудиту, зміст яких визначається та узгоджується клієнтом та аудитором, що дозволить конкретизувати мету виконуваного завдання, виходячи зі змісту очікуваного результату роботи аудитора. Такий підхід до визначення мети аудиту стосується лише процесів формування самої інформації, але не може адекватно охарактеризувати її зміст, оскільки оціночні характеристики процесів не можуть бути виключною підставою для оцінювання результатів їх реалізації. Варто також врахувати суб'єктивну природу такого оцінювання, що певним чином може вплинути на адекватність професійного судження аудитора і, як наслідок, на результати його роботи.

Зважаючи на викладене, а також результати опитувань суб'єктів господарювання, інформація яких була перевірена аудиторами, вважаємо за доцільне запропонувати модель ідентифікації мети аудиту фінансової інформації (рис. 1).

Застосування наведеної моделі дає можливість обґрунтувати наступне визначення мети аудиту фінансової інформації: метою аудиту фінансової інфор-

мації є надання впевненості користувачам фінансової інформації шляхом висловлення думки аудитора, що ґрунтується на оцінюванні відповідності результатів виконання завдань їх очікуванням.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, проведене дослідження дозволило розробити підхід щодо ідентифікації та формалізації мети аудиту фінансової інформації з урахуванням аспектів існування та функціонування аудиту як форми контролю, так і інтересів й очікувань користувачів його результатів. Запропоноване формалізоване визначення мети аудиту, на нашу думку, враховує аспекти її ідентифікації незалежно від джерел отримання фінансової інформації, що вирішує проблему обмежень аудиту та застосування користувачами інформації перспективного та гіпотетичного характеру. Її застосування дозволить удосконалити процес ідентифікації видів завдань, що виконуються під час аудиту фінансової інформації. Водночас, такий підхід щодо визначення мети аудиту фінансової інформації сприяє отриманню аудитором розуміння відповідних категорій, що сприятиме підвищенню якості його роботи.

Зважаючи на це, існує потреба уточнення завдань аудиту фінансової інформації, вирішення яких сприятиме досягненню визначеної мети. Таке уточнення може стати предметом подальшого дослідження, результати якого, на наше переконання, дозволять в подальшому вирішити низку теоретичних і практичних проблем аудиторської діяльності.

Література

1. Адамс Р. Основы аудита: пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова / Р. Адамс. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. — 398 с.
2. Арнс А. Аудит: пер с англ. / А. Арнс, Дж. Лоббек / Гл. редактор серии проф. Я. В. Соколов. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 560 с.
3. Бардаш С. В. Теоретико-методологічний і праксеологічний підходи до визначення мети та завдань господарського контролю / С. В. Бардаш // Науковий вісник ДАСОА. — К., Вип. № 3. — 2008. — С. 26–30.
4. Дорош Н. І. Аудит: теорія і практика [монографія] / Н. І. Дорош — К.: Знання, 2006. — 495 с.
5. Закалінська К. О. Методика аудиторської оцінки системи бухгалтерського обліку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: [спец.] 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Закалінська Катерина Олександрівна; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. — К., 2006. — 20 с.
6. Петрик О. А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти: автореф. дис. ... докт. екон. наук: [спец.] 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Петрик Олена Анатоліївна; Київський національний економічний університет. — К., 2004. — 34 с.
7. Редько О. Ю. Аудит в Україні. Морфологія: монографія / О. Ю. Редько. — К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. — 493 с.
8. Робертсон Дж. Аудит: пер. с англ. — М.: КРМГ, Аудиторская фирма «Контакт», 1993. — 456 с.
9. Рядська В. В. Аудит в економічній системі України: сучасний стан та концепція розвитку: монографія / В. В. Рядська. — Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2014. — 472 с.
10. Сметанко О. В. Проблеми і перспективи розвитку внутрішнього аудиту в акціонерних товариствах України: монографія / О. В. Сметанко. — К.: КНЕУ, 2014. — 461 с.
11. Головащенко О. М. Інформаційні та структурно-методичні засади формування фінансової звітності: автореф. дис. ... канд. екон. наук: [спец.] 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Головащенко Олена Михайлівна; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К., 2006. — 23 с.

12. Кудрицький Б. В. Методичні та організаційні аспекти аудиту фінансової звітності в умовах сучасних інформаційних технологій: автореф. дис. ... канд. екон. наук: [спец.] 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / Кудрицький Богдан Валерійович; Вищий державний навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». — К., 2007. — 22 с.

13. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22 квітня 1993 № 3125-XII: станом на березень 2017 р. [із змін. та допов.]: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>. — Назва з екрану (22.03.2017).

14. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 № 959-XII: станом на березень 2017 р. [із змін. та допов.]: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/959-12>. — Назва з екрану (22.03.2017).

15. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV: станом на березень 2017 р. [із змін. та допов.]: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. — Назва з екрану (22.03.2017).

References

1. Adams, R. (1995), *Osnovy audyta [Audit Framework]* (Yu. Arinenko, A. Kozlova, N. Lebedeva, D. Lukicheva, Trans). Ya. V. Sokolov (Ed.), Audit, YuNYTY, Moscow, Russian Federation.

2. Arens, A. A. & Lobbek, J. K. (2001), *Audyt [Auditing: An Integrated Approach]* (M. Terekhova, Trans). Ya. V. Sokolov (Ed.), *Finansy i Statistika*, Moscow, Russian Federation.

3. Bardash, S.V. (2008). «Theoretical and methodological and praxeological approaches to definition of the goals and objectives of economic control» / S. V. Bardash // *Naukovyi visnyk of State Academy of Statistics, Accounting and Audit*, vol. 3, pp. 26–30.

4. Dorosh, N.I. (2006), *Audyt: teoriia i praktyka [Audit: Theory and Practice]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.

5. Zakalinska, K.O. (2006), «The method of audit estimation of accounting system», Ph.D Thesis, Accounting, analysis and audit, Kyiv, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv, Ukraine.

6. Petryk, O.A. (2004), «Status and perspectives of audit in Ukraine: methodological and organizational aspects», PHD Thesis, Accounting, analysis and audit, Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

7. Redko, O. Yu. (2008), *Audyt v Ukraini [Audit in Ukraine. Morphology]*, DP «Inform.-analit. ahentstvo», Kyiv, Ukraine.

8. Robertson, J. (1993), *Audyt [Audit]*, KPMG, AF «Kontakt», Moscow, Russian Federation.

9. Riadska, V.V. (2014), *Audyt v ekonomichnii systemi Ukrainy: suchasnyi stan ta kontseptsiiia rozvytku [Audit in the economic system of Ukraine: Current state and concept of development]*, Vydavets Lozovyi V.M, Chernihiv, Ukraine.

10. Smetanko, O.V. (2014), *Problemy i perspektyvy rozvytku vnutrishnoho audytu v aktsionernykh tovarystvakh Ukrainy [Problems and prospects of internal audit in joint stock companies in Ukraine]*, Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

11. Holovashchenko, O.M. (2006), «Informational and structurally and methodical foundations of financial reporting formation», Ph.D Thesis, Accounting, analysis and audit, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.

12. Kudrytskyi, B.V. (2007), «Methodical and organizational aspects of the audit of financial statements in modern information technology», Ph.D Thesis, Accounting, analysis and audit, Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

13. Verkhovna Rada of Ukraine: Official WEB Portal (1991), «On Auditing Activity», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12> (Accessed 22 March 2017).

14. Verkhovna Rada of Ukraine: Official WEB Portal (1991), «On Foreign Economic Activities», available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (Accessed 22 March 2017).

15. Verkhovna Rada of Ukraine: Official WEB Portal (2003), «The Commercial Code of Ukraine», available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/436-15> (Accessed 22 March 2017).

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

№ 3 (3)

Головний редактор — *Камінська Т.Г.*

Київ 2017

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 03.05.2017. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура PetersburgС. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 13.49. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.